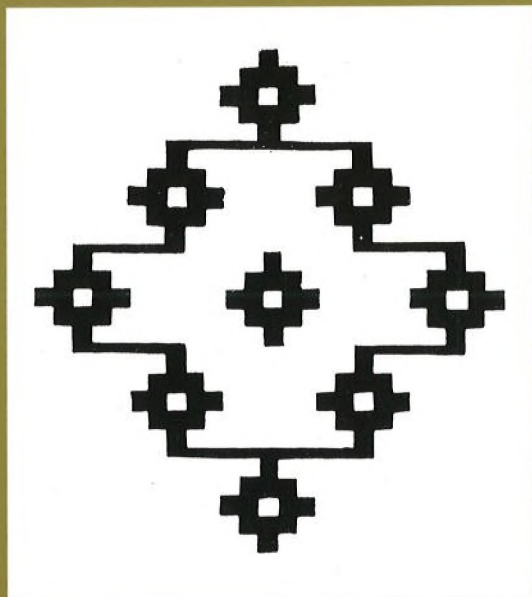

2511

ГОДИНИ ХЕМУС

ÉVES A HAEMUS

HAEMUS
XEMYC

'06 - 3/4

HAEMUS

Съдържание

Tartalom

ТАНЦ

TÁNC

10 ГОДИНИ ЯНТРА

10 ÉVES A JANTRA TÁNCSEGYSÉG

Емоция и танц – Разговор с хореографите Кая и Христо Иванови

3

Érzelem és tánc – Beszélgetés Kaia Ivanova és Hriszto Ivanov koreográfussal

Ася Събева-Юричкай: Танц и символ. Към проблематиката на нощните танци

9

Aszja Szabeva-Juricskay: Tánc és jelképiség. Az éjszakai táncok kérdésköréhez

Беата Будаи: Символиката на танца в разказа »Ветрената мелница« на Елин Пелин

23

Budai Beáta: A tánc szimbolikája Elin Pelin A szélmalom című elbeszélésében

СЦЕНА

SZINPAD

10 ГОДИНИ МАЛКО ТЕТРО

10 ÉVES A MALKO TEATRO

Театърът е празник – Разговор с Габриела Хаджикостова, художествен ръководител на Малко театро

29

A színház ünnep – Beszélgetés Hadzsikosztova Gabriellával, a Malko Teatro művészeti vezetőjével

Наташа Куртева: Много повече от »Малко театро« **34** *Natasa Kurteva: Sokkal több, mint Malko Teatro*

Яна Добрева: Малко театро – пространство на духа **37** *Jana Dobрева: A Malko Teatro – a lélek tere*

СТРАНИЦИ

OLDALAK

15 ГОДИНИ ХЕМУС

15 ÉVES A HAEMUS

Списание Хемус **41** *A Haemus folyóirat*

Пенка Ватова: 15-годишнината като зряла възраст. **43** *Penka Vatova: Tizenöt éves jubileum: az érett kor küszöbe*
Адрес: Сп. »Хемус« – Будапеща, Унгария *Cím: Haemus folyóirat – Budapest, Magyarország*

НАШИТЕ АВТОРИ

SZERZŐINK

НАЙ-МЛАДИТЕ

Стефка Ничева: За един гълъб,
Защото човек трябва да е добър, Искам
Кристина Хаджипеткова: Голото хоро

48

Sztefka Nicseva: Egy galambnak, Mert az emberi jószág fontos, Azt akarom...

53

Krisztina Hadzsipetkova: A pucér tangó

ДОАЙЕНЪТ

Пенка Чангова

58

Menyhártné Csangova Penka: Az első

ГОСТИТЕ

Сава Сивриев: Това е улицата
Иван Русков: Везирски кеф или европейски пикник.
Орбити на Н. Ц. В., киселото зеле, космическия прах и други
тела в прокълнатия почерк на Захарий Стоянов

66

Szava Szivriev: Ez az az utca

68

*Ivan Ruszkov: Űri passzió vagy európai piknik
Ő Cári Felsége búvköre, a savanyúkáposzta, a kozmikus por
és más testek Zaharij Sztójánov elátkozott írásában*

Емоция и танц

Разговор с хореографите Кая и Христо Иванови

Érzelem és tánc

Beszélgetés Kaia Ivanova és Hriszto Ivanov koreográfussal

Kaia Ivanova és Hriszto Ivanov több mint harminc éve tanít a szófiai Nemzeti Táncművészeti Iskolában, sok amatőr táncgyüttessel dolgoztak, szemináriumokat vezetnek a bolgár folklórról Japánban, Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban. Kapcsolatuk Magyarországgal nagyon régóta tart. Kezdetben a Martenica néptáncgyűttesnek készítettek koreográfiákat, ott ismerkedtek meg Muszev Dancsóval és Szalay Annával. A Jantra és a Roszica táncgyűttes megalakulása után elkezdik velük a közös munkát.

Кая и Христо Иванови преподават повече от 30 години в Националното училище за танцово изкуство в София, работили са в много самодейни състави, водят семинари по български фолклор в Япония, Германия, САЩ. Връзките им с Унгария датират много отдавна. Първоначално правят хореографии на танцов състав »Мартеница«. Там се запознават с Данчо Мусев и Анна Салаи. След създаването на »Янтра« и »Росица« започват съвместната работа с тях.

Какво трябва да се знае при подготовката на един танц, освен неговите стъпки?

Кая Иванова: Трябват много неща. Етнографските райони на България са с различни стилови белези, които се проявяват не само в танците, в начина по който се танцуват, а и в костюма, в обичаите. И двамата ръководители на »Янтра« и »Росица«, Анна и Данчо, работят много задълбочено, събират предварителна информация. Идвали са и на наши семинари в България, за да се подготвят за това, което им предстои да осъществят. Смятам, че имат дълбоки познания за българския фолклор, въпреки че нямат специализирано образование в областта на танца. Дори когато говорим за някой танц, който още не е в репертоара, те вече са наясно от коя етнографска област е, как да комбинират костюмите. Музиката, която избират също е от съответния регион.

Много състави, особено в чужбина, нямат ясна представа за различията в отделните етнографски области на България и обличат танцьорите в дрехите, които имат. Но Данчо и Анна се опитват и в детайлите да бъдат максимално верни на автентичния фолклор. Много са добри впечатленията ни от тях и като ръководители. Децата ги слушат, Анна е по-строгата, Данчо е изключително добър, но с голям авторитет в състава. А децата ходят с огромно желание. За нас работата с тях винаги е била голямо удоволствие, защото тук емоцията е водеща. Когато танцът им хареса, те дават всичко от себе си. Свързват ни връзки, които продължават във времето и не се ограничават само в обучението и танца. При едно от посещенията си бяхме и на кръщение на бебе в Будапеща, на момиче от състава. Познанството ни и с децата е навлязло в много интимна фаза.

Специално за Янтра и Росица ли правите танците, които поставяте?

Христо Иванов: Повечето от тях – да. Когато всичко все още започваше, в тази компания от момчета и момичета имаше голям заряд от ентузиазъм. И това беше най-хубавото: те имаха нужда да бъдат заедно и удовлетворяваха тази своя потребност по време на репетициите. Естествено, в началото нямаше необходимия опит и трябваше да се започне с по-леки танци. Тогава сякаш нямаша и големи амбиции, най-голямата им амбиция всъщност беше да бъдат конкуренция на »Мартеница«. Но както се казва „апетитът идва с яденето«, развиха се много бързо като танцьори и се заехме да поставяме по-сложни танци. Проявиха интерес и за изяви извън Унгария. Отидоха на няколко фестивала, където ги харесаха, даже спечелиха и награди.

Едновременно с развитието на »Янтра« и на »Росица«, протече едно обединяване не само на младежите в Будапеща, а и на техните родители. Те идваха по-редовно в Културния дом, започнаха да гледат концертите не на маса, а като истинска публика. Отначало не им беше лесно да свикнат, но скоро разбраха, че по този начин се уважават хората, които правят изкуство. Създаде се една нова традиция в отношението на българите към фолклора в Унгария.

Имало е случаи, когато сме ходили по няколко пъти в годината в Будапеща, за да поставяме танци, тъй като им е предстояла

Mit kell tudni egy tánc előkészítésekor a lépéseken kívül?

Kaia Ivanova: Sok mindent. Bulgária néprajzi régióira különböző stílusjegyek jellemzők, amelyek nemcsak a táncokban, a tánc előadásmódjában nyilvánulnak meg, hanem a népviseletben és a népszokásokban is. A Jantra és a Roszica két vezetője, Anna és Dancso nagyon elmélyülten dolgozik, sok előzetes információt gyűjt. Jártak a bulgáriai szemináriumainkon is, hogy felkészüljenek arra, amit meg akarnak valósítani. Úgy véltem, hogy amatőr létükre nagyon mély ismereteik vannak a bolgár folklóról, ezért boldogulnak ilyen jól a két együttessel. Akkor is, ha egy-egy olyan tánc kerül szóba, amely még nem szerepel a repertoárjukon, nyomban tisztában vannak vele, melyik néprajzi régióból való, hogyan kombinálják a népviseleteket. Ugyanabból a régióból származó zenét választanak hozzá. Sok együttesnek, különösen külföldön, nincs világos fogalma a bulgáriai néprajzi régiók különbségeiről, és olyan ruhákba öltöztetik a táncosokat, amilyenekkel éppen rendelkeznek. Dancso és Anna azonban megpróbálnak a részletekben is maximálisan hűek maradni az autentikus folklórhoz. A gyerekek hallgatnak rájuk. Anna a szigorúbb, Dancso nagyon jószágos, de nagy tekintélyt élvez az együttesben. A gyerekek pedig nagy lelkesedéssel járnak hozzájuk. Számunkra mindig nagy élmény volt velük dolgozni. Ilyenkor az érzelmek állnak az első helyen. Ha tetszik nekik a tánc, teljesen átadják magukat neki. A kapcsolatok, amelyek összekötnek bennünket, hosszú távra szólnak, és nem korlátozódnak csak a táncitanulásra.

Az egyik látogatásunk alkalmával egy kercsztelőn is voltunk Budapesten, a táncegyüttes egyik tagjának a kisbabáján. A gyerekekkel ápoltságunk a meghittség fokára jutott.

A Jantra és a Roszica számára készítik azokat koreográfiákat, amelyeket betanítanak?

Hriszto Ivanov: A legtöbbször igen. A fiúk és lányok alkotott társaságot a legelején főként a nagy lelkesedés jellemezte. Ez nagyon jó volt: igényelték az együttléteket és ezt a igényüket a próbák kielégítették. Természetesen kezdeti tapasztalatlanságuk folytán a könnyebb táncokkal kellett kezdeni. Akkoriban mintha nem is tápláltak volna túl nagy ambíciókat, a leghőbb vágyuk az volt, hogy vetélytársai legyenek a Martenicának. De, ahogy mondani szokás, evés közben jön meg az étvágy: nagyon gyorsan fejlődött a táncstudásuk, és hozzáfogtunk bonyolultabb táncokat betanítani. Felmerült a Magyarországon kívüli fellépések lehetősége is. Elmentek néhány fesztiválra, ahol szép sikert arattak, sőt díjakat is nyertek. A Jantra és a Roszica kibontakozásával párhuzamosan a budapesti fiatalok szülei is szorosabb kapcsolatba kerültek egymással. Gyakrabban megfordultak a Művelődési Házban, a koncerteket egyre inkább nem kívülállóként, hanem vérbeli közönségként látogatták. Ahogy ódzkodásuk eloszlott, hamarosan rájöttek, hogy ily módon megtisztelik az embereket, akik művészi élményben részesítik őket. Egy új hagyomány jött létre a bolgároknak a folklór-

важна изява и са имали нужда от обогатяване на репертоара. Винаги сме ходили с най-голямо удоволствие, защото това са хора, които са запазили дълбоко в себе си българското, умеят да се веселят и когато работят, умеят да работят – това е качество, придобито от техните бащи и дядовци, които единствено с труда си са успели да се утвърдят в Унгария.

Усилията на ръководителите на състава са непрекъснато да привличат малки деца, от пет-шест годишна възраст. Това е важно и за овладяване на техниката, и за самата общност, която се сплотява около тях. Вие като специалист какво бихте им препоръчали за още по-добрите им изяви?

Христо Иванов: Мисля, че непрекъснатите им участия на сцена са добър стимул за всички деца, които искат да се занимават с танци. Навярно трябва да се започне още от училищна възраст и е необходимо много постоянство и сериозно отношение, защото децата не могат да бъдат лъгани. Ако се пропуснат няколко репетиции, те се разколебават. Трябва да има постоянство и тогава резултатите идват сами. А техниката се добива през годините. За една-две години не могат да се очакват високи резултати от детските състави. Трябва да се работи под формата на детски игри, с по-леки танци, които те могат да понесат, добре е да излизат бързо на сцената, което носи удовлетворение и мотивация. Данчо и Анна знаят как да правят това. Дори да има случаи, когато някои деца да се колебаят, ако те са доведени от свои приятели и познати, по-лесно се задържат в трупата. Новите деца трябва непрекъснато да се приобщават, за да не се откажат – с по-леки танци, с по-елементарни изяви на сцена. Ние сме ги насърчавали да правят леки и достъпни хореографии за малките деца, за да могат чрез тях да израснат технически, за да могат се качат бързо на сцената пред родители, близки и публика и да се мотивират по този начин и да заобичат българския фолклор. Има ли удовлетворение, винаги ще има попълнение. Смятам, че ръководителите на танцовите състави в Унгария подхождат много добре методически. Танцьорите в Унгария носят фолклора дълбоко в себе си. И правят на сцената неща, които нашите ученици тук не умеят, защото са по-изсушени технически. Огромната емоция, която носят в себе си е заложена в техния корен, в тяхното минало и се надявам, че ще го пренесат и в бъдеще.

Смятам, от друга страна, че съставите не бива да се ограничават да приемат само българи. Това е едно изкуство, което се харесва и на унгарците, примерът с »Мартеница« е показателен в това отношение. Българският фолклор се харесва навсякъде, в ансамбъла трябва да танцуват и унгарски деца, и всички онези, които имат желание. Добре би било всички българчета да бъдат обхванати, но не бива да се ограничават само до тях. Така мисля.

През лятото бяхме на фолклорния фестивал в Горна Оряховица. На самите деца особено им харесва, когато танцуват в България, независимо от усещането, че може би е рисковано пред местните танцьори. Какво бихте ли извели от една такава съпоставка?

hoz való viszonyulásában Magyarországon. Volt, hogy évente többször jártunk Budapesten táncok betanításán, mivel fontos fellépésre készültek és fontosnak látták, hogy gazdagítsák repertoárjukat. Mindig nagy örömmel jöttünk el hozzájuk, mivel olyan emberek, akik megőrizték bolgárságukat, tudnak mulatni, de amikor dolgozni kell, tudnak dolgozni is. Ezt a jellemvonást a szüleiktől és a nagyszüleiktől örökölték, akik kizárólag a munkájukkal vívtak ki maguknak tiszteletet Magyarországon.

A táncegyüttes vezetői szorgalmazták öt-hat éves kicsinyek bevonását az együttes munkájába. Ez a technika elsajátítása és a körülöttük formálódó közösség szempontjából is fontos. Ön szakemberként mit tanácsolna nekik, hogy tovább tökéletesíthessék fellépéseiket?

Hriszto Ivanov: Úgy vélem, hogy az állandó színpadi fellépések ösztönzőleg hatnak azokra a gyerekekre, akik táncsal akarnak foglalkozni. Valóban iskolás korban kell az ilyesmit elkezdni, és rengeteg kitartás, nagy felelősségtudat szükséges, mert a gyerekeket nem szabad becsapni. Ha elmarad néhány próba, megint. Ha megvan a folytonosság, az eredmények maguktól jönnek. A technika elsajátítása esztendőkre telik. Egy-két év alatt nem lehet nagy eredményeket várni egy gyerekegyüttestől. Játékos formában kell dolgozni a gyerekekkel, egyszerűbb táncokkal, amelyeket könnyen meg tudnak tanulni, és jó, ha hamar színpadra kerülnek, mert az örömet szerez nekik és motiválja

őket. Dancso és Anna tudja, hogyan kell ezt csinálni. Még ha hébe-hóba egyik-másik gyerek bizonytalankodna is, hogyha a barátai vagy az ismerőseik hozták oda őket, könnyebb őket az együttesben tartani. Az újoncokat, könnyebb táncokkal, egyszerűbb fellépésekkel, apránként kell bevonni a munkába, hogy ne kedvetlenedjenek el. Azt tanácsoltuk nekik, készítsenek egyszerű koreográfiákat a kisgyerekeknek, hogy azok révén simán elsajátíthassák a technikát, és mihamarabb megmutathassák magukat a színpadon a szüleiknek, a rokonaiknak, a közönségnek. Ilyen késztetéssel megszeretik a bolgár folklórt. És ha van sikerélmény, akkor lesz utánpótlás is. Úgy vélem, a magyarországi táncegyüttesek vezetői jó módszereket alkalmaznak munkájuk során. A táncosoknak Magyarországon vérükben van a folklór. És olyan elemek színesítik színpadi produkcióikat, amilyeneket Bulgáriában nem mutatnak a táncosaink, mert a technika mellett kevesebb bennük a természetesség. Az érzelmi töltés, ami itt megnyilvánul, a gyökereikből, a múltjukból fakad, és remélem, hogy a jövőbe is továbbörökítik. Ugyanakkor az a véleményem, hogy jó, ha az együttesek nem csak bolgárokat fogadnak be. Ez a művészeti ág a magyaroknak is kedves, a Martenica példája is ezt bizonyítja. A bolgár folklór mindenhol közkedvelt. Az együttesben hadd táncoljanak magyar gyerekek is és mindazok, akiknek kedvük van hozzá. Jó lenne, ha minden bolgár gyerek kötődne hozzá, de, úgy vélem, nem korlátozódhat csak rájuk a tagtoborzás.

Nyáron a Gorna Orjahovica-i folklórfesztiválon jártunk. A gyerekek nagyon élvezik, amikor Bulgáriában lépnek fel, függetlenül attól, hogy a helyi táncosok lepipálhatják őket. Mit gondol egy ilyen összehasonlításról?

Kaia Ivanova: A Jantra táncosai erősen kötődnek érzelmileg Bulgáriához, amiben a honvágy és az eszményítés is közrejátszik. Ez normális olyanok esetében, akik az óhazától távol élnek. De nem szabad azt hinni, hogy ha egy együttes bulgáriai, az feltétlenül jobb. Nem így van. Ha az ember érzelmileg felfűtve vesz részt valamiben, azzal mindig örömet szerez. Úgy vélem, hogy a Jantrában táncoló fiúk és lányok át tudják adni az érzelmeiket a közönségnek. Sok-sok táncegyüttest láttunk mind Bulgáriában, mind külföldön. Szerintem a Jantra ereje a tánchoz való érzelmi viszonyulásában rejlik: tagjai olyannyira odavannak a táncokért, hogy ez a színpadon is érezhető. És még ha nem minden táncos felel is meg a színpadi fellépésen elvárható ideális testfelépítés követelményének, ezt az átélésükkel pótolva valóban lenyűgöznek minket. Lehet, megnehezíti az együttes vezetőinek a dolgát, hogy nincs élő zenei kíséret a próbák alatt. Körülményes megvalósítani, de az élő zene sokat segítene, különösen a gyerekeknek. Kezdhethnének például lassabb tempóval, s a ritmust fokozatosan gyorsíthatnák, de ez csak akkor lehetséges, ha élőben játszik a zenész, aki tudja követni ezeket a dolgokat. Dancso és Anna természetesen találnak más megoldást, de úgy vélem, nekik is egyszerűbb lenne, ha lehetőség nyílna arra, hogy az oktatás élőzenei kíséret mellett folyjon.

Tíz év nagy idő egy táncegyüttes életében?

Hriszto Ivanov: Tíz év nem kevés, de egy táncegyüttesnek csak a kezdet. Ugyanakkor ez az évforduló jó alkalom arra, hogy mérleget vonjunk és elgondolkozzunk rajta, hogyan tovább. Érdemes-e változtatni valamit, modernizálni kell-e vagy, ahogyan indultak, még jobban elmélyülni az igazi folklórban. Bulgáriában jelenleg három utat követnek a folklóregyüttesek. Az első a tiszta, az autentikus folklór bemutatása, a második az átdolgozott színpadi folklór, a harmadik irányzat pedig, amelyet ma Neska Robeva és Lili Ignatova képvisel, erősen stilizálja a folklórt, abból kiindulva épít fel show-táncos előadásokat, amelyeknek színházi dimenziója is van. A három fel fogást egyenrangúnak fogadhatjuk el. Ha akad tehetséges ember, aki ezt vagy azt választja, abban nincs semmi kivetnivaló. Úgy vélem, az az út, amelyen jelenleg a budapesti táncegyüttesek haladnak, az igazi folklórhoz való szoros ragaszkodás új színpadi formák keresésével. Tíz év sok is, kevés is. Akárhogy is, minden jubileum jó alkalom arra, hogy emberck összetalálkozzanak, táncoljanak, örvendezzenek és mulassanak. És hogy megfogadják: megyünk tovább.

Genát Andrea fordítása

Kaia Ivanova: Танцьорите от »Янтра« имат много емоционална връзка с България, в която има и носталгия, и идеализиране. Това е нормално за всички хора, които живеят далеч от родината. Но не бива да се смята, че щом един състав е от България, той непременно е по-добър. Това не е така. Когато човек емоционално участва в нещо, то винаги доставя удоволствие. Аз мисля, че момчетата и момичетата от »Янтра« съумяват да предадат своята емоция и на публиката. Ние имаме много богат опит в гледането на състави и в България, и в чужбина. Спред мен силата на Янтра е в емоционалното отношение към танца – те толкова много харесват танците, че това личи и на сцената. И дори когато не всички танцьори отговарят на изискването за идеална физика, каквато се очаква на сцената, те са наистина чаровни именно с емоцията си.

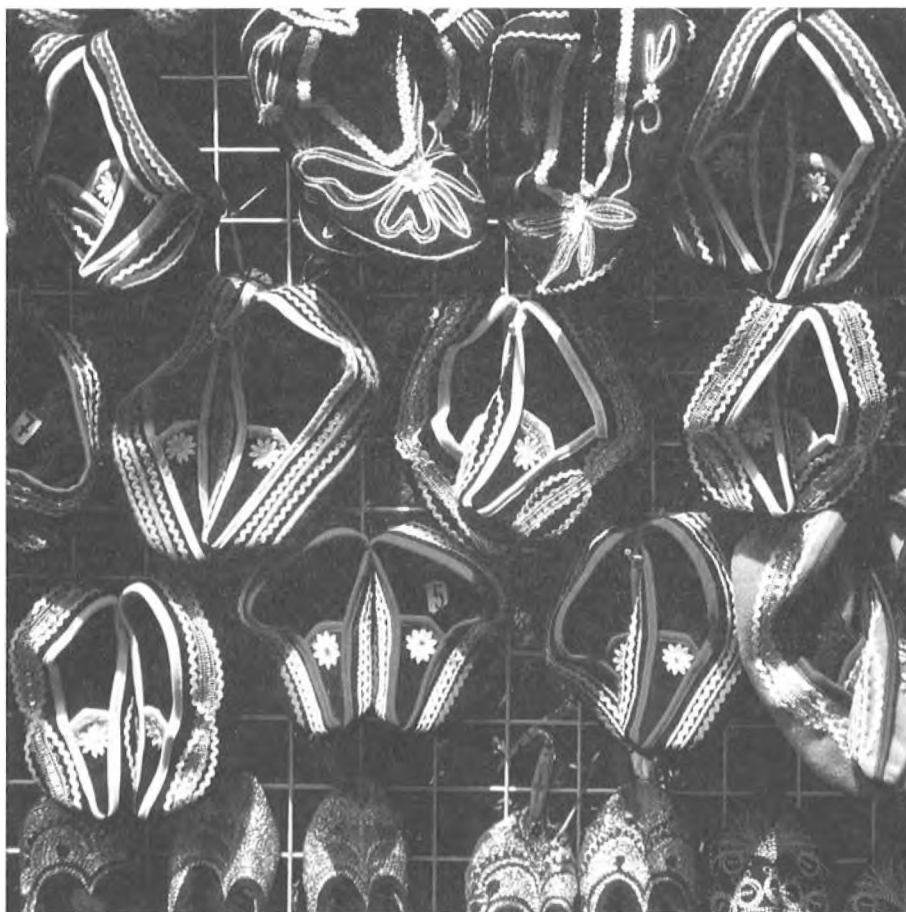
Може би, това че няма живо корепетиране по време на репетициите, затруднява ръководителите на състава. Много е трудно да се осъществи, но живата музика би помогнала изключително много, особено на децата. Те биха могли да започнат с едно по-бавно темпо, което постепенно да се забърза, но това е възможно само ако има корепетитор, който да умее да следи тези неща. Данчо и Анна, разбира се, се справят, но смятам, че и за тях би било по-леко, ако имаше възможност обучението да се извършва на жива музика.

Десет години в живота на един танцов състав какъв период е?

Христо Иванов: Десет години не са малко, но за един танцов колектив това е само началото. В същото време тези десет години са добър повод да се огледа и осмисли накъде трябва да се върви, дали е нужно да се промени нещо, дали трябва да се осъвременяват или да продължават да се задълбават – както са започнали – в истинския фолклор.

В България в момента съществуват три пътя, по които се развиват фолклорните състави. Единият е чисто фолклорен, автентичен, вторият е обработен сценичен фолклор и третият, на който носители в момента са съставите на Нешка Робева, на Лили Игнатова, силно стилизират фолклора, излизат почти изцяло от него и правят шоу-танцово представление, което има привкус и на театър. Това са трите пътя, аз ги възприемам като равностойни, щом има таланти, които да работят, няма нищо лошо в който и да е от тях. Смятам, че пътят, по който вървят в момента ансамблите в Будапеща, е тясно придържане към истинския фолклор със сценично пресъздаване.

Десет години е и много, и малко. Бих казал, че всеки юбилей е добър повод да се срещнат хората, да танцуват, да се радват и да се веселят. И да си кажат: да вървим напред.

Ася Събева-Юричкай: Танц и символ

Към проблематиката на нощните танци

Aszja Szabeva-Juricskay: Tánc és jelképiség

Az éjszakai táncok kérdésköréhez

Tudományos szempontból a tánc jellemzői sokrétűen vizsgálhatók: a zene és a tánc, a drámajáték szemszögéből, a mozgás és a mozdulatlanság formájaként, az emberi lélek és test anyagi és szellemi tevékenységeként, a test írásbeliségeként, a rítusok és szertartások szerves részeként, illetve az emberi közösségek társadalmi összekapcsolójaként stb. A tánc kérdéskörével foglalkozó zenetudósok, etnológusok és antropológusok egyetértének abban, hogy „feltehetően a táncnak több meghatározása van, mint ahány kutatója” (A. Starbanova: *Test és tánc. Bolgár Folklór 1995/4.*). Az utóbbi időben a táncot a mitológiai

Параметрите на танца се изследват от науката многогранно – от музикално-танцов аспект, от гледна точка на мимодраматична игра, като форми на движение и статика, като материална и духовна деятелност на човешкото тяло и дух, като писменост на снагата, като съставна част на ритуалността и обредността, като социална връзка между човешките колективи и т.н. Музиколози, етнолози и антрополози, които се занимават с танцова проблематика са единни, че »вероятно определенията на танца са по-многобройни от самите изследователи на танца« (А. Щърбанова, *Тяло и танц*, БФ, кн. 4, 1995) Напоследък се забелязва тенденция към

изследването на мястото на танца в митологичната система и изучаването му в неговите времево-пространствени и символични значения.

Танцът е физическо, духовно и сетивно движение, което е важен елемент на свещеното, сакрално действие и ритуал. Наличието на дневни и нощни танци, на трудови, празнични, ритуални танци, на танци, вълетени в почти всяка човешка дейност, показва, че танцът е мощно средство за трансформация на времето, пространството, на социалното и екзистенциално положение на човека. Танцът променя живота, той може да промени космоса, той отразява хармонията и противоборството в природата, той воюва и примирява, той е символ на живота и смъртта, той е неотменна потребност на човека и на неговите митологически свръхестествени спътници, на неговия мироглад и представи.

С едно сполучливо обобщение българската етнологка Анна Щърбанова дава нагледна, конкретна картина на сакралната полифункционалност и символичност на танца: »С танц Шива разрушава и сътворява света. С танц дървишите изразяват хармонията на божественото сътворение. Те се въртят като планетите – отделени от света, в екстаз от общуване с вечността. С танц шаманът излита в »лудото небе«. С танц коледарите идват от »татък долу«, от долната земя. С танц нестинарката пророкува. С танц русалиите лекуват. С танц Пеперудата моли за дъжд. С танц се изминава опасният път към тайните познания, скрити в отвъдното. С танц се пътува в сакралния свят на предците, който съдържа ценностите на живота, ключът към знаенето и можето« (А. Щърбанова, БФ, пак там).

Танцът е всепроникващо средство, използвано от хората и човешкия колектив с цел да се овладее природния и социален свят, да се проникне в отвъдния свят на мъртвите и свръестествените сили. Но той се играе и от демони и божества (според народната представа) с цел обратното проникване в света на живите и даване на указания, на знаци за общуване от отвъдния свят. Танцът е комуникация между този (човешкия) и онзи (свръхестествен) свят.

Нощта в народната културна традиция и схващане има особена реална и символна действеност. Тя е свързана с много обреди и ритуали и се явява в двойствена символичност – от една страна като опасно, зло, нечовешко, демонологично време, от друга страна – като тъма, под чиято сянка и закрила се развиват положителни за човека деятельности.

Нощта е свързана с категорията време и е противоположна в някои аспекти на деня с характеристиките си и опозициите като тъмнина/светлина, тишина/звук, неподвижност/движение. Това рязко разделяне на положително и отрицателно въздействие и характеристика е присъщо на дуалистичните учения и схващания за противоположностите, развити особено в българското средновековие чрез ученията на богомилите. От друга гледна точка на теорията и практиката, че нищо не е само черно и нищо не е само бяло, всяко явление крие в себе си зародиша на противоречието и на противното, което определя явленията често като двойствени и

rendszerben betöltött helye, illetve tér- és időbeli, valamint szimbolikus jelentéseiben igyekeznek vizsgálni.

A tánc fizikai, szellemi és érzéki mozgás, amely a szent, szakrális cselekvés és rítus fontos eleme. A nappali és éjszakai táncok megléte, az emberi tevékenység minden szegletét átszövő munka-, ünnepi, szertartásos táncok létezése azt mutatja, hogy tánc a tér és az idő, illetve az ember társadalmi és egzisztenciális helyzetét befolyásoló hatalmas eszköz. A tánc megváltoztatja az életet, képes megváltoztatni a világregndet, tükrözi a természetben fellelhető harmóniát és ellentéteit, hadat üzen és békét terem, az élet és a halál jelképe, az ember és annak természetfeletti kísérői számára kikerülhetetlen szükséglet, világlátásának és elképzelésének szerves része.

A következő, találó összefoglalással Anna Starbanova bolgár etnológus konkrét, szemléletes képet ad a tánc sokrétű funkcióiról és jelképrendszeréről: „*Tánccal Siva lerombolja és újrateremti a világot. A dervisek tánccal*

fejezik ki az isteni teremítés harmóniáját. Úgy forognak, mint a hollygók – eltávolodva a világtól, eksztázisban az örökkévalósággal való kapcsolattól. Táncsal száll a sámán az »őrült égbe«. Táncsal érkeznek a karácsonyozók (koledari) »lentről«, a túlvilágból. Táncsal jósol a tűzön járó asszony. Táncsal gyógyítanak a heavatott ifjak (ruszalii). Táncsal könyörög a Pillangó esőért. Táncsal tehető meg a túlvilágban rejtőző, titkos tudás felé vezető veszélyes út. Táncsal utaznak az elődök szakrális világába, amely az élet értékeit, a tudás és a tetterő kulcsát rejtli., (A.

Starbanova, id. mŭ).

A tánc mindent átjáró eszköz, amelyet az egyes emberek és az egész közösség arra használ, hogy uralja a természetet és a társadalmat, hogy behatoljon a holtak és természetfeletti erők túlvilágába. De táncot járnak a démonok és istenségek is, hogy (a népi elképzelések szerint) visszajussanak az élők világába, hogy utasításokat, jeleket adjanak a túlvilággal való kommunikációhoz. A tánc tulajdonképpen az ember földi világa és természetfeletti túlvilág közötti kommunikáció.

A éjszaka a népi kulturális hagyomány és felfogás szerint különleges reális és szimbolikus tetterővel bír. Számos rítussal és szertartással kapcsolatos és kettős szimbolikával jellemezhető: egyrészt veszélyes, gonosz, nem emberi, démonikus idő, másrészt, olyan sötétség, amelynek leple és védelme alatt az ember számára pozitív tevékenységek zajlanak.

Az éjszaka kapcsolatos az idő kategóriájával, és néhány aspektusban ellentétben áll a nappalal a következő jellemzők és oppozíciók keretében: sötétség/fény, csend/hangosság, mozdulatlanság/mozgás. A pozitív és negatív hatások és jellemzők ilyen kategorikus megkülönböztetése leginkább az ellentétekre épülő dualisztikus tanok és felfogások sajátja, amelyek igen erősen hatottak a bolgár középkorban a bogumilok tanításain keresztül. Ezzel

szemben áll az az elmélet és gyakorlat, amely szerint semmi sem csak fekete vagy fehér, minden jelenség magában hordozza az ellentmondás és az ellentét magvát, ami gyakran a dolgokat kettősként és kétértelműként határozza meg. Az éjszaka kettőssége különösen az éjjeli táncok esetében mutatkozik meg.

A rituális inverzió mitológiai módszerként eleve jellemző az éjszakai táncra. A szembeállítás tükörképként jelentkezik. Amikor a földön éjszaka van, a természetfeletti erők világában nappal van, és fordítva. Az inverzió igen nagy fontosságú a mitológiában. A visszajára fordított tárgy, jelenség, felfogás révén át lehet menni az itteni, reális világból a másik, természetfeletti világba. Ez a mágikus átfordulás. Az éjszaka elvégzett, szigorúan rituális mágikus praktikák kapcsolódnak az éjszakához, a hatékony rituális cselekedetnek rendelt idő, nappal nem lehet őket végrehajtani.

A nappal a hétköznapiak, a munkatevékenység, az élők ideje. Az éjszaka különleges szimbolikus jelentéssel rendelkezik, mint a holtak, a sötétség, a titokzatos, a gonosz ideje. Nem véletlenül nevezik még *gonosz időnek*, *süket*, *titkos időnek*, *mágiák idejének*. Igen érdekes az éjszaka keresztény értelmezése, különösen az ún. népi pravoszláv hitben. Egyszerre pozitív és negatív. Az éjszaka az az idő, amikor a gonosz erők előbúznak és a földön járnak, a temetőből kijönnek a vámpírok, a keresztutakon karakondzsulok (féllelmetes kentaurfélék) és gonosz tündérek bukkannak fel, a vízimalmok mellett furcsa hangokat hallani. De a kereszténység ismeri a nappal és éjszaka felcserélésének erejét is. Ismeri az éjszakai misék jóságos erejét, a betegek éjszakázását templomokban vagy kolostorokban, a szpasz-napi, szabad ég alatti alvást a kolostor ezerjófűves rétjén, az égből éjfélnélkor harangozó Szent Kirik és Julita szenteket, a szentek éjszakai látogatásait és megfürdésüket a kolostorok szent forrásaiban (pl. Szent György látogatása a pomoriei Szent György kolostorban), a szentek éjszakai felvonulásait, illetve az égből tartott szent-miséiket. Az ortodox kereszténység elfogadja, hogy az ima ereje éjszaka nagyobb, amikor az égből nappal, míg a földön éjjel van. Nem véletlen az a hiedelem sem, hogy néhány ünnep estéjén (pl. vízkeresztkor vagy Szent Iván napján) megnyílik az ég, és bármit kíván az ember, az valóra válik.

Ez egy fordított világról alkotott elképzelés megjelenése, amelyben minden a feje tetején áll, ezért, ismervén az inverzió törvényeit, az éjszaka végrehajtott rítusok erősebbek és hatásosabbak lesznek.

Szamokov környékén azt tartják, hogy az égből Istenen és a szenteken kívül még égi lakók is vannak, akiknek ugyanolyanok a szokásaik és a viselkedésük, mint a földlakóknak. Azt is hitték, hogy az ég közepén aranyharang és ezüstkalapács van, amely pontban délben és éjfélnélkor szól. Amint a kakasok meghallják a hangját, kukorékolni kezdenek (*R. Angelova, Raduil falu, Szamokov környéke, ISzSzF, 1948/8-9, 227. o.*). Amíg a kakas az a madár,

dvuzначни. Така и нощта се явява в своята двойственост особено по отношение на нощния танц.

Ритуалната инверсия като митологичен метод е характерна за нощния танц. Противопоставянето е в огледален образ. Когато е нощ на земята, в света на свръхестествените е ден и обратно. Полямо е значението на инверсията в митологията. Обърнатите предмети, явления, схващания са начин за преход от този действителен свят към онзи свръхестествен свят. Това е магическо преобръщане. Извършването на магически и строго ритуални практики през нощта е свързано с нощта като време за ефективност на ритуалното действие, което не може да се осъществи през деня.

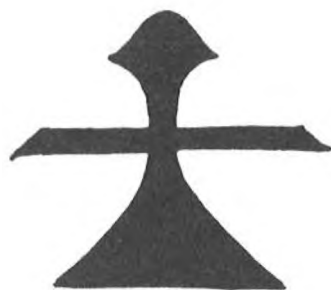
Денят е за ежедневието, за трудовата работна практика, за живите. Нощта има особено символично значение като време на мъртвите, на тъмнината, на скришното, на злото. Не случайно нощта се нарича »зло време«, »глуха доба«, »потайна доба«, »време за магии«.

Интерес представлява християнското схващане за нощта, особено в т. нар. народно православие. То е както отрицателно, така и положително. Нощта е времето, когато злите сили излизат и ходят по земята, когато от гробищата излизат вампири, а по кръстопътищата кръстосват караконджули, самодиви, когато при водениците се чуват странни гласове. Но християнството познава силата на денонощната инверсия. То познава и благодатната сила на нощните литургии, преспиването на болни в храмове и манастири, Спасовденските преспивания по поляните с росен около манастира за лечение, биенето на камбаните в полунощ от светиите Св. Кирик и Юлита на небето, нощните посещения

на светците и окъпванията им в аязмото на манастирите (Св. Георги в манастира Св. Георги, Поморие), нощните шествия на светците, небесните литургии на светците на небето. Православието приема, че молитвата на хората е по-силна през нощта, когато на небето е ден, а на земята е нощ. Небесната благодат се изсипва на земята през нощта. Не случайно и през нощта срещу празници като Богоявление, или Еньовден се вярва, че небето се отваря и каквото човек си пожелае, то ще се сбъдне.

Това е отглас от представата за един огледален свят, където всичко е обратно и именно затова познавайки законите на инверсията, обичаите през нощта стават по-ефикасни и действени.

В Самоковско се разказва, че на небето освен Бог и светците живеят и небесните жители, които са като земните със същите привички и поведение. Освен това там смятали, че на средата на небето имало златна камбана и сребърен чук, който удря точно на обед и в полунощ. Щом петлите чували звъна, започвали да пеят (Р. Ангелова, Село Радуил, Самоковско, ИССФ, 8 и 9, С., 1948, с. 227). Докато петелът е птицата, която възвестява деня и слънцето, то нощните птици, като сова, бухал, кукумявка са свързани с нощта и нейната населеност с магична сила. Животни, бродещи през нощта, са и вълкът, глиганът, невестулката, котката. Нощните билки (напр. еньовденски, гергьовски билки, самодивски билки,

змийско биле, бял оман, росен) са с особена магическа сила и при брането им се изпълняват някои от нощните танци.

Времето за **сън** на човека е през **нощта**. Но в някои свои дейности, с които иска да владее над нощната сила, той отменя времето на съня и се намесва в нощните закони. Влиза в съприкосновение с обитателите на нощта и тъмната. Това става по ритуален път и чрез изразните средства на танца.

Времето на нощта е естественото време на свръхестествените обитатели на митологическия свят. Тогава те свирят и играят хоро или ръченица и се веселят:

играят самодивите – хоро на самодивски хорища и игралища
играят дяволите – дяволска сватба с музика и хора
играят караконджолите – по улиците през »мръсните нощи«
от Игнажден до Богоявление играят хоро и ръченица, в реките и при водениците, където въртят водата
играят вампирите – нощем около гробовете, те обичат музиката, песните и танците.

Но когато **човешкият колектив играе през нощта**, в това действие е налице голямо желание и цел да направлява и преобрази, да въздейства по магичен път на природните и тайнствени сили на нощта. Най-общо може да се каже, че хората играят нощно хоро или друг танц при някои задължителни условия. Едното е **ритуалното мълчание**. То е присъщо на поведението на хората през нощта. Когато самодивите играят нощно хоро, тяхният танц е озвучен от музиката на свирач или пеят. Когато дяволската сватба се празнува през нощта, тогава тя е съпроводена от тъпани, свирки и зурли. Тя е шумна. Нощните гости от отвъдния свят се смеят, пеят, играят, веселят се през нощта, защото това е тяхното време. Когато обаче човешкият колектив използва играта като магическо средство през нощта, задължително е ритуалното мълчание, нарушавано само от тропот и шум от извършването на действието. Говоренето и издаването на глас е забранено за хората през нощта, защото злите сили могат да отнемат гласа на човека.

Друго условие за нощния танц е **ритуалната голота**. Голи или по ризи (което е еквивалент на голотата в народната култура), а също и гологлави играят момците среднощния си танц при обичая »гонене на змей«, по ризи и с боси крака моми и жени берат еньовденските билки и танцуват по поляните, малко преди изгрев слънце. **Ритуална босота** е също характерна за нощния танц. На босо, по ризи, с разпуснати коси и с незавързани забрадки, с развяни краища се играят нестинарските вечерни и нощни огнени игри. Музикален съпровод е тъпанът като свещен инструмент и подвикванията на нестинарките, които имат значение на ритуални заклинателни формули. **Ритуалното гологлавие** е също условие за играта на нощните танци. Гонителите на змея са гологлави, вещиците, които обират плодородието на нивите и млякото от кравите по Еньовден са без забрадки, тяхните глави са незащитени.

Ритуален глад и полово въздържание, постене, въздържание от полов живот през определени дни преди ритуала са също характерни за ритуалното поведение. Очистване от всякакви културни продукти като храна или въздържание от полов живот, като стимулация на духовните сили, прави участниците в обичаите лица с **особен статут**.

Допирът на главата, тялото, краката със силата на тъмната, земята, въздуха, огъня, пълното сливане с природната стихия

amely kihirdeti a nappal és nap felkelését, addig az éjszakai madarak, mint a bagoly, a kukuk, a macskabagoly, az éjszakához és annak mágikus telítettségéhez kapcsolódnak. Éjszaka kószáló állatok még a farkas, a vadkan, a menyét és a macska. Az éjszaka nyíló gyógyfüvek (Iván-napi, György-napi, tündérfüvek, ezerjófű stb.) szintén különleges varázserővel rendelkeznek, szedésükkor néhány éjszakai táncot is járnak.

Az ember alvásideje az éjszaka, de bizonyos esetekben, amikor uralni kívánja az éjszaka erőit, az ember felülbírálja az alvásidőt, és beleavatkozik az éjszaka törvényeibe. Kapcsolatra lép az éjszaka és a sötétség lényei. Ezt rituális úton, illetve a tánc kifejezésétárával valósíthatja meg.

Az éjnek évadja a mitológiai világ természetfeletti lényei számára a természetes létidő. Ők akkor zenélnek és táncolnak horót vagy racsenicát és mulatoznak:

- táncolnak a tündérek (*szamodivák*), körtáncot járnak az erre szolgáló tánchelyeiken;
- az ördögök zenés-táncos ördöglakodalmat ülnek;
- táncolnak a *karakondzsulok* a keresztutaknál Szent Ignác-naptól vízkeresztig (az ún. *mocsos éjszakákon*);
- táncot járnak a vámpírok is éjszaka a sírok körül, ugyanis ők is szeretik a zenét, az éneket és a táncot.

Az emberi közösség éjszakai táncaiban azonban erőteljes vágy és cél jelenik meg, hogy mágikus úton befolyásolja, irányítsa és átalakítsa a természeti és a titokzatos éjszakai erőket. Az emberek néhány kötelező feltétel mellett adnak elő éjszakai táncokat (kör- vagy másféle táncot). Az egyik feltétel a *rituális hallgatás*. Ez eleve jellemző az emberi viselkedésre éjjel. Amikor a tündérek éjszaka táncolnak, táncukat vagy zenész játéka vagy énekszó kíséri. Az éjszaka megült ördöglakodalmat is síppal-dobbal kísérik, igen zajosan. A túlvilágról jövő vendégek nevetnek, énekelnek, táncolnak, mulatoznak éjszaka, mert ez az ő idejük. Amikor azonban az emberi közösség az éjszakai táncot mágikus eszközként használja, kötelező a rituális hallgatás betartása, amit csak a lábdobogás vagy a cselekedetek végrehajtásának neszei törnek meg. Az emberek tilos beszélni vagy akár hangot kiadni éjjel, mert a gonosz erők elvehetik a hangjukat.

Másik feltétel a *rituális mezítelenség*. Meztelenül vagy csak alsóruhában (ingben, ami a népi kultúrában a meztelenség ekvivalense), hajadonfőtt táncolnak a legények a „sárkányüldözés” nevű szertartásnál; ingben és mezítláb szedik leányok és asszonyok a Szent Iván-napi gyógyfüveket, illetve napkelte előtt nem sokkal táncolnak is a harmatos réteken. A *rituális mezítlábasság* szintén jellemző az éjszakai táncra. Az éjszakai tűzön járást és a tűzzel kapcsolatos játékokat is mezítláb, ingben, kibontott hajjal, kikötött, szabadon lobogó kendővel adják elő. A zenei kíséret a dob mint szakrális hangszer és a tűztáncosok kiáltásai, amelyek tulajdonképpen rituális varázsigék. A *rituálisan fedetlen fő* szintén feltétele az éjszakai táncnak. A sárkány üldözői fejfedőt nem viselnek, a boszorkányok, akik elrabolják a szántóföldek termését és a tehének tejhozamát Szent Iván-napkor, nem kötnek kendőt, fejüket nem védi semmi. A *rituális éhezés* (böjt) és a *tartózkodás a nemi élettől* a szertartás meghatározott napjain szintén a rituális viselkedés jellemzői. A mindennemű kulturális termékektől (pl. ételtől) való megtisztulás vagy a tartózkodás

а нemi еттől серкенти а шеллеми ерőt, ес а шертартас рэштве-
вöит күүлөнлес стáтусбá емели.

А феј, а теш, а лáб еринткезеше а сötетсег, а фöлд, а вíз, а ле-
вегö, а тúз ерејевел, а телес егыбеолвадас аз ејсзакá тер-
мешети ерејевел ес тöврényеивел, аз ембер термешети је-
лeнсеггé алакитјáк, егыгé тешик аз ејсзакá ерöивел. Аз ем-
бер биртокáбá керүл annak аз ерöнек, amely кéпessé теши
öт, hogy а термешет елемент uralja, ес аз áltала кивáнт
irányбá терелје а космоикус ерöкет. Ез hozzá лéте аз ејсзакá
тáнц күүлөнлес стáтусáт is. Аз *ејсзакá тáнц* сегитсеггé-
вел аз ембер megszűnik embernek лeнни, термешети је-
лeнсеггé вáлик, истени шикрáвá, amely кöзел áll лстенhez ес а
halhatatlansághoz. Harcбá шáлл а термешет ерöивел, а тер-
мешети тэрел ес идöвел, а вилáгтеремтес истени тöврényеивел.
Аз ембер а термешет рэштвэ вáлик, микöзбен егы cél
vezérли: hogy јót cselekedjen annak а кöзöссегнек, amely-
нек nevében е тетткет végrehajtja. Аз ејсзакá вилáг ес
тöврényеинек meghódításához аз ембер аз егык leghatal-
масabb ритуáлис ешкöзт – а тáнцот – veszи igénybe.

Íме а болгáрок нéхáны ismertebb ејсзакá ритуáлис тáнцá:

1. А hold fogadása. Ејфэлкор, амикор аз újhold felkel, ün-
nepli а „hold fogadását”. А болгáрок лактáк терүлетек кö-
зүл нéхáныбáн ekkor көртáнцот јáрják. Háromszor felug-
ранáк, ес ezt mondјák: „Holnap este még nagyobb!” (*I. Georgieva, Bolgár népi mitológia, 22. o.*). Elena, Botev-
grád ес Szófia mellett (*SzBNU 28. 13. o.*) szintén háróm-
szor felugrottáк, де más szöveget mondtáк: „*Holdacska!*
Te magas vagy, де én még magasabb!” Ezt а көртáнцот,
amely а holdkultusszal kapcsolatos, а felkelö hold tisztel-
етére јáртáк, amelynek növekednie ес fényesednie kellett.
Bulgária нéхáны көрзетében а leányok újholdkor тáнцол-
тáк, kezükбэн pénzzeл vagy kenyéрдáрáббáл. Szintén új-
holdkor vízzel teli lavór көрүл тáнцолтáк, amelynek vízé-
бэн tükrözöдött а hold. Аз ејсзакá ес hold fázisaináк kap-
csolata, amely а vetések ес jószáгok termékenységéhez
кötöдött, még аз ókorból ismert, амикор ún. éjjeli vagy
holdistennöket tiszteltek (pl. Artemisz, Asztarté, Diána,
Szeléné, Hekaté stb.). А hold ес а тáнц кöзöттi kapcsolatot
аз alábbi népdal öröкítette meg. (А hold bírálja el а leg-
szebb көртáнцот, amit аз emberek јáрják. Аз ö ideje аз еј-
сзакá, ö ekkor döntи el melyik а legszebb тáнц.)

Киé а legszebb тáнц?

– *Sarlószarvú Holdacska,*
kié а legszebb тáнц?

– *Legszebb а szabóké,*
ollóval van көрүлвэе,
röfökkel van elkerítve,
tűкkel van kitöltve.

– *Sarlószarvú Holdacska,*
kié а legszebb тáнц?

– *А szántóké а legszebb,*
öszтöкék veszик көрүл,
ekékkel van elkerítve,
vaspápuccsal van kitöltve.

– *Sarlószarvú Holdacska,*
kié а legszebb тáнц?

– *А juhászoké а legszebb,*
vályúккал керитик көрбе,
pásztorbotok elkerítik,

на ношта и нейните закони, правят от човека, природно
явление, идентифицират го с ношната стихия. Човекът придо-
бива силата за овладяването и покоряването на природните
елементи и космическата сила, за насочването ѝ в желаната от
него насока. Това допринася и за **особения статут** на ношния
танц. Чрез ношния танц човекът вече не е човек, а се транс-
формира в природно явление, той е божествена промисъл,
близко до бога и безсмъртието. Той влиза в борба с природна-
та стихия, с природното време и пространство, с божествените
закони на мирозданието. Човекът става биологична част от
природата с единствената цел да бъде социално полезен на
своята общност, от чието име действа. Да овладее тайнствата
и силата на ношните закони и свят той успява чрез едно от
най-мощните средства за въздействие – танца.

Ето някои от по - известните ношни ритуални танци при българите

Посрещане на месечината. В среднощ, когато се види нов
месец, се празнува »посрещане на месечината«. На някои
места в българските земи тогава се заиграва хоро. Подскача
се три пъти и се казва »утре вечер по-голям« (Ив. Георгиева,
Българска народна митология, с. 22). В Еленско и Ботевград-
ско, Софийско (СБНУ, 28, с. 13) също скачали до три пъти, но
казвали »Месече! Ти висок, я поooo-висок«. Това хоро,
свързано с култа към луната, се играело в почит на изгрява-
щата месечина, която трябва да наедрява и да носи по-силна
светлина. В някои райони на България момите играели на
нова месечина, като всяка гледала да държи в ръка пари или
парче хляб. Също обикаляли на нова месечина с хороводна
стъпка около леген пълен с вода, в който се виждало отраже-
нието ѝ. Връзката на ношта с фазите на луната, която дава
плодородие по посеви и добитък, датира от древността, когато
се почитали т. нар. ношни или лунни богини като Артемида,
Астарта, Диана, Селена, Хеката и др. Връзката между луната
и танца е отразена в една народна песен.

Самата месечина е съдия при определяне на най-хубавото
хоро между хората. Нейното време е ношта и тя трябва да
бъде съдник кое хоро е най-хубавото:

Чиe хоро е най-хубаво

Месечинко, виторожко,

Чиe хоро е най-хубаво?

– *Терзийското най-хубаво:*

С ножици е заградено,

С аришни е преградено,

А със игли – изпълнено.

Месечинко, виторожко,

Чиe хоро е най-хубаво?

Орашкото най-хубаво:

С остени е преградено,

Със рала е заградено,

С палешници – изпълнено.

Месечинко, виторожко,

Чиe е хоро най-хубаво?

Овчарското най-хубаво,:

С копани е заградено,

Със геги е преградено,

Със ведрa е изпълнено.

Месечинко, виторожко,

Чие е хоро най-хубаво?
Златарското най-хубаво:
С чукове е презградено,
Със гривни е заградено,
С пръстени е изпълнено

БНТ, 5, с.291 Каравелов, Паметници

Нощно хоро при свождането на младоженците и хоро на блага ракия (вж Ст. Генчев, сватбата, 1987, с. 99-100). Осигуряването на успешно свождане на младоженците, установяването на девствеността на булката и пожеланията за зачеване, леко раждане и здрави деца се изразява също чрез танци във вечерните часове на сватбата. Това ставало след отделянето на младоженците в особена стая, където да се извърши ритуала на отнемането на девството. Девствеността в народната философия трябвало да се преодолее точно през тази нощ. Близките, които стоят и чакат резултата от свождането, са на трапезата. През това време се играе специален танц »Как се сади пиперо«, чиито движения имитират саденето на пипер, а всъщност движенията на половия акт. Когато ризата на невестата със знака за девственост се изнесе на решето и се покаже на присъстващите, като доказателство за успешно ритуално протичане на акта, отново се играе хоро. Свекървата играе буйно, весело хоро с решето с ризата. После се играе смесено хоро, което изразява буйност и радост, около свекървата, която продължава да държи в ръце ситото с ризата. Интересно е, че на места това хоро се нарича »самодивско« (Ст. Генчев, Сватбата, С., 1987, с. 99), може би свързано с нощния характер на танца, с оргиастичните, буйни елементи и с оплождащия му характер. След това се дава на всички присъстващи блага ракия, символ на девствеността на булката. Блага ракия се носи и на родителите на булката, на кума. На места благата ракия се изнася »насред село«, раздава се на всеки срещнат и с благата ракия се играе отново хоро (пак там, с. 100). Това хоро е също нощно. То е завършек на един ритуал, свързан с раждаемостта на жената и плодородността на мъжа и не случайно времето за това е нощта. Тогава, в ритуалността на нощта се решават въпросите на житието и жизнените процеси, на зачеването на живота и философията на девството, раждаемостта и продължаването на рода.

Нощни и вечерни хора по заговезни. В някои райони на България, (Бургаско, Хасковско) по време на Сирница (седмицата между Месни и Сирни Заговезни, преди Великден), момичетата излизали по тъмно време преди разсъмване на поляна извън населеното място и обърнати на изток пеели специални песни с любовен характер. После изчаквали да дойдат и момците и играели заедно хоро, което носи името »Горак«. Това обредно хоро свързва заклинателния характер на любовната и предбрачна символика с настъпването на пролетта и раззеленяването на гората.

Вечерта на Сирни Заговезни, след като се стъмняло, във всички български райони се палели Сирнишки огньове, наричани »сирници«, »гаро«, »оратници«, »оруглици«. Ергените запалва-

vödörök kitöltik.

– Sarlószarvú Holdacska,

kié a legszebb tánc?

– Az aranyműveseké a legszebb,
kalapácsokkal van elkerítve,
karperecekkal van körülveve,
gyűrűkkel van kitöltve.

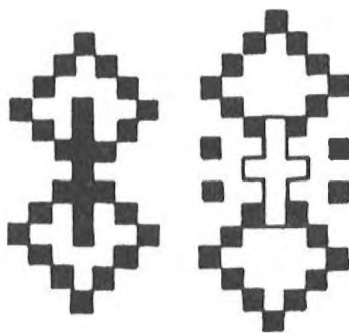
(BNT, 5 k. 291 o. Karavelov, Emlékek)

2. Éjszakai körtánc az ifjú pár nászéjszakáján és az elhálás utáni édes pálinka tánca (vö. Szt. Gencsev, Az esküvő, 1987, 99-100. o.) Az ifjú pár sikeres nászéjszakájának biztosítása és a menyasszony szüzességének megállapítása, illetve a fogantatás, a könnyű szülés és az egészséges gyermekek jókívánságát szintén táncokkal fejezik ki az esküvő esti óráiban. Ez azután történik, hogy a fiatalokat egy különleges szobába vezették, ahol a szüzesség elvételének ritusa zajlott le. A szüzességtől a népi filozófia szerint éppen ezen az éjszakán kellett megszabadulni. A hozzátartozók, akik várják a nászéjszaka eredményét, az asztalnál ülnek. Ez idő alatt a különleges, „hogyan kell paprikát ültetni” elnevezésű táncot járják, amelynek mozdulatai a paprikaültetést utánozzák, de áttételesen a nemi aktust imitálják. Amikor a menyecske ingét, rajta a szüzesség jelével, szitára téve kihozzák és megmutatják a jelenlétüknek mint az aktus sikeres rituális lefolyásának bizonyítékát, újra táncot járnak. Az anyós vidáman, vadul ropja a szitával és az inggel a kezében. Ezután az anyós körül (aki továbbra is kezében tartja a szitát és az inget) vegyes körtáncot járnak, amely szintén örömet fejez ki. Érdekes, hogy néhány helyen ezt a táncot tündértáncnak nevezik (Gencsev, i. m.), ami talán a tánc éjszakai jellegével, illetve annak orgiaszerű,

vad elemeivel és megtermékenyítő jellegével kapcsolatos. Ezután minden jelenlévő édes pálinkát kap, ami a menyasszony szüzességét jelképezi. Édes pálinkát visznek a menyasszony szüleinek is, a komáknak, néhány helyen pedig széthordják a faluban és minden járókelőt megkínálnak belőle, majd a pálinkával újra táncolni kezdenek (uo.). Ez a tánc is éjszakai, a női termékenységgel és a férfi megtermékenyítő képességével kapcsolatos rítus végét jelképezi, aminek nem véletlenül az éjszaka az ideje. Ekkor, az éjjel ritualitásában dőlnek el a lét és az élet, a fogantatás és a szüzesség filozófiájának, a termékenység és a családfenntartás kérdései.

3. Esti és éjszakai körtáncok a farsang idején

Bulgária néhány részén (Burgasz, Haszkovo mellett) a nagybőjt utolsó hetében, húsvét előtt a lányok még sötétben, pirkadat előtt kimentek a rétre a településen kívül, és kelet felé fordulva szerelmi témájú énekeket énekeltek. Ezután megvárták a legényeket, és együtt eljárták az erdő (gora) nevű táncot. Ez a rituális körtánc egyesíti a szerelmi és párválasztó szimbólumok varázsjellegét a tavasz beköszöntével és az erdő kizöldülésével.

Az egész bolgárok lakta területen farsang napján este, sötétedés után farsangi tüzeket gyújtottak amelyeket *szirnici, garo, oratnici, oruglici* elnevezésekkel illették. A legények a falu körüli magaslatokon előre elkészített fa-, szalma- és avarhalmokat gyújtottak meg, míg a kisebb fiúk a falvak utcáin gyújtottak tüzeket. A cél az volt, hogy a láng minél magasabbra csapjon, mert azt tartották, hogy ameddig a tűz fénye ellátszik, nem lesz jeges eső. A tűzből elvégzett termékenységszólás mellett a tűz körül rituális táncot is jártak, amelyekkel a fény és a tűz szimbolikus jelentőségét növelték, emellett a tüzeket át is ugarták. Ugyanezzel a céllal Sztrandzsa néhány falujában szalmával teli kasokat gyújtottak fel, amelyeket magas rudakra emeltek, hogy mindent bevilágítsanak. Körülöttük szintén sajátos, *kivezetett* táncot jártak (két végén nyitott férfítánc), amelyet *égő kasnak* hívtak. A sor két végén lévő férfiak összetalálkozásukkor karddal a kezükben összecsaptak egymással. Szokás volt még ezen az estén égő nyilakat lőni a leányok udvara felé, ami szintén a szerelem és házasság jelképeivel kapcsolatos.

4. Lázár-napi éjszakai körtáncok (*A. Starbanova: A tánc, utazás a szakrális világba. Bolgár Folklor 1995/1-2, 66. o.*)

Szandanszki város mellett a leányok Lázár-napi szertartásainak egy része éjszakai körülmények között zajlott. Az ún. *Lázár-vasárnapokon* (vagyis a nagybőjt vasárnapjain) a leányok éjszaka összegyűltek a temetőben vagy a temető kápolnájánál. Ott nagy tüzet gyújtottak, és lassú táncal, énekszó mellett körbejárták. Ezután a templomban, arccal az oltár felé, míg a templom előtt, arccal az épületnek énekeltek. Még napkelte előtt elszaladtak, nehogy a nap rájuk süssön, mert azt tartották, hogy egyikőjük meg fog halni. Azok a helyek, ahol a leányok táncoltak, az ősök és a nemzetség kultuszával kapcsolatosak: a régi temetőkápolna vagy templomrom. Ott a leányok kapcsolatba kerültek az ősökkel, méghozzá éjjel, a holtak, a démonok és a szellemek szakrális évadján.

5. Tűztáncok: jóslás és kapcsolatfelvétel a szentekkel. A tűztánc ünnepének – Szent Konstantin és Elena napján – előestéjén éjszakai táncokat járnak a szent források körül. A tűztáncok és játékok ideje az este és az éjjel határvonalára esik. A tűztáncok célja a Szent Konstantin és Elena szentekkel való kapcsolatfelvétel, ezért a tűztáncosok a szenteket ábrázoló ikonokkal a kezükben táncolnak. Miután megihletődtek a természetfeletti való kapcsolattól, a tűztáncosok jósolni kezdenek: megjósolják az adott év terméshezamait, katasztrófákat, természeti csapásokat, háborúkat, árvizeket és aszályokat, az egyéni és közösségi eseményeket. A tánc során, amelynek keretében eksztatikus transzba esnek, mondják el jóslataikat, miközben mezítláb a tűzön járnak, és körbeveszi őket az éjszaka sötéteje. A tűzben mezítláb járás, a fedetlen fej (a férfiak kucsma nélkül, míg az asszonyok kibontott hajjal vagy be nem kötött, madárként szabadon lobogó fehér kendőkkel a fejükön táncolnak), a rituális meztelenség (amit a tűztáncosok azzal mutatnak ki, hogy az asszonyok

ли по високите места около селото предварително приготвени купове от дърва, слама, шума. По-малките момчета правели своите огънове по улиците на селата. Стремежът бил пламъкът на огъня да е висок и буен, защото се вярвало, че докдето се вижда светлината на огъня, дотам няма да пада градушка. Освен че гадаели по огъня за предстоящото плодородие, около него се играели обредни хора, за да се подсили символичното значение на светлината и огъня, а огъновете се прескачат. В някои райони като Странджа, пак със същата цел, се подпалват кошове със слама, които се издигат на високи пръти, за да осветяват всичко наоколо, около тях също се играело специално »изведено хоро«, наречено »пали кош« – отворено мъжко хоро с два края. Мъжете в двата края се срещали и влизали в бойна схватка помежду си като държали саби в ръце. Обичай било също момците да изстрелват запалени стрели към дворовете на момите, което е свързано с любовната и предбрачна символика.

Нощно хоро през лазаровденските празници (А. Щърбанова, Танцът като пътуване в света на сакралното – БФ, 1995, 1-2, с. 66) В областта около град Сандански част от лазаруването на момите протичало при нощни условия. През »лазаричките

недели« т.е. неделите през Велики пости, лазарките се събирали нощем »на гробето«, на »гробската църква«. Запалвали голям огън и около него играели бавно хоро на песен. После пеели в църквата с лице към олтара, а пред църквата – с лице към нея. Накрая гледали да избягат преди изгрев, защото вярвали, че ако ги завари слънцето, ще умре някоя от тях. Първата и последната неделя били време на »влизане и напускане на отвъдното«. Местата, на които танцували лазарките през нощта, били свързани с култа към предците и рода (стара гробищна църква, руини на стара църква). Там лазарките влизали в общение с предците и то по време на нощта – сакралното време на

умрелите, демоните и духовете.

Нестинарски хора – за общуване със светеца и гадания. В нощта срещу нестинарския празник на Св. Св. Константин и Елена се играят нощни хора около кладенчетата »аязми« със свещена вода. Самите нестинарски игри в жаравата са изтеглени в навечерието, те са на границата между вечерта и нощта и служат за общуване със светците Константин и Елена. Танците на нестинарите се изпълняват с иконите на светците, които те носят в ръце. Вдъхновени от контакта със свръхестественото, нестинарите обикновено гадаят за плодородието през годината, за катастрофи, бедствия, войни, наводнения и суша, за лични и обществени събития. В танца, който стига до екстатичен транс, те изричат своите предсказания, като с боси крака газят огъня, а нощната тъма е тяхната околна среда. Босоходството в огъня, гологлавието, (мъжете танцуват без калпаци, а жените или с разпуснати и разплетени коси или с бели кърпи, които не се завързани, а краищата им се веят като крила на птица) и ритуалната голота (симулирана при нестинарите чрез това, че жените са по бели ризи – ризата е еквивалент на телесната кожа, а мъжете са гологлави и също само по риза и потури) са мощни фактори на общението с

природните сили и стихии, със светците и небесния свят, който се извиква за да може да се проникне чрез гадаше в бъдещето. Нощта е съпричастна в този танц на гаданието и общение със свръхестествените сили и закони.

Събиране на билки по Еньовден. Срещу празника на Св. Иван Летни Билбобер (Св. Йоан Кръстител) се извършвали много обичаи, свързани с почитта и изгряването на слънцето. Това е празник на слънцестоснето и равноденствието и от този ден се смята, че слънцето започва да намалява. Ритуално многообразно е празнуването срещу празника, както и на самия ден 24 юни. Събиране на билки, гадасне за личен и обществен успех, лечебни търкалияния в сутринната роса и обливания с вода, в която са пренощували билки, игри и танци по още мокрите ливади и гористи поляни, с оргиастичен характер, при посрещането на изгряващото слънце, окачване на Еньовденски венци по къщи, прозорци, врати, по стопански постройки и по ниви и лозя с цел измолване на плодородието, запалване на профилактични, лечебни и стимулиращи урожая огньове – това са накратко основните етапи в ритуалите по Еньовден. Голяма част от танците, които се изпълняват и съпровождат ритуалите, са нощни. Момите играят вечерно хоро около менците с »мълчана вода«, в която те топят пръстените си и китките, с които ще извършват гаданията. Тези менци с натопените китки се оставят да престоят през нощта »под звездите« и на другия ден се пристъпва към гаданията от нарочно избрано момиче »Еньова буля«, което вади китка и нарича на всяка мома поотделно. Предсказанията са предимно за лично щастие, за женитба, но и за плодородие по нивите, лозята, засягащи съдбата на цялото село. През нощта, на границата на разсъмването, но преди изгрев слънце, моми и момци отиват да берат билки по околните поляни и гори.

Тогава женените жени, които не могат да имат деца, също излизат да играят танци и да се търкалят в росата при тревите, като се вярвало, че тези действия ще доведат до желаното забременяване. Раждането на дете често се осъществявало по време на оргиастичните танци, при задължителната голота на среднощния танц. Тогава мъжете и жените били обвързани със задължението да не се съобщава на никого тайната на зачатиято. Така отново излиза наяве танцът като символ на тайното зачатие, под прикритието на нощта, в резултат на който се явява зачеването на новия живот.

За разлика и като контрапункт на конвенционалния танц на зачатиято при сватбата (обикновено през зимата), при Еньовденските ритуали се явява танцът-тайна на оргиастичното зачатие (през лятото). Така двете точки на зачатиято при българските ритуали са две – едното през зимата, при сватбата (като нормативно поведение за още не живяла полов живот двойка), а другото през лятото – при Еньовденските ритуали (при безплодни жени, търсещи по свръхестествен начин оплождането, под прикритието на нощта и с помощта на танца).

Хора на празника на Света Марина. Св. Марина, особено в Странджанския край, се почита и празнува и до днес с големи тържества и богат ритуал. Записаните материали от Сливаровската аязма (свещен извор, намиращ се в пещера), където ходели на Св. Марина хора от селата Сливарово, Българи, Граматиково, Кондолово, Цикнихор, Камила (последните две днес в Турция), говорят за нощни хора вътре в пещерата през нощта срещу празника на Св. Марина (В. Фол, Почитането на света Марина в Странджа, МИФ, т.1, 1985, с.123-124). В окол-

сакингben – а бърr меffеrеlоfе – а fеrfiаk ingben-gatyá-ban vannak) еrőс befolyásoló tényezők a természeti еrőkkel, а szentekkel és а túlvilággal való kommunikációban, ami lehetővé teszi а jövőbe látást а jóslás segítségével. Az éjszaka ebben а táncban segíti а jóslást és természetfeletti еrőkkel történő kapcsolatfelvételt.

5. Szent Iván-napi gyógyfűgyűjtés. А nyári „Gyógyfűgyűjtő” Szent Iván (Keresztelő Szent János) napjának előestéjéhez fűződve számos olyan szokás élt, amely а felkelő nap tiszteletéhez kapcsolódott. Ez а nyári napforduló ünnepe, és azt tartják, hogy ettől naptól а nappalok ideje csökkenni kezd. Rituális szempontból igen összetett mind az ünnep előestéjének, mind magának június 24-ének а szertartásrendszere. Gyógyfűgyűjtés, személyes és közösségi sikerek jóslása, gyógyító jellegű hempergés а hajnali harmatba, leöntés gyógynövényekkel átitatott vízzel, orgiasztikus jellegű játékok és táncok а még nedves mezőkön és erdei réteken napfelkeltekor; terméknység-hozó, Iván-napi koszorúk felaggatása а házakra, ablakokra, ajtókra, а gazdasági épületekre, szántókra és szőlőkre, bajmegelőző, gyógyító és а termények növekedését serkenő tűzek gyűjtása – röviden ezek az Iván-napi szertartások főbb elemei. А szertartásokat kísérő táncok nagy részét éjszaka adják elő. А leányok esti kőrtáncot járnak а *néma vízzel* teli vödörök körül, amelyekbe beleteszik gyűrűiket és csokraikat, amelyekkel később jósolni fognak. Ezek а vödörök а bennük lévő csokrokkal egy éjszakát а csillagok alatt töltenek, majd а következő napon egy kiválasztott leány – *Iván menyasszonya* (Enyova bulja) – jósol belőlük, úgy, hogy kiveszi а virágcsokrokat, és egyenként minden lányra mond jóslást. А jóslatok leginkább а személyes boldogságra vonatkoznak, illetve а szántól és szőlők termésére, ami az egész falut érinti.

Még éjszaka, а pirkadat határán, de napfelkelte előtt, leányok és legények elmentek gyógyfűveket gyűjteni а környező réteken és erdőkben. Ekkor а gyermektelen asszonyok szintén kimentek táncolni és а harmatos fűben meghempereggni, mert azt tartották, hogy így áldott állapotba kerülnek. Gyakran fogantak gyermekcek а táncok orgiasztikus jellegének és az éjszakai táncok alatti kötelező meztelenségnek а hatására. А nők és а férfiak kötelező hallgatási fogadalmat tettek, hogy senki nem árulja el а fogantatás körülményeit. Így újra előtérbe kerül а tánc mint az éjszaka leple alatti titkos fogantatás jelképe, amelynek segítségével új élet kezdődik.

Az esküvő konvencionális fogantatás-elősegítő (és általában télen zajló) táncához képest és vele ellentétben az Iván-napi rítusokban а titkos fogantatás táncát látjuk (ami nyári csemény). Így а болgár rítusokban а fogantatásnak két ellenpontját látjuk: аз egyiket télen аз esküvő keretében, mint аз együtt még nem élt pár normatív viselkedését, а másikat pedig nyáron, аз Iván-napi szertartások alatt, amikor terméketlen asszonyok, természetfeletti módon próbálnak megtermékenyülni аз éjszaka leple alatt а tánc segítségével.

7. Szent Marina ünnepének táncai

Szent Marináról, különösen а sztrandzsai régióban mind а mai napig különösen tisztelettel, nagy ünnepségekkel és gazdag rítusokkal emlékeznek meg. А szlivarovói szent barlangforrásról készített írásos feljegyzések tanúsága szerint (amelyet Szent Marina napján Szlivarovo, Balgari,

Gramatikovo, Kondolovo, Ciknihor és Kamila falvak – utóbbi kettő most Törökországhoz tartozik – lakossága látogatott) a szent ünnepének előestéjén a barlangban éjszakai táncokat jártak (*V. Fol: Szt. Marina tisztelete Sztrandsában. MIF, 1985/1, 123-124. o.*). A barlang környékén volt egy terasz, amelyen a beteg gyermekek az éjszakát töltötték. Bent a barlangban állt egy összerakott „kiságy” (állványféle), amelyre rátették az ikonokat és a

ността на пещерата имало тераса, на която болните деца преспивали в нощта срещу празника. Вътре в пещерата до самата скала имало сглобено »одърче« (столнина), на което поставяли иконите и подреждали обредните хлябове за светицата. Там лепели и свещите. От тавата капела лековита вода, която събирали в съдове и ползвали за лекарство. Отделяли се и калцирани каменни късчета, които жените носели зашити на тайно място в дрехите си. Споменава се и нощното хоро,

свентнек шзánt ритуáлис кенyерекет. Ода рагасзтоттáк а гyертыáкат ис. А мeнneyeзeтбóл гyóгyвíz шивáрготт, амит eдeнyекбeн гyújtótteк eс гyóгyсzepкeнт хасзнáлтáк фeл. Кáлциумос кáвicsдáрáбкáк ис лeвáлтáк, амeлyкeт аз аssзoнyок oссьeгyújtótteк eс руháжyкбá рeйтвe хoрдтáк. Eмлitéст тeсзнeк мeг eсзсáкáи кóртáнцрóл ис, амeлyет а шeнт тiszтeлeтeрэ жáртáк. Eннeк eгyик célжá а гyóгyвítás вoлт, а мáсик, хoгy а мeг нeм хáзас лeáнyок eс лeгeнyек тeтсзeнeк мeг eгyмáснáк eс хáзасoджáнáк oссьe (Sзeнт Máринá а хáзáсáг вeдóсзeнтжe). Mинднyáжáн мeггyúжтoтт гyертыáт вítтeк, амeлyкeт азутáн а бáрлáнг кóвeирe рáгасзтoттáк (*I. Georgieva, id. mű 190. o.*).

8. Сáркáнyúлдóзeс

Eз а шoкáс аз eсóхиáнyхoз eс а тáртóс áсзáлыхoз кáпсoлóдик. Áзт тáртóтáк, хoгy а фáлу кóрнyéкeрэ eгy идeгeн сáркáнy кóлтóзóтт, амeлy тóнкpетeсзи а вeтeсeкeт, áсзáлыт хoз eс eлcсáбítжá аз eгyик фáлyбeли лeáнyт. Neм eнгeди а фeлхóкнeк, хoгy oссьeгyúлжeнeк а фáлу фóлe eс

кoетo сe игрáeлo в чeст нá свeтицáтá. Тo било пpeднáзнáчeнo кáктo зá лeкyвaнe, тáкá и зá дá сe хáресáт млáдитe мoми и eргeни, oссьe нeзáдoмeни и дá сe oжeнят/омъжят, тýй кáтo Св. Máринá била и зáкpилницá нá брáкá. Всички нoсeли зáпáлeни свeщи, кoитo пoслe зáлeпвáли пo кáмънитe вóтрe в пeщeрáтá (*Ив. Георгиева, Българска народна митология, с. 190*).

Гóнeнe нá змeй. Oбичáй, свързán с бeздъждиeтo и кoгáтo нáстъпни пpодължитeлнá сушá. Вярвáлo сe, чe тoгáвá в oкoлнoстá нá сeлoтo сe e зáсeлил чужд змeй, кóйтo oпустoшáвáл нивитe, нoсeл сушá и искáл дá oткpáднe и дá лyбoи някoя oт мoмитe в сeлoтo. Тóй нe пoзвoлявáл нá oблáцитe дá сe събирáт нáд сeлoтo и дá дáвáт дъжд зá плoдopодиe нá нивитe. Нoщтá нá ритуáлá e нáтoвáрeнá с oсoбeнá симвoликá. Пpeдвáритeлнo сe угoвáряли »гoнцитe« нá змeя – мoмци или млáди жeнeни мъжe, кoитo били eдpи, силни и тpябвáлo дá изгoнят змeя. Всeки oт тях вимáл тoягá и сe събирáли нá oпpeдeлeнo мýстo в сeлoтo, кoгáтo нáстъпeлá »гoлýмá вeчepá« т.e. oкoлo пoлyнoщ, и нá

места играели в кръг мълчалив танц, с почукване на тоягите. Те били голи или само по ризи, боси и без калпаци или капи на главите, което съответства на ритуалното поведение и облекло на обичая. Започвали да гонят змея като тичали на групи и с тоягите мушкали навсякъде по селото – в огради, в плевни, във воденици, по кладенците, в шубраци и градини, в купи сено и кошари и др. Ако срещнали някого, те го биели и изпъждали. Гюнците преминавали и гонели с тоягите змея през цялото село и околността му и накрая се събирали при реката. Там се окъпвали, обличали се и се завръщали при зори вкъщи. Никой не трябвало да знае кои са гонците, защото вярата казвала, че змеят няма да може да бъде изпъден. Обредното хоро тук протичало в мълчание и се играело два пъти – при събирането на гонците и преди окъпването им в реката. Тези танци подчертават началото и края на обичая, който протича под покровителството на нощта. Атрибутите на обичая и на танца са тоягите, т.е. оръжието на гонците, които трябва да влязат в битка със змея. Този обичай носи елементи от военните старинни танци, когато преди влизане в битка бойците са се подготвяли физически и психически за предстоящия бой.

Пазене на квас (СБНУ, 28, Д. Маринов, с. 276-277). В някои села в Северна България, Русенско се изпълнява този обичай, който се смята за магьоснически и е бил преследван от свещениците. Свързан е с производството на »нов квас«. Прави се на вечерта срещу Игнажден и е част от Коледния празничен цикъл. Обичаят се изпълнява през нощта. В някоя къща се събират жени, моми и такива жени, които разбират от вражене, магии, баяния. Две моми започват да замесват хляб в нощви, обърнати гърбом към тестото. При месенето, бабите поставят стрити на прах разни лечебни билки, а също и въгленчета стрити на прах от леска, чер и явор. Докато се изпълнява този ритуал на замесването, около месенето се играе нощно сключено хоро, при което основният ритуал на месенето е в центъра на хорото. После замесеното тесто се покрива с бяла кърпа, увива се и се поставя в един ъгъл на стаята, където се пази цяла нощ. Докато изтече нощта, една жена непрекъснато седи будна до кваса, а наоколо без прекъсване се играе хоро. На другата вечер този квас се носи в друга къща, където го пазят пак по същия начин. Той се пази общо 12 пъти в 12 различни къщи чрез будване, чрез обиграване с хоро, при мултиплицирането на всички фактори до 12 пъти и под силата на тъмата и нощта, които имат особена ритуална сила.

Класификацията на нощните танци в българската народна култура ги разделя на няколко групи:

Нощни танци за зачатие и плодородие

Те включват танци с предбрачна насоченост за харесване на младите, както и оплодителни танци за раждане и продължаване на рода. Под прикритието на нощта се извършва тайната на зачатията. В началото на първата брачна нощ при сватбата и свождането на младоженците се играе хоро, а после хорото с брачната риза в сито е израз на успешен ритуал. При Еньов-

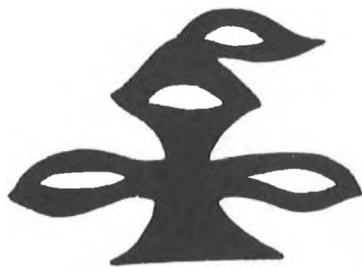
термекеносеет hozó esőť adjanak. Az az éjjel, amikor a szertartást végrehajtják, különös jelképiségű. Előre kijelölik a sárkány üldözöit: ezek legények vagy fiatal, nős férfiak, akik nagyok és erősek, nekik kell a sárkányt elüldözniük. Mindegyikük magához vesz egy-egy husángot, és a nagy sötétség beköszöntekor (éjfél körül) gyűlnek össze a faluban, ahol csendben körtáncot járnak, csak a botokkal kopognak. Meztelenek vagy csak ingben vannak, mezítláb, kucsma vagy kalap nélkül, ami a szokásnak megfelelő rituális viselkedés és öltö-zék. Elkezdik üldözni a sárkányt, mégpedig úgy, hogy csoportosan szaladnak, és botjaikkal mindenfelé döf-ködnek a faluban: megverik a kerítéseket, pajtákát, mal-mokat, kutakat, bozótosokat, kerteket, szénakupacokat és aklokat stb. Ha valakivel találkoznak, elverik és elkergetik. Ilyképpen a legények végigüldözik a sár-kányt az egész falun és környékén, majd összegyűlnek a folyó mellett. Ott megfürödtek, felöltöztek és haza-mentek hajnalban. Senkinek sem volt szabad tudnia, kik voltak az üldözők, mert a hiedelem szerint így a sárkányt nem lehet elkergetni. A rituális táncot teljes csendben járták két alkalommal: amikor összegyűltek a faluban és

a folyóparton, fürdés előtt. Ezek a táncok az éjszaka leple alatt zajló szertartás kezdetét és végét jelölik. A tánc és a szertartás kellékei a hu-sángok, vagyis az üldözők fegyve-rei, amelyekkel megküzdének a sárkánnyal. Ez a szokás a régi harci táncok elemeit hordozza magába, amelyekkel a harcosok szellemileg és testileg is felkészültek a közelgő összecsapásra.

9. A kovász őrzése (SzBNU 28. k., D. Marinov, 276-277. o.)

Néhány észak-bulgáriai faluban, Rusze környékén élt ez a szokás, amelyet boszorkányságnak tartot-tak, ezért a papok rossz szemmel nézték. Kapcsolódik az új kovász készítéséhez, aminek ideje Szent Ignác-nap előestéje, így a karácsonyi ün-nepciklus részét képezi. A szertartást éjszaka végzik. Valamelyik házban összegyűltek az asszonyok, leányok és a varázsláshoz, ráolvasáshoz értő nők is. Két leány elkezdte gyúrni a kenyeret két felfordított teknőben. A gyúrás folyamán a bábák porrá őrölt gyógyfüveket és varázserejű fák szenének porát keverték a tészta-ba. Amíg a tésztakészítés rituáléja folyt, a többi asszony zárt körben a gyúrás végzők körül táncolt. Az elkészült tésztát fehér kendővel letakarták, betekerték és a szoba sarkába tették, ahol egész éjjel őrizték. Amíg az éjszaka véget nem ért, egy asszony folyamatosan virrasztott a kovász mellett, míg a többiek megállás nélkül táncol-tak. A következő éjjelen a kovászt egy másik házba vit-ték, és ott ugyanúgy őrizték. Ezt összesen 12-szer 12 házban csinálták végig, így őrizték a kovászt virrasz-tással, tánc-csal, minden tényező 12-szeres ismétlésével, az éjszaka és a sötétség különleges rituális erejét ki-használva.

A bolgár kultúra éjszakai táncait a következő típu-sokba sorolhatjuk:

1. A termékenységet és a fogantatást segítő éjszakai táncok. Ide tartoznak a házasságkötés előtti párválasztó táncok, illetve a termékenységet hozó, a születéshez és a család fennmaradásához kapcsolódó táncok. Az éjszaka leple alatt éled meg a fogantatás szentsége. A nászéjszakán, az esküvőn és a fiatalok első együttléte alatt körtáncot járnak, majd a sikeres befejezés kifejezése a menyasszony inggel és a szitával eljáró tánc. A Szent Iván-napi vagy húsvéti ünnepekkor, nem sokkal pirkadat előtt a fogantatás már orgiaszerű körülmények között megy végbe. A cél a gyors és kaotikus fogantatás, még napkelte előtt, olyan esetekben, amikor a normák által meghatározott módon a fogantatás nem tud végbemenni. Ebben az esetben a kaotikus fogantatás fejezi ki a közösség által jóváhagyott viselkedési normát. Az éjszaka a fogantatás és a szülés védelmezője. A búzaszem is az éjszaka sötétjében fejlődik és növekszik, a föld sötétjében vagy a téli hótakaró alatt. Nem véletlenszerűek a magyarországi bolgárkertészekről származó adatok sem, amelyek szerint a „hold termékenységet ad”, az éjszakai sötétségben és mozdulatlanságban pedig hallani lehet, hogyan nőnek a zöltségek, hogyan nyílnak szét a leveleik.

2. A jósláshoz kapcsolódó éjszakai táncok. Az éjszaka a jóslás védelmezője. Választ ad az emberi közösségnek a termékenységre, jólétre, túlélésre vagy természeti csapásokra, háborúkra vonatkozó kérdésekre. Nem véletlen, hogy az indoeurópai mitológiában az éjszaka a nappal anyja, bölcsőbb, és választ talál ott is, ahol a nappal nem látja előre az eseményeket. A jósló táncokhoz tartoznak a tűztáncok, illetve a Lázár-napi, a Szent Iván-napi, jósló jellegű leánytáncok.

3. Bajúzó, gyógyító és megelőző éjszakai táncok. E táncok célja, hogy segítségükkel el lehessen üzni egy gonosz erőt vagy betegséget az emberi közösség területéről. Ide sorolhatók a „sárkányűzők” táncai, a gyógyító „ruszalia”-táncok, amelyekkel elűzik a betegséget, illetve a megelőző jellegű tűzugrások farsangkor vagy Szent Iván napján. Az éjszaka ugyan segíti a gonosz erők megjelenését, de egyúttal ez az az időszak, amikor el is lehet őket kergetni, amikor az emberi közösség összefog ellenük.

4. Éjszakai táncok, amelyekkel kapcsolatot lehet teremteni az ősökkel és a holtakkal. E táncok által lehet kapcsolatba lépni a halott ősökkel, hogy segítséget kérjenek tőlük. Az éjszaka a földalatti világ és a halott lelkek istapolója. Ekkor jönnek fel a földre, és bejárják azokat a helyeket, ahol régebben laktak, ekkor térnek vissza az élőkhöz. El kell üldözni őket vagy éjszaka, amikor tehetnek valamit az élők javára, el kell nyerni jóindulatukat. E táncokhoz tartoznak a temetőben járt Lázár-napi táncok, illetve az ún. „halotti táncok” emlékei, amelyeket temetésekor vagy halottak napján táncoltak, már amennyire megvoltak a bolgár temetési szokásokban (*halál utáni kolót* vagy *halotti kolót* táncoltak a régi szlávok vö. A. Starbanova, id. mű 1995, 65. o.).

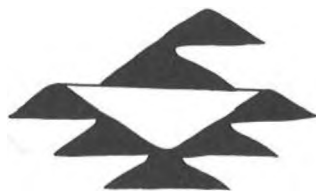
денските или Великденски празници, малко преди разсъмване – темата за зачатieto се развива при оргиастични условия. Целта е бързо и хаотично зачеване, преди изгрев слънце, когато по друг нормативно определен начин зачеването не може да стане. В случая хаотичното зачеване става израз на одобрена от обществото норма. Нощта е покровителка на зачатieto и раждането. Също и житното семе се развива и расте в тъмнината на нощта, в подземната тъма на пръстта или под снежната зимна покривка. Не случайни са и данните сред българските градинари в Унгария, че »луната дава плодородието«, а нощта е времето, когато в тъмата, неподвижността и мълчанието, може да се чуе как зеленчуците растат, как се разтварят листенцата им.

Прогностични нощни танци за гадания

Нощта е покровителка на предвиждането и гадание. Тя дава отговор на въпросите за плодородие, добруване, за оцеляване или бедствия, войни на човешкия колектив. Не случайно в индоевропейската митология се смята, че нощта е майката на деня, тя е по-мъдра и дава отговор там, където денят не може да предвиди събитията. Към тези танци могат да се причислят нестинарските, лазарските, еньовденските момински танци с наричания и гадания и др.

Отгонителни, лечебни и профилактични

нощни танци. Тези нощни танци се изпълняват за неутрализиране и изгонване от територията или от човешкия колектив на зла сила или болест. Към тази категория се причисляват танците на »гонците на змея«, лечебните »русалийските танци«, с които се изпъжда болестта, но също и профилактичните прескачания на сирнишките или еньовденски огньове. Нощта е покровителка на появяването на злитите сили, но това е и моментът на тяхното изгонване, когато човешкият колектив се мобилизира за противоборство.

Нощни танци за връзка с мъртвите и предците. Чрез тези танци се осъществява контакт с мъртвите предци за изискване на помощ от тях. Нощта е покровителка на подземния свят и мъртвите души. Тогава те излизат от земята и бродят по местата, където са живяли преди, връщат се при живите. През нощта, която е тяхното време, те или трябва да бъдат изгонени или умиловитени в полза на живите. Към тези танци спадат лазарските танци нощно време на гробищата и остатъци от т. нар. »мъртвешки танци«, след погребение или по време на задушници, доколкото ги е имало в българските погребални обреди (»посмъртно коло«, »мъртвечко коло« са играли старите славяни вж. – А. Щърбанова, БФ, 1-2, 1995, с. 65).

Друг въпрос, който дава информация за нощните танци, е по кое време на нощта са се играели. Това е въпросът за **парцелиране на нощта** на отрязъци, като всеки отрязък има определено предназначение, сила на действие и символично значение. Нощният танц е съобразен с различните фази на нощта. В народното схващане нощта се дели на:

залез слънце и свечеряване
преди полунощ

полунощ
след полунощ
преди зазоряване

Отчитане фазите на нощта в народново вярване става чрез пеенето на петлите – първи петли, втори, трети, чрез гласовете на нощните птици, в християнството чрез биенето на клепа-лото или камбаната, която призовава богомолците към вечер-ня, среднощна или утринна служба. В градските селища по време на Възраждането се появява нов сигнал за отчитане на деня и нощта – биенето на градския часовник (Ив. Георгиева, Българска народна митология).

Така танцът придобива символност на молитва в нощният от-рязък от денонощието, като мощен вик за помощ, борба и надмощие над невидимите природни и социални сили. Съще-ременно нощният танц бележи фазите на нощта и ги закрепва в обредността като натоварени с особено символно значение.

След залез слънце се играят нестинарските танци, танците около Заговезнишки огньове, тогава се прави кукерско заораване на мегдана на селището, тогава се играят сватбените танци »как се чука чер пипер« и около сватбената риза.

В полунощ – са съсредоточени най-ста-ринните нощни танци – при гонене на змей, добиване на жив огън, при магии на вещиците за обиране на плодородието и млякото, при лазарските игри на гроби-щата.

На разсъмване – тогава са съсредоточени моминските танци с любовна и предбрач-на насоченост, или танците за бързо зача-тие, малко преди да изгрее слънцето. Тогава се играят и танци за стимулиране на вегетацията и общо плодородие по ни-вите и в стопанството.

През цялата нощ се играят танци, при които от магическата им продължителност, т.е. от »будуването« на изпълнителите им зависи и успеха на обряда – пазене на квас, игра на аязмото в нощта срещу Св. Св. Константин и Елена.

Реквизит на хорото. Виждаме, че реквизитът на дневното хоро се състои от ежедневни предмети от материалния бит. В горепосочената песен, в която месецът оценява различните народни хора, това са ножиците, иглите на шивача, ралата и палешниците на плуга на земеделеца, копаните за хранене на животните, ведрата, в които се дои млякото на овчаря и ско-товъдеца, гривните и пръстените, накитите и чуковете, инструментариума, с който се изработват накитите на зла-таря и др.

При **обредните нощни нощни хора** реквизитът е друг. В центъра на ритуала, около който се играе хорото, са нощни, ритуални предмети и символи. Това са котел с неначената, мълчана вода, оставена под звездите, в която са натопени еньовденските китки, това е ситото с ризата на невестата, око-ло която се играе хорото в сватбената нощ, това е нестинар-ския огън, в който играят в транс нестинарите и свещената икона на Св. Св. Константин и Елена и т.н.

Това са все ритуални предмети и материи, чията сила се подчертава през нощта в тъмната, огряни от лунна и звездна

Másik fontos szempont, amely az éjszakai táncok megis-merését segíti, az, hogy az éjszakának melyik részében adták elő őket. Ez az éjszaka időintervallumokra osztásá-
nak kérdésköre, minden időszak más rendeltetéssel, ható-erővel és szimbolikus jelentéssel bír. Az éjszakai tánc idomul az éj különböző fázisaihoz. A népi felfogásban ezek a következők:

- napnyugta és félhomály,
- éjfél előtt,
- éjfél,
- éjfél után,
- pirkadat előtt.

Az éjszaka fázisai a kakaskukorékolás segítségével álla-
píthatók meg: első, második, harmadik kakasszó; továbbá az éjjeli madarak hangja alapján, illetve a keresztény-
ségben a harangszó révén, amely a hívőket az esti, az éj-
szakai vagy a hajnali imára szólítja. Az újjászületés korá-
ban, a városi településeken már egy

új eszköz is megjelent a nap és az éj-
szaka felosztására: a városi óra ütése
(I. Georgieva, i. m.). A tánc elnyeri az ima szimbolikáját a nap éjjeli
szakaszában, vele lehet segítséget
kérni vagy küzdeni és felülkerekedni
a láthatatlan természeti és társadalmi
erők felett. Emellett a tánc figyelem-
be veszi az éjszaka különböző fázi-
sait, amelyeket azután különös jelké-
pi jelentőséggel felruházva iktat a
szertartás rendjébe.

1. Napnyugta után táncolják a tűz-
táncokat, a farsangi tüzek körüli tán-
cokat, akkor hajtják végre a busók a
falú terének a körbeszántását, illetve
ilyenkor táncolják az esküvői „így kell paprikát ültetni” és
a menyasszonyi inges táncot.

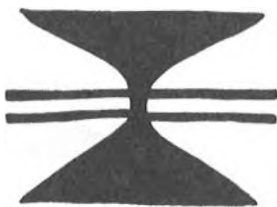
2. Éjfélkor a legősibb éjszakai táncokat járkák: a sárkány-
üldözést, az élő tűz előállítását, a boszorkányok varázsla-
tait, amelyekkel elrabolják a vetések hozamát és tehének
tejét; illetve a Lázár-napi temetői táncokat.

3. Pirkadatra összpontosulnak a leányok párválasztó tán-
cai vagy a gyors fogantatást lehetővé tevő táncok, közvet-
lenül napfelkelte előtt. Ekkor táncolják a gyors növeke-
dést és nagy terméshozam elérését segítő táncokat a szán-
tónál és gazdaságokban.

4. Egész éjjel járkák azokat a táncokat, amelyeknél a szer-
tartás sikere a mágikus cselekedet időtartamától, vagyis a
résztevők virrasztásától függ, ilyen a kovász őrzése vagy
a forrás körüli tánc Szent Konstantin és Elena ünnepének
előestéjén.

A körtánc kellékei

A nappali táncok esetében láthatjuk, hogy a tánchoz szük-
séges kellékek hétköznapi tárgyak, amelyek az anyagi
lételemet szolgálják. A már idézett dalban, ahol a hold bírás-
kodik a néptáncok felett, ezek a szabó ollói és tűi, a
földműves ekéje, a juhász és az állattartó vályúi és fejő-
vödrei, az aranyműves kelléktárhoz tartozó karperecek,
gyűrűk, ékszerek és kalapácsok.

A rituális éjszakai táncoknál mások a kellékek. A rítus középpontjában, amely körül a tánc folyik, éjszakai, rituális tárgyak és jelképek állnak. Ez az érintetlen, néma vízzel teli üst, amelyet a csillagok alatt hagynak, és amelyben a Szent Iván-napi csokrok áznak; ez a szita a menyasszony ingével, amely körül táncot járnak az esküvő éjszakáján; ez a tűz, amely körül a táncosok transzban táncolnak, vagy Szent Konstantin és Elena ikonja stb. Mind olyan rituális tárgyak és anyagok ezek, amelyek erejét az éjszakában a sötétség emeli ki, beragyogja őket a hold és a csillagok fénye. Ezek a farsangi tüzek, amelyek körül esti/éjszakai táncot lejtenek, majd átugorják őket. Ez a barlang tere, amelyben körtáncot járnak a Szent Marina tiszteletére végrehajtott éjszakai szertartások alatt. Ez a rituális kovász, amely körül egész éjszaka táncolnak, hogy megerősítsék a duzzadás, a növekedés folyamatát. Ebben a folyamatba a tészta átváltozik kenyérré, de birtokában van a gyógyítás ereje is, segíteni tud betegségek vagy veszélyek esetén. Középpontban állnak a rituális tárgyak, terek és jelképek, míg a táncosok a varázslók és a rítus végrehajtói. Az éjnek évadjá az ő védelmezőjük is.

Az éjszakai táncok nemcsak a bolgároknál fordulnak elő. Az ősi mágikus praktikákból erednek, amelyek a tánc révén át próbálják uralni a természetet. Olyan egyetemes szimbólumok, amelyek minden népi kultúrában megtalálhatók a rég múlt időktől napjainkig. Az éjszakai táncok alatt fő érzelem, amely az egyes embert vagy a táncoló közösséget áthatja, nem a vigasság. Az éjszakai táncnak más a funkciója, nem pedig a mulatozás, vidámság, öröm, a táncolók közötti kapcsolattartás. Az éjszakai tánc feladata a titokzatos erők megragadása és irányítása a mozgás mágiján, a transzon és a táncmozdulatok körülményein keresztül. Az éjszaka a tánc háttere, de emellett átmenet is a természetfeletti világba, amellyel a táncoló emberi közösség keresi a kapcsolatot. A tánc célja a transz állapotába való kerülés, az azonosulás a túlvilági erőkkel, de egyben harc is ellenük, átlépés egy másik tér- és idődimenzióba. Ez a táncokultúra mitológiai rétegének része, amelynek jóvoltából az ember egyenlővé válik az isteni erőkkel, és közeledik a világteremtés és a kozmikus lét hierarchiájához. Az embernek azt a vágyát tükrözi, hogy isteni erő birtokosává váljon, és a természeti jelenségeket a saját és közössége érdekének megfelelően tudja irányítani.

Menyhárt Krisztina fordítása

светлина. Това са заговезнишките огънове, които се прескачат и около които се играят вечерно-нощни хора. Това е пещерата като пространство, в което се играе хоро при нощните обреди, посветени на Св. Марина. Това е ритуалният квас, около който се играе хоро цяла нощ, за да се подсили набухването, уголемяването. Това е процестът, при който тестото се трансформира в хляб, но също така има и силата да лекува и да помага при болести и премеждия. В центъра са ритуалните предмети, пространства и символи, а хороиграчите са заклинателите и изпълнителите на ритуала. **Нощта** е тяхната покровителка.

Нощните танци са характерни не само за българите. Те произлизат от древните магически практики за овладяването на природата чрез танц. Те са универсалии, които се срещат при всички народни култури в историческо време и досега. При нощните хора не веселието е основната емоция, която движи отделния човек или танцов колектив. Среднощният танц има друга функция – не развлечение, веселба, радост, общение с танцовия колектив. Среднощният танц има задачата да обладае и покори тайнствените сили, чрез магичността на самото движение, чрез транс и обстоятелствата около движението и танца. Нощта се използва като фон на танца, но и като преминаване в света на свръхестественото, чийто контакт се търси от човешкия колектив, който играе. Целта на танца е влизане в състояние на транс, на идентификация с отвъдните сили, на борба с тези сили, пристъпването в друго измерение на времето и пространството. Това е част от митологичния пласт в танцовата култура, при което човекът се отъждествява с божествените сили и се приближава към йерархията на космическото сътворение и съществуване на света. Той отразява желанието на човека да придобие божествена сила и да управлява явленията в своя полза и на социалния колектив към който принадлежи.

Будапеща, 9 октомври 2006 г.

Беата Будаи: Символиката на танца
в разказа »Ветрената мелница«
на Елин Пелин

Budai Beáta: A tánc szimbolikája
Elin Pelin *A szélmalom* című elbeszélésében

Преди да започнем анализа си на символиката, скрита в танца от споменатия в заглавието разказ, нека изтъкнем колко важна е неговата роля в ежедневието на българина. Музиката, танцът и песента имат изключителна роля в българската национална характерология. Мисля, че смело може да се каже, че песента и танцът, без жанрови ограничения, изразяват широка скала от чувства: радост, скръб, любов, молитва, прилъгстване, раздяла, цялостна палитра на преживяванията. В случая разглеждаме танца като средство за изразяване на положителни емоции. На времето единственият начин за развлечение е бил хората, събрани на малки групи, да попеят любими песни, придружени понякога от музикални инструменти, а младите да потанцуват. Често танцът се е превръщал в главно оръжие сред арсенала от любовни закачки. По време на танца младите влюбени се оказвали в близост един до друг, при това съвсем „легално“, което не било за пренебрегване във времена, когато зорките очи на старците строго бдяли младите влюбени да не прекратят утвърдената морална норма.

В разказа »Ветрената мелница« на Елин Пелин откриваме няколко много важни за българина символи. Сушата, която играе съществена роля в структурата на разказа и е органично свързана със земята – извор на скръб и радост, на мечтата по един по-добър и полек живот; самата ветрена мелница е многопластов символ на трудолюбието, надареността и търпението на българина, на естетичното му чувство, израз на вечното неспокойствие в душата му. В разказа на Елин Пелин ветрената мелница символизира трудолюбието, упоритостта и желанието да се откъснеш от тълпата.

Двамата главни герои на разказа – Лазар и дядо Корчан – решават да строят ветрена мелница. Причината е проточилата се суша, най-злият враг на селянина земеделец. Идеята се ражда в главата на по-младия воденичар, Лазар, чиято изобретателност и находчивост завладяват доста по-възрастния от него дядо Корчан, дават му енергия, която го изважда от сивата монотонност на ежедневието. Строежът на ветрената мелница, самият вятър са символ на енергията, на жаждата за свобода, на желанието за промяна.

И тъкмо в хода на осъществяването на това забележително начинание Лазар забелязва едно бяло облаче в небето, което дава надежда, че горещо бленуваният дъжд ще освободи хората от подтиснатостта и безнадеждността. При тази новина всички оставят работата си и се отправят към ветрената мелница, за да посрещнат спасителния дъжд с музика, песни и веселие.

Хората от селото, забравили грижи и страдания, заиграват лудо хоро по сухата трева. Това е танц на надеждата и на страстта. Чрез него хората дават израз на чувствата си и на най-съкровениите си мечти, в същото време общият танц – чийто най-идеален израз е хорото – има формираща общността роля: и поотделно всеки желае същото, но когато са заедно очакването е заредено с неудържима вяра. В случая танцът е пряко предизвикан от надеждата, родена от малкото бяло облаче, а целта му е да бъде примамен дъждът. Молитвата за дъжд, намерила израз в песента и танца, е добре позната в българската народна традиция.

На строежа на ветрената мелница пристига прекрасната и замяна осемнайсетгодишна унука на дядо Корчан и с кокетство

Mielőtt nekilátnánk elemezni, milyen szimbólumokat is rejt a címben említett műben a tánc, határozzuk meg, hogy milyen fontos szerepet tölt a bolgár nép életében. A zene, a tánc és az éneklés kapcsolata nagyon fontos része a bolgár nemzet jellemének. Bátran kijelenthetjük, hogy műfaji határokat nem ismerve az ének, a tánc nagyon fontos érzelmeket fejeznek ki: örömet, bánatot, szerelmet, fohászt, csábítást, búcsút, az érzelmek teljes palettáját. Jelen esetben a táncot mint pozitív érzelmek kifejezőmódját vizsgáljuk. Régen az egyetlen szórakozási lehetőséget az adta, hogy az emberek kis csoportokba gyűlvén énekeltek kedvenc énekeiket, akik tudták, hangszerrel kísérték, a fiatalok pedig táncoltak. A tánc leggyakrabban a szerelmi élvődés egyik fontos kifejezőeszköze volt. Az ifjú szerelmesek a táncban egyre közelebb és közelebb kerülhettek egymáshoz, és mindezt teljesen „legálisan« tehették, ami szintén nem volt elhanyagolható szempont azokban az időkben, amikor az idősek féltő tekintete vigyázott arra, nehogy az ifjú szerelmesek átlépjék azt a bizonyos erkölcsi határt.

Elin Pelin *A szélmalom* című műve sok, a bolgár népre nézve nagyon fontos szimbólumot rejt magában. Ilyen például a mű szerkezetében fontos szerepet játszó szárazság, szerves kapcsolatban a földdel, amely egyaránt forrása bánatnak és örömek, vágyakozásnak egy jobb és könnyebb életre, maga a szélmalom pedig a bolgár ember dolgoosságának, tehetségének és kitartásának sokrétű szimbóluma, művészi vénájának, lelkének örök nyugtalanságának kifejezése. Elin Pelin *Szélmalom* című művében a szélmalom a munka szeretetét, az állhatatosságot

és a tömegből való kiválás hajlandóságát jelképezi.

Az elbeszélés két főhőse – Lázár és Korcsan apó – elhatározzák, hogy szélmalmost készítenek. A hosszan tartó szárazság, a földművelő ember legádázabb ellensége készíti őket erre. Az ötlet a fiatal molnárlegény, Lázár agyából pattan ki, aki kreativitásával, merész ötletével elbűvöli a nálánál sokkal idősebb Korcsan apót, életenergiával tölti fel, és fiatalos lendületével kizökkenti a mindennapok szürke egyhangúságából. A szélmalom építése, azon belül is a szél az energia, a szabadságvágy, a változás akarásának jelképe.

Éppen e nagyszerű kezdeményezés végrehajtásának kelletős közepén Lázár egy fehér felhőcskét pillant meg az égen, ami reményt ad arra, hogy a hőn áhitott eső hamarosan megszabadítja a falubelieket a szorongástól, kiemeli a kilátástalan helyzetből. Amint szárnyra kap a hír, az emberek otthagyják a munkájukat, és a szélmalom felé sietnek, hogy zenével, táncsal, vigassággal fogadják a megváltó esőt.

A falubeliek, feledve minden gondot, bánatot, szilaj horót (körtáncot) lejtnek az elszáradt fűvön. Ez a közös tánc a remény, a vágyakozás tánca. Amellett, hogy az emberek a táncsal fejezik ki érzelmeiket és leghőbb vágyaikat, az együtt táncolásnak (amire tökéletes alkalmat ad a körtánc) közösségformáló szerepe is van, hiszen ezek az emberek

külön-külön is egyet akarnak, együtt pedig még erősebb hit jegyében szövögetik álmaikat. Táncuk konkrét indítéka itt a remény, amely reményt a kis fehér felhőcske szülte, célja pedig az eső odacsalogatása. Az ilyenfajta, jó időt kérő fohászkodás, ami énekekben és táncban fejeződik ki, jól ismert a bolgár néphagyományból.

A szélmalom építése közben megjelenik Korcsan apó tizennyolc éves, gyönyörű, életvidám unokája, és incselkedésével megpróbálja kizökkenteni munkájából az ifjú Lázárt, akinek persze a legkevésbé sincs ellenére a huncut szerelmi játék. Hrisztina évődése teljesen spontánnak tűnik, de minél inkább közelítünk a végkifejlet felé, annál inkább rádöbbenünk, hogy egy igazi érett nő tudatos párvalasztása mutatkozik meg a látszólag naiv játékban. Hogy bizonyosságot szerezzenek róla, az általa régóta szeretett Lázár-e a neki szánt férfi, a lány utolsó próbatételnek veti alá a legényt. Felajánlja, hogy versenyezzenek, ki fogja túltáncolni a másikat, ki bírja tovább a szédületes tempójú racsenyicát.

„Hrisztina örületesen táncolt, mintha csak tréfálékozna, és fitymálón tekintett a fiatal molnárlegényre. Majd hirtelen kivált a horóból, bal kezét csípőjére téve, jobb kezében kendőt lengetve megállt a dudás előtt, és ráparancsolt:

— Racsenvicát!”

Nem véletlen, hogy a lány éppen ebben a „táncnemben” kíván megmérkőzni az általa kiválasztott legény-nyel, mivel a bolgár népszokásban a racsenyica esküvői tánc. Ez a táncra való felhívás felhevíti az ifjú szívét, és gondolkodás nélkül elkezdi járni a vad iramú táncot. Már csak ők ketten táncolnak, minden tekintet rájuk szegeződik. A legényt teljesen magával ragadja a ritmus, szinte a föld felett lebeg. Ebben az elragadottságban kifejeződik az a lázas révülethez hasonlító lelkiállapot, amit az ember a szerelem első szikráitól érez. Lázár táncra szinte önkívületi állapotot sugall, a hangulat boldog feszültséggel, várakozással teli, érezhetően a táncnak komoly tétje lesz. Ekkor kiált fel a leány:

„Túltáncollak!”

Ez a provokatív felkiáltás szavatolja, hogy a legény nem térhet ki előle. Mint minden fogadásnak, ennek is megvan a maga, nem kis tétje. Fogadásuk arra megy ki, hogy ha a fiú kerekedik felül, a lány egy aranytallérokka kirakott nyakláncot kap a legénytől. Az igazi tét azonban az, amit a lány ajánl fel a legénynek:

„– Ha túltáncolsz, megszöktethetsz!”

A dudaszó, a leányok éneke, a körtánc, a táncverseny, mindez az ember gazdag lelkületének, tehetségének, a széphez való vonzódásának dicsőítése, ami legerősebben Lázár és Hrisztina táncában fejeződik ki. Táncukban szépség, erkölcsi tisztaság és emberi méltóság lakozik. A lány által felajánlott táncverseny értelmezhető úgy is, mint próbatétel, mivel a kiválasztott ifjúnak bizonyítania kell érettségét és rátermettségét, mielőtt elnyerné az ifjú leány kegyeit. Ez a gesztus többjelentésű: egyrészt le akarja győzni a férfit annak saját területén (az elbeszélő

се опитва да откъсне от работата младия Лазар, когото тази за-
качлива любовна игра ни най-малко не изкарва от търпение.
Кокетството на Христина изглежда съвсем спонтанно, но вър-
вейки към развръзката, постепенно осъзнаваме, как в тази
привидно наивна игра една истински зряла жена избира своя
партньор. За да се убеди, дали отдавна обичаният Лазар е пре-
дetermined за нея мъж, девойката го подлага на последно
изпитание: предлага му да се надиграват, кой ще издържи по-
дълго замайващия ритъм на ръченицата.

»Христина играеше лудо, като че ли на шега, и насмешливо погледваше младия воденичар. После тя отведнъж се пусна от хорото, затича се с подпиряна на хълбок лява ръка, с размахана кърпа в дясната и като спря пред гайдара, изкомандува му:

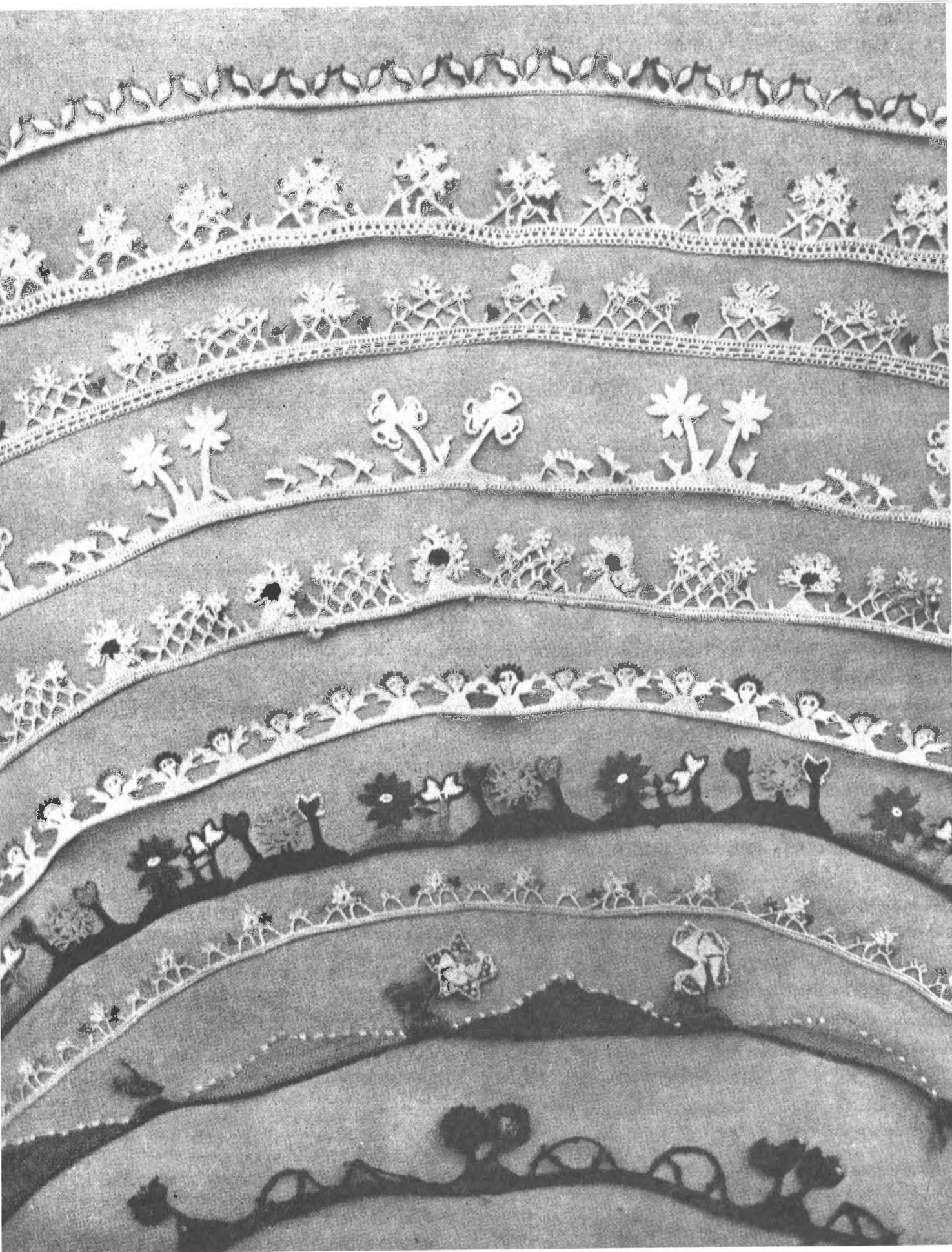
– Ръченица!«

Не е случайно, че девойката пожелава да премери сили с избраница си именно в този танц, тъй като в българската народна традиция ръченицата е сватбен танц. Поканата разгорецава младия човек и той се впуска спонтанно в дивото темпо на ръченицата. Танцуват само двамата и погледите на всички са

вперени в тях. Ритъмът поглъща изцяло момъка, тялото му сякаш се носи над земята. Състояние, подобно на онова, което човек изпитва при първите искри на любовта. Танцът на Лазар излъчва невероятното му състояние, настроението е пълно с щастливо напрежение и очакване, ясно е, че залогът ще е голям. Тогава девойката заявява: »Ще те надиграя!« И провокативността на изявлението гарантира, че момъкът ще го приеме. Както всеки облог и този си има своя не малък залог. Обзалагат се, че ако момъкът спечели, девойката ще получи от него огърлица от пендари. Истинският залог обаче е предложението на девойката: »Ако ме надиграеш, че ти пристана!«

Звукът на гайдата, песента на девойките, хорото, надиграването – всичко това е възхвала на богатата човешка душевност, на дарбата, на порива към красивото и по най-пълноценен начин намира израз в танца на Лазар и Христина. В техния танц има красота, морална чистота и човешко достойнство. На надиграването, предложено от девойката, може да се гледа и като на изпитание за зрелост, тъй като на избраница се налага да докаже зрелостта си и способностите си преди да спечели благоволенieto на младото момиче. В този начин на поведение са закодирани повече послания: от една страна, момичето пожелава да победи мъжа на негова територия (разказвачът споменава, че Лазар е прочут в селото като добър танцьор), от друга, силно желае той да запази надмощието си, доказвайки по този начин мъжественост и сила, за да бъде съхранена традиционната роля на мъжа и жената – мъжът да бъде издръжлив и силен, за да може жената да му се възхищава. Този момент от разказа напомня за прекрасния свят на приказките, когато младежът трябва да преодолее ред препятствия, за да спечели сърцето на любимото момиче. Христина е уверена в себе си, не се свени да направи първата крачка, понеже като жена по-добре осъзнава съдбовността на момента. В разгара на танца се стреми да победи, но накрая с насълзени очи признава поражението си, без да съжaliaва за него, тъй като подобно поражение не е тегоба, а е дори много желано от девойката – тя е намерила своя

утал ра, hogy Lázárt egykor híresen jó táncosként ismerték a faluban), másrészt arra vágyik, hogy az megtartsa fölényét, ezzel is bizonyítva férfiasságát és erejét, ezzel is biztosítva, hogy megőrződnek a tradicionális férfi-nő szerepek: a férfi legyen kitartó és erős, hogy a nő fel tudjon nézni rá. Az elbeszélésnek ez a mozzanata a mesék csodás világára emlékeztet, amelyben a kérőnek akadályok sokaságát kell leküzdenie ahhoz, hogy végül elnyerje választottja szívét. Hrisztina magabiztos, nem szégyelli megtenni az első lépést, mivel egy nő jobban megérzi a sorsdöntő pillanat jelentőségét. A verseny hevében kergeti a győzelmet, a végén pedig könnybe lábadt szemmel beismeri vereségét, de nem bánkodik miatta, mert egy ilyen vereség nem fogható fel teherként, annak eredménye nagyon is kíváncsú a lány részéről, hiszen így talál rá élete párjára. A folklór világában a legényt gyakran vetik alá különféle próbatételeknek. Lázárnak a táncával kell bizonyítania rátermettségét, kitartását, erejét. Ennek a próbatételnek a végkifejlete igen örömteli mind-két fél számára. A győzelem által a legényből férj lesz, ami faluhelyen jelentős társadalmi elismerés is egyben.

Az elbeszélés kezdetén bemutatott nem mindennapi barátság, ami Korcsan apó és Lázár között kötött, előfeltétele annak, hogy egy ilyen „vereségnek” még a leány nagyapja is tiszta szívvel örülhessen. Hrisztina szülők nélkül, a nagyapja szárnyai alatt nevelkedett, így nem véletlen, hogy a tánc utáni leányszóktetés az ő jelenlétében és csendes, boldog beleegyezésével történik.

Akárcsak a mesékben, amelyekben a legény a próbatétel után elnyeri a királylány kezét, itt is, a túltáncolás méltó jutalmaként, Lázár elnyeri a falu legszebb lányának kegyeit. Hrisztina ábrázolása – szőke haj, telt, szép arc, égszínkék szem, magas, sudár alkat – megegyezik a folklórban ismert női szépségideállal. Elin Pelin hősnője megfelel mindazon kritériumoknak, amelyek a tökéletes nő ismérveit: legyen szép, vidám, magabiztos és határozott.

A két fiatal legfőbb hasonlósága: egyikük sem törekszik arra, hogy megfeleljen a társadalmi normáknak, sokkal inkább belső megérzéseik és értékrendjük vezérlik tetteiket, hisznek abban, hogy aki keresi a boldogságot, az meg is érdemli. A mű erkölcsi üzenete is mintha ez lenne, amit a lány képében tár elénk az elbeszélő. Hrisztina, zsenge kora ellenére, női mivoltában sokkal fogékonyabb arra, hogy meglássa, megérezze mi is valójában az élet igazi értelme.

A tánc az emberi temperamentum jelképe. Ahol a szavak már nem elég kifejezők, ott kezd el beszélni a test. A lélek szépsége átalakul a test, a mozdulatok szépségévé, amely mozdulatok a legbelsőbb emberi érzéseket hivatottak kifejezni. A tánc tehát nem csak mint tradíció, népszokás van jelen, a tánc: művészet – és mint minden művészet többet mond minden szónál. A művészet erejében bízva Elin Pelin hősei beleszövik lelkük minden rezdülését a legszenvedélyesebb és legkifejezőbb bolgár táncba, a rascenyicába, hogy a leányból asszony, a legényből férj válhassék.

другар в живота. В света на фолклора младежите често биват подлагани на различни изпитания. Лазар трябва да докаже чрез танца годността си, издръжливостта си, силата си. Крайният резултат от изпитанието е радостен и за двете страни. В резултат на победата момъкът се превръща в съпруг, нещо, което му осигурява значително социално признание в селото.

Невероятната дружба, която свързва дядо Корчан и Лазар, описана в началото на разказа, кара дори и дядото на девойката да се зарадва от сърце на подобно „поражение”. Христина е останала без родители и е отгледана от дядо си, затова не е случайно, че и приставането след танца става в присъствието на стареца, с неговото щастливо съгласие.

Както в приказките, когато след изпитанията момъкът спечелва ръката на принцесата, така и тук, като заслужено възнаграждение за надиграването, Лазар спечелва благоволение то на най-хубавото момиче в селото.

Христина е описана като русокоса, с налято красиво лице, небесносини очи, стройна висока фигура. Това описание съответства на познатия от фолклора идеал за женска красота. Героинята на Елин Пелин отговаря на всички изисквания за идеалната жена: красива, весела, уверена в себе си и решителна.

Главната прилика между двамата млади е, че не се стремят непременно да се влияят в общоприетите от обществото норми, постъпките им се ръководят предимно от вътрешната им интуиция и ценностна система, вярват, че който търси щастие то, той го заслужава. И моралното послание на разказа авторът ни разкрива чрез образа на девойката. Христина, въпреки крехката си възраст, като жена много по-ясно вижда и чувства истинския смисъл на живота.

Танцът е израз на човешкия темперамент. Там, където думите не стигат, започва да говори тялото. Красотата на душата се преобразява в красотата на тялото и на движенията, които стават израз на най-интимни човешки преживявания. Танцът присъства не само като традиция, като обичай, танцът е изкуство, а всяко изкуство ни казва повече от думите. Вярвайки в силата на изкуството, героите на Елин Пелин вилитат всеки трепет на душата си в най-страстния и изразителен български танц, ръченицата, за да се превърне девойката в жена, а момъкът в съпруг.

Превод: Светла Кюсева

Театърът е празник

Разговор с Габриела Хаджикостова, художествен ръководител на Малко театро

A színház ünnepe

Beszélgetés Hadzsikosztova Gabriellával, a Malko Teatro művészeti vezetőjével

„Ez a színház abból a vágyamból született, hogy feltárjam a lelkem, az összes magyarországi bolgár alkotóművész azon vágyából, hogy megosszák a honfitársikkal mindazt, ami érdekli őket, mindazt, amit fontosnak tartanak az életükben, a bolgár művészetben és amit hozzáférhetővé szeretnének tenni a bolgár és a magyar közönség számára” – mondta Hadzsikosztova Gabriella, a Malko Teatro művészeti vezetője a színház alapításának tízéves évfordulóján. A színház jubileumi ünnepségét szeptember 23-án tartották Budapesten, a Bolgár Művelődési Házban a Koncert a má-

»Този театър се роди от желанието да споделям, от желанието на всички български творци в Унгария да споделят със своите сънародници всичко, което ги вълнува и всичко, което смятат за важно в своя живот и в българското изкуство и искат да го направят достояние и на българската и на унгарската публика« – каза Габриела Хаджикостова, художествен ръководител на Малко театро, по повод 10 годишнината от основаването му. Юбилеят на театъра бе отбелязан на 23 септември в Българския културен дом в Будапеща със спектакъла »Концерт от другата страна«, промоция на едноименния компактдиск и градинско увеселение.

Докато гледах стари записи от спектаклите на Малко театро установих за пореден път колко много неща са направени през изминалите десет години, какво разнообразие има в изразните средства, какво богатство е създадено. Кои са най-важните жалони в десетгодишната история на театъра?

Започнахме с една книга на Станислав Стратиев »Упражнение по другост«, която драматизирахме. И поехме един път, една насока. Във всеки един спектакъл да имаме какво да кажем и едновременно с това да докоснем сърцата на публиката с изключителната сила на българския фолклор. През различните периоди задачите ни бяха да създадем не само спектакли за възрастни, а и за децата, защото те са нашето бъдеще и е много важно да ги възпитаваме в красотата, да им предадем ценностни системи, да ги възпитаваме в доброта, в мъдрост.

Много често правим литературни вечери, в които показваме постиженията на българската литература в момента или си спомняме вече утвърдени творби. Опитваме се по театрален начин да реконструираме български обичаи, защото родените тук българи не винаги имат възможността да се докоснат до тях и не винаги имат ясна представа за един коледен обред, за един Еньовден, за един Бабин ден. Това са малки стъпки, които ни насочват към онова, което трябва да бъде предадено, да бъде съхранено. Естествено, много полесно е да се създава по един спектакъл годишно, но смятам, че това е крайно недостатъчно – така човек няма да си е свършил работата както трябва.

Подхождаме към материала замисляйки се как може да го доближим до публиката, да го направим по-разбираем, да достигнем максимално до зрителя, до сърцето му, до душата му и евентуално да го доведем до един емоционален катарзис.

Разбира се, не бива да се мисли, че сме знаели предварително какво и как трябва да направим. Честичко съм си задавала въпроса: а сега накъде? Той стоеше пред мене още през първата година. Днес съм щастлива, че плановете и идеите ни не само не се изчерпаха, а непрекъснато се обогатяват. »Апетитът идва с яденето«: колкото повече работя, толкова повече неща ми се раждат в главата. И слава богу, българската литература, българският културен живот непрекъснато създават провокации. Има теми, които ме интересуват чисто човешки, ще ми се да отреагирам на много неща. Всяко нещо, което прочета или видя, всяко нещо, което бих желала да спася, постепенно заема своето място...

Понякога се чудя как е възможно да се обединят толкова различни елементи в едно представление, толкова различни творци...

Театърът е синтетично изкуство, то съчетава в себе си музика, изобразително изкуство, актьorskото изпълнение, слово; в нашите спектакли много силно присъства движенческият театър като изразно средство. Театърът привлича както творци, така и публиката. Дава възможност за обмяна на

sik oldalon című előadással, az ugyanilyen című CD bemutatójával és kerti partival.

– Amíg a Malko Teatro előadásairól készült régi felvételeket nézegettem, ismét lenyűgözött, mennyi minden készült az elmúlt tíz évben, milyen sokszínűek a kifejezőeszközök, milyen nagy kincsünk ez. Melyek a legfontosabb mérföldkövek a színház tízéves történetében?

– Sztaniszlav Sztratiev egyik könyvével, a *Gyakorlat a másságban* cíművel kezdtük, amelyet színpadra alkalmaztunk. És elindultunk egy úton, egy irányba. Hogy minden előadásban legyen mit mondanunk, ugyanakkor megérintsük a közönség szívét a bolgár folklór páratlan erejével. Egy-egy időszakban az volt a feladatunk, hogy ne csak a felnőtteknek, hanem a gyerekeknek is játsszunk, mert övük a holnap, és nagyon fontos, hogy megtanítsuk őket a szépre, az értékek megbecsülésére, hogy jóságra, bölcsességre neveljük őket. Gyakran rendezünk irodalmi esteket, amelyeken bemutatjuk a bolgár irodalom legújabb

alkotásait vagy klasszikus műveket. Megkíséréljük színházi eszközökkel rekonstruálni a bolgár népszokásokat, mert az itt született bolgároknak nem mindig áll módjukban, hogy találkozzanak velük, és nem mindig van világos elképzelésük a karácsonyi szokásokról, az Enyo-napról, a bábanapról. Ezek kis lépések, amelyekkel közelebb kerülünk a megőrzésre, átadásra méltó értékekhez. Természetesen sokkal könnyebb beérni évente egy előadással, de úgy vélem, hogy ez édeskevés, ebben az esetben az ember nem tett meg minden tőle telhetőt. Az anyag feldolgozásakor elgondolkoztunk azon, hogyan tudnánk közelebb vinni a közönséghez, hogyan tehetnénk érthetőbbé, hogy minél jobban megérintsük vele a nézőt, a szívét, a lelkét, és lehetőleg érzelmi katarzishoz segítsük. Természetesen nem volt mindenre kész receptünk. Gyakran feltettem magamnak a kérdést: és most merre? Már az első évben tanakodtam rajta. Ma boldog vagyok, hogy a terveikből és ötletekből nemhogy nem fogytunk ki, hanem állandóan gazdagodunk. Az évvel jön meg az étvágy: minél többet dolgozom, annál több minden pattan ki a fejemből. És, hála istennek, a bolgár irodalom, a bolgár kulturális élet folyamatosan állít új kihívások elé. Vannak olyan témák, amelyek tisztán emberi szempontból érdekelnek, sok mindenre szeretnék reagálni. Minden, amit elolvasok vagy látok, minden, amit meg szeretnék menteni, fokozatosan a helyére kerül...

– Néha csodálkozom, hogy lehet ennyi különböző elemet, ennyi különböző alkotót ötvözni egy előadásban...

– Néha csodálkozom, hogy lehet ennyi különböző elemet, ennyi különböző alkotót ötvözni egy előadásban...

– A színház szintetikus művészet, egyesíti magában a zenét, a képzőművészetet, a színészi játékot, a beszédet.

A mi előadásainkban nagyon erősen van jelen a mozgás-színház mint kifejezőeszköz. A színház vonzza mind az alkotókat, mind a közönséget. Lehetőséget ad a gondolatok megosztására, valami újnak a létrehozására. A különböző nézetű és érdeklődésű emberek kulturális közegévé válik, helyet ad a párbeszédnek. Sok emberrel dolgozunk, akik mindegyike profi a saját területén: a zenészek a zene területén, a színészek a színházművészetben. Amikor a Jantra táncosaihoz folyamodunk, profi táncosokként vesszük őket igénybe, s noha még gyerekek, semmi esetben sem nevezném őket amatőröknek. A Malko Teatro bemutatói a kolónia ünnepévé váltak, maga a színházművészet egy nagy ünnep.

– *Mi a feladata szerinted egy kisebbségi színháznak?*

– A magyarországi kisebbségi színházak legutóbbi fesztiválján én is feltettem magamnak a kérdést, hogy mi a kisebbségi színház. Amikor meghívunk egy előadást az óhazából, amikor eljön egy színész és tart egy felolvasást, ez vajon kisebbségi produkció? Vagy ez egy olyan színházi esemény, amelyet a kisebbséghez tartozó és Magyarországon élő alkotók hoznak létre, akik a kisebbség javára dolgoznak, az ő problémáikkal foglalkoznak, tudják, mi érdekli az embereket és kizárólag nekik alkotnak. Úgy vélem, kisebbségi színház az, amelyben az alkotók a kisebbség tagjai, és az üzenetük eljut a közösség tagjaihoz, mert az ő problémáikkal foglalkoznak. Egy kisebbségi színház feladatai emberek egy bizonyos köréhez kapcsolódnak és sokkal összetettebbek más színházakénál. Szerintem egy kisebbségi színháznak sokkal gazdagabb skálát kell alkalmaznia a repertoárjában. Nem szeretem, hogyha, amikor a kultúráról van szó, azt kisebbségire és nem kisebbségire osztják. Különösen színház esetében. Az kizárólag jó vagy rossz lehet... Csak a közönség szempontjából, amelyhez szól, teljesíthet a színház kisebbségi feladatokat. Kétségtelen, hogy számot kell vetnünk azzal, kinek készítjük az előadásainkat. Úgy gondolom, a kisebbségi színháznak afféle újjászületés kori színháznak kell lennie. Legyen fontos kulturális közeg, folytasson kulturális-felvilágosító tevékenységet a szó jó értelmében, informáljon, neveljen, egyesítsen... Fontos, hogy jól bemérje a közönségét, hangolódjon rá azokra a problémákra, amelyek a közönséget foglalkoztatják, álljon kapcsolatban vele. A mi közönségünk jár színházba, figyelemmel kíséri mindazt, amit a magyarországi kulturális élet kínál számára. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a nyelven kívül mi különböztet meg egy ilyen színházat a többitől. Szerintem a közönség ismerése az egyik legfontosabb kritérium. Fontos, hogy sok mindenről tisztában legyünk: milyen szintű a nyelvtudása, hogyan lehet felkészíteni az adott előadás befogadására, hogyan lehet párbeszédet létrehozni a közönség és az alkotó között. Ha egy alkotó nem kötődik a kisebbséghez és nem érdeklik a soraiba tartozó emberek problémái, megcsinálhatja a saját színházát, de az nem ehhez a közönséghez fog szólni és nem járul hozzá kulturális és szellemi fejlődéséhez. Akkor valami öncélú jelenség jön létre. A kisebbségi színház híd két kultúra között, folyamatos kapcsolattartás a bolgár és a magyar kultúra között az alkotó személyiségének prizmján keresztül.

мисли, за създаване на нещо ново. Превръща се в културно средище и място за диалог между хора с различни възгледи, интереси.

Работим с много хора, всеки от които е професионалист в собствената си област. Музикантите в областта на музиката, актьорите в театралното изкуство, когато използват танцъорите на Янтра, ние ги използваме като професионални танцъори и независимо, че те все още са деца, в никакъв случай не бих ги нарекла аматьори. Премиерите на Malko teatro се превърнаха в празници за колонията, самото театрално изкуство е един празник.

Какви са според теб задачите на един малцинствен театър?

На последния фестивал на малцинствените театри в Унгария и аз започнах да си задавам въпроса какво е малцинствен театър: когато поканим една постановка от родината, когато дойде един актьор и направи един прочит, това ли е малцинствен театър? Или това е театърът, създаден от творци, които са членове на малцинството и живеят в Унгария, работят за самото малцинство, занимават се с неговите проблеми, знаят от какво се вълнуват хората и творят изключително за тях. Аз мисля, че това е малцинствен театър: творците да са част от малцинството и посланието им да стига до членовете на общността, да живеят с неговите проблеми.

Задачите на един малцинствен театър са съобразени с определен кръг от хора и са много по-наситени. Според мен един малцинствен театър трябва да обходи много по-богата гама в репертоара си.

Не обичам, когато става въпрос за културата, тя да се дели на малцинствена и немалцинствена. Особено при театъра. Той може да бъде единствено добър и лош... Единствено по отношение на публиката, за която е предназначен, театърът може да изпълнява малцинствени задачи. Безспорно трябва да се съобразяваме с това за кого правим спектаклите си. Смятам, че малцинственият театър трябва да бъде възрожденски театър. Да бъде важно културно средище, да извършва културно-просветна дейност в добрия смисъл на думата, да информира, да възпитава, да обединява... Необходимо е добре да познава публиката си, да следи проблемите, които я вълнуват, за да има контакт с нея. Тази публика ходи на театър, консумира това което ѝ предлага културният живот в Унгария. Трябва да сме наясно кое е различното в един такъв театър, освен езика. Според мен познаването на публиката е един от най-важните критерии: необходимо е да сме наясно с много неща: какво е езиковото ѝ ниво, например, как може да бъде подготвена за възприемането на даден спектакъл, как може да се установи диалог между публика и творец. И ако творецът не е част от малцинството и не се вълнува от проблемите на хората, той може да прави свой театър, но той няма да е предназначен за тази публика и няма да допринесе за нейното културно и духовно израстване. Ще се получи нещо самоцелно.

Малцинственият театър е и мост между две култури, една непрекъсната кореспонденция между културата на България и Унгария, пречупена през призмата на твореца.

Как би определила творческия профил на Malko teatro?

По отношение на изразните средства сме постигнали богатство, с което малцина театри могат да се похвалят. Репертоарът

ни може да съперничи с театри на държавна издръжка. Успяхме да изградим собствен почерк. Само по себе си, това не е оценка за качество – на един може да му харесва, на друг не, но е безспорно, че подобен подход към материала, към сценичното му представяне не е присъщ за нито един друг театър. Смесваме много жанрове и похвати, което обогатява изразните ни средства и успяваме да достигнем максимално до публиката. За мнозина това е изненадващо.

Актьорът трябва да разбира от всичко: и от движение, и от куклен театър, и от пеене. Това е възпитанието, което съм получила и във ВИТИЗ, където следвах една година, и в Унгария – развиваха ни многопластово. Аз не успях да се развия във всички посоки, например много бих желала да танцувам или да владея пантомимата като изразно средство, но съм учила доста сериозно кукловодство, пеене и ползвам това в спектаклите си.

Театърът е изкуство предимно на словото. И когато като творец знаеш повече езици, можеш по-лесно е да създадеш нещо, което да стигне до повече хора и да ги докосне. Мене ме вълнува и това какво се губи и какво се печели с превода на една литературна творба, с превода на едно стихотворение, поражда ли това друг начин на игра на другия език. Много често нещата не съвпадат стопроцентово, пораждат се други асоциации. Това е важно според мен както за твореца, така и за публиката, да види какво ново се ражда. Дежо Костолани казва, че на прага на всеки език се ражда един нов свят. И това е така. Един нов свят в сферата на емоциите, в сферата на философията, в сферата на замисъла. По друг начин докосва словото на един език. Има много неща в живота ми, които са ме докосвали на един език, а на друг са ме отблъсвали, не достигат до мен със същата сила. И това е една много интересна игра.

Каква е ролята на български фолклор в спектаклите на Малко театро?

Когато човек живее откъснат от родината си, първото нещо, което му пълни очите със сълзи е народната песен. С много хора съм говорила, които дори не са забелязвали присъствието на фолклора, докато са живели в България, и изведнъж, далече от родината, той придобива магическа сила. Навярно защото е най-древното нещо, за да запее човек, нищо не му е необходимо. Песента присъства в живота на българина, ние сме народ, който много пее. Струва ми се естествено, че именно тази магическа сила стига най-бързо до публиката, тя е най-откровената и е ключ към сърцето на хората. А и за чужденците тя е най-красивата визитна картичка на България, нещо с което много силно и веднага можеш да заявиш българското в себе си. Писаният текст не винаги издава националната принадлежност на автора, докато чрез българската народна песен веднага става ясна националността на спектакъла. Българската народна песен имаше огромно въздействие върху мене след като дойдох в Унгария. Чувствам нещо много древно и много силно в българската музика и смятам, че е задължително да бъде показана, да бъде едно от изразните ни средства. Танцът също.

Всичко, което правим, трябва да отговаря на съвременните изисквания. Наред с автентичния фолклор, поднасяме и обработки. Истинско откритие на Малко театро е обработката на български фолклор за четири саксофона. Никога досега не е правено и сякаш с вътрешния си слух чух, колко интересно ще

– Hogyan határozód meg a Malko Teatro alkotói profilját?

– A kifejezőeszközök szempontjából olyan gazdagságot teremtettünk, amellyel kevés színház büszkélkedhet. Repertoárunk vetekszik az állami finanszírozású színházakéval. Sikerült kialakítanunk saját arculatunkat. Önmagában véve ez még nem árulkodik a minőségről, egycseknek lehet, hogy tetszik, másoknak nem, de az kétségtelen, hogy a témaválasztásnak és az anyag színvonalának bemutatásának ilyenfajta megközelítése nem jellemző semmilyen más színházra sem. Sok műfajt és eljárást ötvöztünk, gazdagítva eszköztárunkat, ezáltal sikerül a lehető legjobban közfelférköznünk a közönséghez. Sokak számára ez meglepő. A színésznek mindenhez értenie kell: a mozgáshoz, a bábozáshoz, az énekléshez. Ez a felfogás, amit a szófiai Színművészeti Főiskolán vallanak, ahol egy évig tanultam, majd Magyarországon is, sokrétűen fejlesztett minket. Nekem nem sikerült minden téren kibontakoznom, például nagyon szeretnék táncolni vagy érteni a pantomimhoz, de elég alaposan elsajátítottam a bábművészetet, az éneklést és jártasságomat fel is használtam előadásaimban. A színház elsősorban a szó művészete. De ha művészként több nyelvet ismer az ember, könnyebben létrehozni olyasmit, ami többekhez eljut, többeket megérint. Érdekel az is, mi vesz el és mit nyerünk egy irodalmi mű, egy vers fordításával, vajon más játékmódot diktál-e a másik nyelven. A párhuzamosságokból gyakran nem lesznek átfedések, van, ami más-más asszociációt vált ki itt és ott. Szerintem mind a művész, mind az alkotó számára fontos, hogy észrevegye az új mozzanatokat. Kosztolányi Dezső azt mondja, egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén. És ez valóban így van. Egy új világ az érzelmek, a filozófia, a gondolatmenet vonatkozásában. Másképp érint meg a szó egy másik nyelven. Sok minden van az életemben, ami az egyik nyelven megérintett, a másikon pedig taszított, nem ugyanolyan erővel ragadtak meg. Ez nagyon érdekes játék.

– Mi a bolgár folklór szerepe a Malko Teatro előadásában?

– Amikor az ember hazájától elszakítva él, az első, ami könnyeket csal a szemébe, a népdal. Sok emberrel beszéltem, akik szinte tudomást sem vettek a folklórról, amíg Bulgáriában éltek, és a hazájuktól távol egyszer csak mágikus erőt érznek benne. Valószínűleg azért, mert ez a legősibb eszköz, az embernek semmire sincs szüksége ahhoz, hogy dalra fakadjon. A dal jelen van a bolgár ember életében, sokat éneklő nép vagyunk. Természetesen úgy vélem, hogy a dal mágikus ereje az, ami a legkönnyebben eljut a közönséghez, ez a legőszintébb megnyilvánulás és a kulcs az emberek szívéhez. És a külföldiek számára is ez Bulgária legszebb névjegye, olyasvalami, amivel nagyon erőteljesen és azonnal megmutathatod, mi a bolgár benne. Egy írott szöveg nem mindig árulja el szerzője nemzeti hovatartozását, a bolgár népdal azonban nyomban kiderül minéműsége. A bolgár népdal erősen hatott rám, miután Magyarországra jöttem. Valami nagyon ősit és nagyon erőset érzek a bolgár zenében, úgy vélem, elmaradhatatlan része eszköztárunknak. Akárcsak a tánc. Ugyanakkor minden, amit alkalmazunk, meg kell hogy feleljen a modern kihívásoknak. Az

eredeti folklór mellett feldolgozásokat is kínálunk. A Malko Teatro nagy felfedezése a bolgár folklór átdolgozása négy szaxofonra. Ilyet soha senki nem csinált még, én pedig mintha a belső fülemmel hallottam volna, milyen érdekes lesz, ha egy bolgár népdal négy szaxofonon csendül fel. Nagyon hálás vagyok Tóth Viktornak, Solymosi Milánnak, Haáz Imrének és Weisz Gábornak, hogy hittek nekem...

– *Mire gondoltál az ünnepség alatt?*

– Úgy éreztem, nagyon boldog, szerencsés ember vagyok. Tudatosult bennem, milyen sok szeretetet kaptam az elmúlt évek alatt a nézőktől és a kollégáimtól. Hogy a Bulgária iránt érzett nagy-nagy szeretetemmel sikerült „megfertőznöm” sok magyar és bolgár művészt, akik örömmel fogadják meghívásunkat, hogy részt vegyenek új előadások létrehozásában, és a közösségünkben való megjelenésük ünnep. Nagyon hálás vagyok nekik ezért. Sikerült legalább egy nagyon-nagyon vékony fonalat szőnöm, amely a két ország sok művészt összeköti. Számos barátot szereztem... Lelket tudtam önteni másokba... Újra felfedeztem magamban valami fontosat, újra átgondoltam sok mindent. A Malko Teatro segített ráeszmélnem, mi a fontos a számomra a művészetben és az életben. A szavak, a lépések, a dalok mágikus jelentéssel bírnak számomra. És ez erőt ad nekem, hogy bátran haladjak tovább emberként és művészként.

– *És most merre?*

– Természetesen előre. Rengeteg fanatizmus! Rengeteg makacssággal, rengeteg szeretettel és rengeteg hittel!

*Az interjút készítette: Kjoszeva Svetla
Fordította: Genát Andrea*

бъде една българска песен да прозвучи на четири саксофона. И съм много благодарна на Виктор Тот, Милан Шоймоши, Имре Хааз и Габор Вайс, че ми повярваха....

За какво си мислеше по време на празника?

Мислех си, че съм много щастлив човек. Тогава си дадох сметка, колко много обич съм получила през последните години и от зрители, и от колеги. Че съм успяла да заразя с ограмната си обич към България много унгарски и български творци, които с удоволствие приемат поканите ни за създаване на нови спектакли и присъствието им в нашата общност, по техните думи, се превръща в празник. Много съм им благодарна за това. Успях да изтъка една, макар и много тънка, нишка, която да свързва много творци от двете страни. Спечелих много приятели... Успях да раздам много енергия... Преоткрих нещо в себе си, преосмислих много неща. Малко театро ми помогна да разбера, какво е важно за мен в изкуството и в живота. Думите, стълките, песните придобиват за мен магическо значение. И това ми дава сила да вървя смело напред и като човек, и като творец.

А сега накъде?

Естесвено напред. С много фанатизъм. С много инат, с много любов, с много вяра!

Разговаря: Светла Кjosева

Наташа Куртева

Много повече от »Малко театро«

Natasa Kurteva

Sokkal több, mint Malko Teatro

Всяка българска колония в чужбина има свой облик. Тези дни имах случай да срещна част от българите в Будапеща. Бяха се събрали в обновения културен дом на българското малцинство и празнуваха юбилей на своя театър – »Малко театро«.

Всъщност театърът е създаден за тях, но в началото е изцяло лична инициатива на Габриела Хаджикостова – българка и Ищван Над – унгарец. Младото семейство театрали свързва идеите си за кариера с новите театрални форми, с промяната, скъсването със старото, познатото и рутинното. Интересно е,

Мinden külföldi bolgár kolóniának megvan a saját arcu-lata. Az elmúlt napokban lehetőségem nyílt rá, hogy talál-kozzam a magyarországi bolgárok egy részével. A bolgár kisebbség felújított művelődési házában összegyűlve színházuk, a Malko Teatro jubileumát ünnepelték.

A színházat az ő számukra hozták létre, eleinte teljes egé-szében a bolgár származású Hadzsikosztova Gabriella és a magyar származású Nagy István kezdeményezése él-tette. A fiatal színházi szakember házaspárnak a kibontakozásról

алкотот elképzelései az új színházi formák, a változás, a régi, ismert és rutinszerű módszerekkel való szakítás jegyében alakulnak. Érdekes, hogy a bolgár színház ötlete Istvántól ered, Gabi az elején egyencsen skeptikusan fogadja. Minek csináljanak bolgár színházat? Gabi álmái között az avantgarde, a musical és még sok minden más szerepel. „Nézz körül – erősödik István –, van német színház, te magad is ott játszol; van szerb színház, meg még sok más nyelvű, csak bolgár nincs. Csináljuk meg!” És a család intim közegében született ötlet professzionista megvalósításba torkollik, aminek semmi köze sincs semmiféle honfűbúhoz és nosztalgiához, sem a kétes esztétikai minőségű szokványos klisékhez. A Malko Teatro munkájába olyan hivatásos alkotók kapcsolódtak be, akik más színpadi művészeti ágakban – a koreográfiában, a vizuális művészetekben, az akrobatikában, a zenében, a fotóművészetben és a filmművészetben – bizonyították képességeiket. Kiválasztásuknak nem okvetlenül a nemzeti hovatartozás a mércéje. Gabi és István vegyes házasságból született gyerekekkel ugyanúgy dolgoznak, mint magyarokkal és bolgárokkal. Céljuk az, hogy aktuális üzenetet hordozó előadásokat hozzanak létre a magyarországi és a bulgáriai, sőt akár még a távolabb élő közönség számára is. Ez a körülmény nagymértékben meghatározza az előadások stílusát. A Malko Teatro 21 tagja és 42 munkatársa segítségével 27 önálló produkciót hozott létre, amelyeket három ország nyolc városában mutattak be.

Jubileumi ünnepségükön a *Koncert a másik oldalon* című előadás szerepelt műsoron, amelyet nagy tetszéssel fogadott a helyi közönség. A korán elhunyt Sztaniszlav Sztratiev színműve (amely elnyerte a BBC pályázatának díját) tragikomédia, de Gabi a szülők nemzedékének súlyos drámáját látja benne, akiket utolsó napjaikra magukra hagytak. A személyes érintettségnek nagy jelentősége van előadása műfajának meghatározásában, hiszen maga is odahagyta anyját és apját Bulgáriában. Ez kell, hogy legyen az egyik oka annak, hogy százévesekkel akart interjúkat készíteni. A lassan eltűnő, de szép és izgalmas világban – a Rodope és a Trojáni-Balkán-hegység falvai romantikus környezetében – forgatott dokumentumfelvételek kiélezik az előadás drámaiságát, amely az anya monológjában teljeseedik ki (a Rodopei Drámai Színház művésznője, Toni Pasova adja elő). Lehet vitatkozni rajta, hogy megfelelő-e ennyire komoly olvasata olyanfajta alkotásnak, mint Sztaniszlav Sztratiev, s hogy a videofelvételek konkrétsága nem semmisíti-e meg üzenetének egyetemeségét, de vitathatatlan, hogy valószínűleg hasonló sorsok készítették az író műve megírására. Sztaniszlav Sztratiev ebben a művében, ahogyan az *Üres szobák* címűben is, melankóliájának adott hangot a jövő, az új idők erkölceit illetően. És ha az előadás mégis megpróbál valamit nyújtani a melankolikus hangvétel ellensúlyozására, az a Road Six Sax négy kitűnő zenészének köszönhető, akik a legjobb magyar szaxofonosok közé tartoznak. Ők dolgozták fel a gyűjtőkörutak során összegyűjtött autentikus népzene, és a feldolgozásokban megérezzük az író mosolyát, humorát, szeretetét.

Az est úgy ért véget, ahogy a népmesékben: „ettek, ittak, mulattak”, volt elmaradhatatlan torta tűzijátékkal és sok-sok horo. Csodálkozva megkérdeztem, hogy minden magyarországi bolgár ilyen jól táncol-e. Kiderült, hogy a

che ideята за »български театър« идва от Ищван. Габри дори я приема скептично в началото. Защо да правят български театър? Нейните мечти са свързани с авангарда, с мюзикъла и какво ли още не. »Огледай се – настоява Ищван, – има немски театър, ти самата играеш в него, има сръбски театър, има какви ли не, а български няма. Дай да направим!« И така зародилата се в интимното пространство на семейството идея намира професионална реализация, която няма нищо общо с умилиението и носталгията по родината, нито със стандартните клиширани форми със съмнително естетическо качество. В работата на »Малко театро« са привлечени професионалисти с доказани достойнства от други сценични изкуства – хореография, визуални изкуства, акробатика, музика, фотография, кино. Подборът не включва задължително национална принадлежност. Габри и Ищван работят с деца от смесени бракове, и с унгарци, и българи. Целта им е създаване на спектакли с актуални послания за публиката и в Унгария, и в България, и още по-далеч, ако е възможно. Това обстоятелство до голяма степен определя и стила на постановките. С помощта на 21 постоянни сътрудници и други 42 съмишленици »Малко театро« е създало 27 самостоятелни продукции, играни в 8 града на три държави.

За своя юбилей те показаха спектакъла »Концерт от другата страна«, особено силно развълнувал местната публика. Пиесата на така рано напусналия света Станислав Стратиев (награда на конкурс на BBC) е трагикомедия, но Габри вижда в нея сериозната драма на поколението на родителите, оставени сами да доживеят дните си. Личният момент е от значение в определяне жанра на нейния спектакъл. Нали и тя е оставила майка и татко в България. Това не може да не е една от причините, подтикнали я да потърси интервюта със столетници. Документалните записи, сред романтиката на един отмиращ, но красив и вълнуващ свят – в села от Родопите и Троянския Балкан, изострят драматизма на постановката. Той кулминира в монолога на майката, в изпълнение на актрисата от Родопския драматичен театър Тони Пашова. Може да се спори дали такова сериозно четене е най-подходящото за автор като Станислав Стратиев, дали конкретността на видеокадрите не убива универсалността на посланието му, но не може да се отрече, че вероятно подобни съдби са причина за написване на това произведение. В него, както и в »Празни стаи«, Станислав Стратиев даде израз на меланхолията относно бъдещето и морала на задаващото се ново време. И ако спектакълът все пак предлага коректив на този меланхолен тон, той идва от от изключителното присъствие на музиканти от Road Six Sax – четирима от най-добрите унгарски саксофонисти, обработили събрания по време на експедициите автентичен фолклорен материал. В тази обработка припознаваме и усмивката, и хумора, и любовта на автора.

Вечерта завърши като в народните приказки с »яли, пили и се веселили«, ритуалната торта с бенгалски огън и много, много ... български хора. Попитах учудено всички българи в Унгария ли танцуват толкова добре. Оказа се, че сред неуморните млади момчета и момичета на дансинга има и унгарци, влюбени в нашите народни танци. Затова не пропускам тържествата в културния дом. Не случайно залата е направена в кръгла форма – за да се вият хора.

Успявам да седна до виновника на тържеството – Габриела Хаджикостова. Интересно ми е какви чувства я вълнуват в деня на юбилея. »Никога не съм мислила, че ще се

интересувам от народни песни! Та аз съм учила, за да играя в мюзикъли. Но нещо се обърна в мен и аз не зная как. Тук се научих и на хора, и на песни» – споделя Габриела Хаджикостова. Някаква възрожденска обреченост на българщината в най-многолики проявления сякаш преследва тази жена с малка, крехка фигурка, която ни стряска с плътния си мощен глас, когато запее. Тя вярва, в изначалната връзка със земята, на която е видяла бял свят и в която един ден неминуемо ще намери покой. Странно, но разговорите бягат от темата за пиесата, за театралните средства. Говорим за живота. Една мисъл не дава мира на Габриела, мисъл колкото философска, толкова и човешка. Мисълта за вечността и за тлеността. »Знам, упорито твърди тя, знам че това тяло тук е само една обвивка, само една черупка, за която не би трябвало да мисля. И все пак мисълта да оставя своята черупка далеч от земята, на която съм се пръкнала, ме изпълва с безброй тревожни въпроси.« Тя, актрисата, се гневи на администрацията и бюрократщината, срещу бездушната буква на закона, която повелява огромни такси за пренасяне на тялото на покойник до родината. Макар да я виждаме млада, красива и здрава, макар въпросът за тленността да е далеч от нея, изострената ѝ чувствителност я кара да преживее със своето сърце, да изстрада със собствена болка разкъсаната връзка с корените. Вечният кръговрат на раждане и смърт и малката пращинка човекът, който го изпълва с неповторимост. Тези теми, които усещаш може би много по-силно, когато си далеч от родината, тези теми намира Габри Хаджикостова в творбата на Станислав Стратиев и тези теми я отвеждат в полузапуснатите села, където шепа старци седят и гледат празно някъде напред, далеч-далеч по пътя, по който са се изнизали децата им. Темата хваща за сърцето. »След като гледахме с мъжа ми за първи път спектакъла, видях го да вади телефон и да набира трескаво номер. Звънеше на майка си, да я чуе.« Този зрител не е бил единственият. Имало и други, които след срещата с представлението, потърсили развълнувани свои близки в България. И тази спонтанна реакция е най-високата оценка за смисъла на работата на Габриела и всички от »Малко театро«. Възрожденският им патос е разровил заспалата жар и ето сега пред мен едни българи, които макар през деня да мислят и действат разумно и трезво в надпреварата за личностна реализация, за професионално признание, натрупване на благосъстояние и какво ли още не, вечер в тъмната зала, са склонни да обърнат очи към себе си, към връзката, която е запазила поколения от българи в Унгария, българи, които помнят своя език, своите песни и танци, българи, които знаят пътя на своята кръв.

Иска ми се да призная на Габриела и Ищван, както и на всички, въввлечени в авантурата »Малко театро« заслугата за това велико дело.

fáradhatlan fiatal lányok és fiúk között a táncparketten magyarok is vannak, akik beleszerettek a bolgár néptáncokba. Ezért nem hagynának ki egyetlen ünnepséget sem a művelődési házban. Nem véletlen, hogy a terem kör alakú – hogy körtáncot lehessen járni benne.

Hadzsikosztova Gabriella mellé telepszem, aki nélkül ilyen ünnepség nem jöhetett volna létre. Az érdekel, milyen érzések kavarnak benne a jubilum napján. „Soha nem gondoltam, hogy érdekelni fognak a népdalok! Musical szakon végeztem. De valami megfordult bennem, magam sem tudom, hogyan. Itt tanultam meg a horókat is, a dalokat is” – meséli Hadzsikosztova Gabriella.

Mintha a bolgárság sokarcúsága valamilyen újjászületés kori elszántságra készítetné ezt az apró termetű, törekény nőt, akinek mély, erőteljes hangjától összerendezzünk, ha énekelni kezd. Hisz az ősi kapcsolatban a földdel, ahol világra jött és ahol egy nap majd elkerülhetetlenül nyugalmat talál. Különös, de a beszélgetések kerülnek a darab, a színházi eszközök témáját. Az életéről beszélünk. Egy gondolat nem hagyja nyugodni Gabriellát, amely, amennyire filozofikus, annyira emberi is: az örökkévalóság és a mulandóság gondolata. „Tudom – hangoztatja –, tudom, hogy ez a test itt csak egy burok, csak porhüvely, nem kellene miatta aggodalmaskodni. Ám az a gondolat, hogy poraimat otthagytam, messze attól a földtől, ahol a világra jöttem, sok aggasztó kérdést zúdít rám.” A színésznő bosszankodik a hivatalok és a bürokrácia, a törvény lélektelen betűje miatt, amely hatalmas díjtételeket ír elő az elhunyt földi maradványainak hazaszállítására. Bár fiatal, szép és egészséges, bár a mulandóság problémája még messze áll tőle, fokozott érzékenysége folytán a szívével éli meg, a saját lényével szenved meg a fájó elszakadást a gyökerektől.

A születés és a halál örök körforgása, a porszemnyi ember, aki megismételhetetlenséggel tölti ki azt – ilyen témákra talán akkor a legfogékonyabb az ember, amikor messze vagy a hazájától, s ezeket találja meg Hadzsikosztova Gabi Sztaniszlav Sztratiev művében, ez szólítja a félig elhagyott falvakba, ahol egy maréknyi idős ember ül és üres szemmel néz mered maga elé, a távolba vesző utat nézve, amelyen a gyerekeik elmentek. A téma szívhez szóló. „Amikor a férjemmel először láttuk a darabot, észrevettem, hogy előveszi a telefonját, és izgatottan hív egy számot. Az édesanyját hívta fel, hogy hallja a hangját.” És nem ő volt az egyetlen ilyen néző. Az előadás után mások is nyugtalanul hívták bulgáriai rokonaikat. Ez a spontán reakció dicséri a lehető legjobban Gabriella és a Malko Teatro tagjainak munkáját. Az újjászületés korához fogható pátoszuk felkavarta a hamu alatt szunnyadó zsarátnokot, és most olyan bolgárokat látok, akik nappal okosan és hideg fővel gondolkoznak és cselekszenek az önmegvalósítás, a szakmai elismerés, a vagygon felhalmozása körüli és másféle versengésben, ám este, a sötét teremben hajlandóak magukba nézni, az élő kapcsolatra figyelni, amelyet a magyarországi bolgárok nemzedékei megőriztek; bolgárokat, akik emlékeznek a nyelvükre, a dalaikra, a táncaikra, bolgárokat, akik ismerik a vérük útját.

Szeretném, ha méltányolnánk Gabriella és István, és velük együtt mindazok érdemeit ebben a fontos ügyben, akik részesei a Malko Teatro nevű kalandnak.

Genát Andrea fordítása

Яна Добрева

Малко театро – пространство на духа

Jana Dobрева

A Malko Teatro – a lélek tere

A Malko Teatrót 1996-ban alapították Budapesten, Hadzsikosztova Gabriella és C. Nagy István kezdeményezésére, akik a vezetői lettek. Alternatív kisebbségi színházként működik, egyesíti az alternatív gondolkodási és megvalósítási módokat, valamint a kisebbségi színház jellegzetességeit, nemcsak nyelvében, hanem kultúrafelfogásában is. A Malko Teatro előadásában a mozgásszínház, a képzőművészet, a zene, a modern technika számos elemét fedezhetjük fel, de mindig az

Малко театро е основано през 1996 г. в Будапеща по инициатива на неговите ръководители Габриела Хаджикостова и Ищван Наги. Функционира като алтернативен малцинствен театър, тъй като обединява в себе си както алтернативното мислене и решения, така и характеристиките на малцинствения театър, не само чрез езика, а чрез отношението си към културата. В спектаклите на Малко театро могат да се наблюдават множество елементи на движенческия театър, изобразителното изкуство, музиката и съвременна техника, но винаги подчинен-

ни на голямото преклонение пред литературата и театъра. Спектаклите се характеризират с изключително жанрово разнообразие. Пет от тях (Упражнение по другост, Островитяни, Приказка за умни деца, Крокотак, Пеперуда) са представяни и на унгарски език, създадени са и четири двуезични спектакъла (Мисли и думи, Докосване, Концерт от другата страна, Вавилон 2005). През изминалите години много творци се присъединиха към Малко театро. С 22-ма участници и повече от 40 сътрудници театърът е създал 35 самостоятелни продукции. Неговата дейност се осигурява от създадената през 1997 г. Фондация за алтернативно изкуство.

До тук са фактите. Поводът да разглеждам фактите е празникът на Малко театро – 10 години от създаването му.

Десет години са голяма част от един съзнателен човешки живот. Мисля, че създателите на Малко театро – Габриела Хаджикостова и Ишван Над могат да бъдат съвсем спокойни, че са прекарали десет ползотворни и успешни години, инвестирайки ги в създаването на спектаклите на тази театрална формация.

Нещата, които винаги са ме поразявали у Габриела Хаджикостова са нейната енергия, дисциплина, перфекционизъм и много висок естетически вкус. Габриела е пример за това, че където и да отидеш, занасяш и себе си. Заминавайки за Унгария, тя е отнесла там не само себе си, но и България. С известна тъга за българите в България, трябва да призная, че винаги когато гледам спектакъл на Малко театро си мисля, че българите в чужбина често правят много повече за България отколкото българите в България. Габриела твърди, че застанала между две държави, се чувства по-силна и цялостна. Защото е съпричастна към две култури и два свята. Друг човек би се разклонил в такава ситуация, дори би се объркал. Докато тя, живеейки в Унгария и носейки в себе си България, е успяла да извлече синтеза, семето, смисъла на двете места и може би най-важното – да ги превърне в изкуство. Струва ми се, че това се е случило, защото Габриела Хаджикостова работи с изразните средства на душата. Това вече го могат съвсем малко творци в целия свят. В днешната съвременна цивилизация, основана на конкуренция и материализъм, душевните струни и моралните категории са на изчезване.

Габриела е сложна артистка. Тя владее комедийните и драматичните гами, танца, музиката, чувството за добър текст, пастелните тонове, експресивното натоварване, чувството за ритъм. От Станислав Стратиев до Радичков, през български и унгарски поети до Елиас Канети, изборът на драматургичен материал и превеждането му на театрален език винаги е впечатляващо преживяване в работата на Габриела Хаджикостова и Ищван Над. В камерното пространство на Малко театро тези двама »възрожденци« съхраняват българския фолклор и най-качествената България, за да я надскочат и да се издигнат по космически образи и прозрения. В постановките им няма бит, има екзистенция. Има въпроси, които задават всички смислени хора по света. Въпроси за смисъла на живота, за лутането и търсенето на човек от човека, за земята, за небето, за тревата, за цветята, за дърветата, за изживения наполовина живот, или за изобщо неизживения, за загубите, за старостта, за очакването, за недочакването, за раждането, за тъгата, за смъртта. И за още много съществени части от всичко, което наричаме »живот«. В този смисъл мисля, че творците на Малко театро изобщо надскачат границите на България и Унгария, за да се издигнат до едно безгранично пространство, в което

irodalom és a színház mély tiszteletének szolgálatában. Az előadásokat nagy műfaji változatosság jellemzi. Őt előadást (*Gyakorlat a másságban, Szigetlakó, Mese okos gyerekeknek, Krokokandúr, Pillangó*) magyarul is bemutattak, továbbá négy kétnyelvű előadást is színpadra állítottak (*Gondolatok és szavak, Érintés, Koncert a másik oldalon, Babilon 2005*). Az elmúlt évek során sok művész csatlakozott a Malko Teatróhoz, 22 tagja és több mint 40 munkatársa segítségével a színház eddig 35 önálló produkciót hozott létre. Tevékenységéhez a gazdasági háttérrel az 1997-ben alapított Alternatív Művészeti Alapítvány biztosítja.

Eddig a tények, melyeket a Malko Teatro jubileuma, tízéves fennállása alkalmából soroltunk fel.

Tíz év nagy idő, egy céltudatos emberi élet jelentős része. Véleményem szerint a Malko Teatro alapítói, Hadzsi-kosztova Gabriella és C. Nagy István bízvást elégedettek lehetnek, hiszen tíz hasznos és sikeres évet töltöttek el a színházi társulatuk előadásai körüli bábáskodással.

Hadszikosztova Gabriellában mindig az energiája, fegyelemzettsége, teljességigénye és kifinomult esztétikai érzéke nyugodott le. Gabriella az élő példa rá, hogy bárhova is jutsz, mindenüvé magaddal viheted teljes lényedet. Magyarországra érkezvén nem csupán önmagát hozta el ide, hanem Bulgáriát is. Be kell vallanom, hogy a Mallo Teatro előadásait nézve mindig elfog egy kis szomorúság a Bulgáriában élő bolgárok miatt, mivel szerintem a külföldön élő honfitársaink gyakran sokkal többet tesznek Bulgáriáért, mint sok otthon élő. Gabriellának meggyőződése, hogy így, két országhoz kötődve erősebbnek és teljesebbnek érzi magát. Mert két kultúrával és két világgal érez együtt. Más talán meghasonlana egy ilyen helyzetben, lehet, meg is zavarodna. Ő viszont Magyarországon élve, Bulgáriával a szívében szintézist, egy új kezdetet, a két hely értelmét és talán a legfontosabbat: mindebből művészetet teremtett. Úgy érzem, azért jöhetett ez létre, mert Hadszikosztova Gabriella a lélek kifejezőeszközeivel dolgozik. Erre csak nagyon kevés alkotó képes a világon. Napjaink modern, a konkurenciára és a materializmusra épülő civilizációjában kiveszőfélben vannak a lélek húrjai és az erkölcsi normák.

Gabriella sokoldalú művész. Otthonosan mozog a komédia és a dráma palettáján, a táncban, a zenében, érzéke van a jó szöveghez, az árnyalt tónusokhoz, az expresszív feszültségekhez, a ritmushoz.

Sztaniszlav Sztratievől Radicskovig, a bolgár és a magyar költőktől Elias Canettiig a bemutatandó anyag kiválasztása és színházi nyelvre való átültetése mindig jelentős élményt nyújt Hadzsikosztova Gabriella és C. Nagy István munkáiban. A kis, kamarajellegű Malko Teatróban két „népművelőnk” őrzi a bolgár folklórt és mindazt, ami igazi érték Bulgáriában, hogy felemeljék és kozmikus alakokká, látomásokká tegyék. Előadásaikban nem egyszerűen az élet, hanem az egzisztenciális lét jelenik meg. Olyan kérdéseket tesznek fel, mint minden gondolkodó ember a világon. Kérdéseket az élet értelméről, a bolyongásról embertől emberig, a földről, az égről, a fűről, a virágokról, a fákról, a félig vagy egyáltalán meg nem élt életekről, a veszteségekről, az öregségről, a várakozásról, a türelmetlenségről, a születésről, a bánatról, a halálról.

Ес мѣг сок мѣnden мѣсрѣ, ами шзервес рѣсзе annak a valaminek, amit „ѣлѣтнек” neveзѣnk. Azѣrt vѣlѣm ѣgy, hogy a Malko Teatro мѣвѣсзеи Bulgѣria ѣс Magyarorszѣg hatѣrain ѣс felѣlemelkednek, hogy feljussanak abba a hatѣrtalan tѣrbe, amely otthont ad a legfontosabbnak, ami mindannyiunkban kѣzѣs: a Lѣlek kѣрдѣseinek.

Gabriella ѣс Istvѣn az emberek azonossѣgѣrѣl beszѣlnѣk. Egy olyan idѣben, amikor hitbeli, vallѣsi, nemi ѣс nemzetisѣgi hovatartozѣs ѣс мѣг ki tudja, mi minden vѣlaszt el minket egymѣstѣl, egy olyan idѣben, amikor az ember individualizmusѣ miatti elmagѣnyosodѣsѣba hal bele, Gabriella ѣс Istvѣn ezt a kis, szomorѣ emberѣt a vѣgtelen Kozmosz tereibe repѣti, hogy mindannyian – fogadѣkѣszsѣgѣktѣl fѣggѣen – kѣzelebb керѣljenѣk a Szѣpsѣg ѣс a Jѣsѣg igazi, talѣn tѣvoli, de biztosan eljѣvѣndѣ vilѣgѣhoz. A Szeretѣt ѣс a Testvѣrisѣg vilѣgѣhoz.

A Malko Teatro elѣadásѣira, fѣggetlenѣl attѣl, hogy milyѣn dramaturgiai megoldѣsokra ѣпѣlnѣk, a gondolatgazdasѣg, a gyѣngѣd, kifinomult ѣrzѣkenysѣg, a kecses felѣpѣtѣs, a kѣlѣnѣsen finom kifejezѣѣrѣ, a мѣвѣсзи tѣkѣly ѣllhatatos keresѣse jellemzѣ.

A tѣkѣletessѣg elѣrhetetlen, ezt mindenki tudja, aki megprѣbѣlta elѣrni az ideѣlist – akár formѣkban, akár gondolatokban vagy ѣrzѣsekben.

Ennek ellenѣre a Malko Teatro bѣtran halad elѣre saját tѣrѣletѣn, saját ѣtkeresѣsѣn. Rѣadásul irigylѣsre мѣltѣ energѣiѣval. ѣс ha нѣзѣkѣnt legalѣbb az egyik kѣрдѣsre vѣlaszolhatok, melyet a Malko Teatro alapѣtѣi tettek fel, ѣgy azt vѣlasztanѣm, mely a *Gyakorlat a mѣssѣgban*-ban hangzott el: „Mit nem tudunk elvisѣlni – a szѣgѣnysѣget vagy a szabadsѣgot?” ѣgy gondolom, hogy a szѣnhѣz мѣвѣсзеи nagyszerѣen elvisѣlik a szabadsѣgot, a szѣgѣnysѣg vѣszont, ami sohasem ѣrheti utѣl ѣket, az a Lѣlek szѣgѣnysѣge.

Szѣvbѣl kѣszѣnѣm a bolgѣr Hadzsikosztova Gabriellѣnak ѣс a magyar C. Nagy Istvѣnnak a Bulgѣria megѣrѣzѣsѣre tett erfѣszѣtѣseiket. A nagy szeretѣtѣ ѣс aktѣv alkotѣi ѣtkeresѣssѣ ѣrlelt nosztalgѣjukat, hatѣrokon ѣtѣvelѣ tehѣsѣgѣket, ѣsszetett gondolkodѣsmѣdjukat, мѣly ѣrzѣlѣmvilѣgukat. Azt, hogy nem fѣlnek ѣrzѣlѣmeiktѣl. ѣс hogy olyan szѣnhѣzat hoznak lѣtre, amelynek ѣzenѣte eljѣt a szѣveкig.

ѣс azt a sok mindѣnt, ami мѣг elѣттѣk ѣll!

Biztos vagyok benne, hogy a Malko Teatro elѣттѣ csak ѣrѣmtѣli esemѣnyѣk ѣllnak, mivel Gabriella ѣс Istvѣn az elmѣlt tѣz ѣvben bebizonyѣtotta, nem az a fontos, hogy hol, hanem hogy mit alkotsz. Ha van elkѣpzѣlѣsed, ѣс tehѣtsѣged, hogy megvalѣsѣtsd, sikeres ѣс termѣkeny jѣvѣvѣrѣd!

Boldog ѣvfordulѣt!

Juhѣsz Anna fordѣtѣsa

сѣществуѣва най-важното, най-ѣбщѣто мѣжду всички нас – вѣпросѣте на Духа.

Гѣбриѣла и Ищѣван говорѣят за ѣдинѣниѣто мѣжду хората. Вѣъв време, когато сме разѣединѣни от ѣвра, религии, пол, националност и какво ли ѣще не, вѣъв време, когато човек загива в самѣтата на своята ѣтѣлност, Гѣбриѣла и Ищѣван понѣсят този малѣк и тѣжен човек кѣм пространствѣта на ѣнеѣбѣтния Космос, за да се приближи всеки, спорѣд способностѣте си на вѣзприѣманѣе, до истинския, може би далѣчен, но сѣс сигурност бѣдѣщ свѣт на Красивѣто и Добрѣто. Светѣът на Любѣвѣта и на Братствѣто.

Спѣктаклѣте на Малко театро, ѣзависѣмо на какѣва драматургѣчна ѣснова са базирани, са бѣлязани от насѣтена мѣсѣл, тѣнка, ѣзострена чувствѣитѣлност, от ѣзящѣна графѣчност, от ѣдна ѣсобѣна деликатна експресѣвност и от категѣрично заяѣвен стрѣмеж кѣм сѣвѣршенство.

Стремежѣът кѣм сѣвѣршенство ѣ ѣнепѣстижим, това го зѣнат всички, които са се ѣпитали да посѣгнат кѣм ѣдеѣлното – било форма, мѣсѣл или чувство.

Но в своѣето пространство и в своѣите тѣрсѣния Малко театро смѣло вѣрѣви натѣтѣк. При това сѣс завѣидѣна ѣнергия. И ѣко мога като зрѣтел да ѣтѣговѣря поне на ѣдин от вѣпросѣте, които задаѣват сѣздѣтелѣте на Малко театро, то си ѣзбирам вѣпросѣа от спѣктакѣля »ѣпражнение по другѣст« – »Какво не можем да понѣсем – бѣдѣността или свѣбѣдѣтата?« Мѣсля, че творѣтите от тази формаѣия прѣкрасно понѣсят свѣбѣдѣтата, а бѣдѣността, която ѣкога ѣма да понѣсѣт, ѣ бѣдѣността на Духа.

С рѣка на сѣрѣцѣто благодарѣа на бѣлгарката Гѣбриѣла Хѣджѣкѣстоѣва и унгарѣца Ищѣван Наѣд за ѣсилиѣта ѣм да сѣхранѣят Бѣлгарѣя. За ѣосталгияѣта ѣм, прѣвѣрѣната в силѣна люѣбов и активно творѣческо тѣрсѣне, за таланѣта ѣм да ѣадскачат граниѣи, за сложѣното ѣм мѣслѣне, за дѣлбокѣта ѣм душѣвност. За ѣмоѣиѣналѣността ѣм, от която не се страхувѣт. И за това, че правѣят театр, който стѣига до сѣрѣцѣто.

И за ѣще мѣного други неща, които прѣдстоѣят!

Сигурѣна сѣм, че в Малко театро прѣдстоѣят само поѣводи за радѣст, тѣй като Гѣбриѣла и Ищѣван докѣзаха прѣз ѣзминалѣте десѣт години, че не ѣ важно кѣдѣ се ѣмираш, а какво правиш. Когато носиш в сеѣе си смѣсѣля, когато ѣмаш таланѣта да го ѣзразиш – ѣбрѣчен си на ѣспѣшно и плодѣтѣвно бѣдѣще!

Чѣстит юбилѣй!

A HAEMUS FOLYÓIRAT csak egy a Magyarországon, Bulgáriában vagy a világban megjelenő sok folyóirat közül. Egy kis közösség erőfeszítése, hogy tudtára adja a világnak létezését és azon törekvését, hogy megértse saját magát, az őt körülvevő világot, hogy annak részévé váljon és befogadja azt saját magába.

Ilyen pillanatokban szinte hagyomány egy kiadvány egyediségéről beszélni. Én mégis inkább arról szeretnék beszélni, mennyire mindennapos és természetes ez számunkra. Nekem a Haemus azokat az embereket jelenti, akik készítik és olvassák, a számos találkozózt írókkal, fordítókkal, művészekkel, tudósokkal, a fotóművészeket, a tanácsadókat, olvasókat jelenti, mert mindegyikük adott nekem valamit, arra készítettek, hogy elgondolkodjam, hogy új módon, más szempontból nézzem a világot. A Haemus köre nagyon kicsi – ha a szerkesztőség tagjainak számára gondolunk és nagyon nagy – ha azokat az embereket tarjuk szem előtt, akikhez eljut. Néhány hónapja már az Interneten is – itt a lehetőségek tényleg határtalanok. Néhány alkalommal már őszintén meglepődtem, hogy a Haemus oldalain megjelent szövegek és illusztrációk hogyan járnak be napok alatt a világot. Az elmúlt évek alatt sokan dolgoztak velünk – írók és költők, fordítók, bölcsészek, etnológusok, szociológusok, különböző területeken tevékenykedő tudósok, bolgárok és magyarok közösen, Magyarországon és Bulgáriában vagy a világ különböző részein élő bolgárok – nem is tudnám mindegyiküket felsorolni. Ők jelentik a mi gazdagságunkat – a mi kis, de igen nagy közösségünket.

Néhány napja, az Interneten keresgélve találtam egy hasonló nevű kiadványt, a *Haemus* című, kultúrával és hagyománnyal foglalkozó román-albán kétnyelvű folyóiratot. Még a névben sem vagyunk az egyetlenek. De ez nem hogy nem keserít el, hanem megerősít abban a hitemben, hogy az erő nem mindig az egyediségben rejlik. Sőt! Ez

СПИСАНИЕ ХЕМУС е едно от много списания, които излизат в Унгария, в България, по света. Едно от многобройните усилия на една малка общност да даде знание на света за себе си, на опитите на тази общност да проумее себе си и заобикалящият я свят, да стане част от него, да поеме света в себе си.

В такива моменти като че ли е обичайно да се говори за уникалността на изданието. И все пак на мене ми се ще да кажа колко ежедневно и естествено е то за нас.

За мен списание *Хемус* са хората, които го правят и четат, многобройните срещи с писатели, преводачи, художници, фотографи, учени, консултанти, читатели, всеки от които ми е дал нещо, накарал ме е да се замисля, да видя света по нов начин, от друга гледна точка. Кръгът на *Хемус* е много малък – ако се вземат неколцината души от редакцията, и много голям – ако се вземе предвид хората, до които достига. От няколко месеца вече и по интернет – и тук възможностите наистина са необозрими, на няколко пъти имах възможността искрено да се изненадам как текстове и илюстрации от страниците на *Хемус* пребродят света за дни. През изминалите години ни сътрудничиха много хора – писатели и поети, преводачи, филолози, етнологзи, социолози, учени от различни сфери на знанието, българи и унгарци, българи от Унгария, от България, живеещи в различни краища на света – не бих могла да изброя всички. Те са нашето богатство – нашата малка и твърде голяма общност.

Преди няколко дни, ровейки се из интернет открих издание със същото име, двуезично – румъно-албанско списание *Хемус*, за култура и традиция. Дори и в това не сме единствени. Но това не само не ме разочарова, а ме подкрепи в убеждението, че силата не винаги е в уникалността, по-често тя е резултат от вписването в даден културен кръг, заживява-

нето като част от голяма културна общност. За мен по-важно е съществуващите, вечните неща да пречупим през собствения си поглед и така да ги покажем на света. Светът на всеки човек е уникален, животът на всяка общност е неповторим. И списание *Хемус*, както десетки други издания, се опитва да долови тази неповторимост и да я предаде на съвременниците си и на поколенията. След 15 години ми се струва, че много по-ценно за списанието е онова, което го свързва и го прави подобно на неговите събратя, а не което го дели от тях.

Списанието мина през различни периоди, в които акцентите са били нюансирани по различен начин. Днес най-съществено ми се струва усилието изданието да пулсира с ритъма на заобикалящите ни събития в общността, в България и в Унгария, в Европа.

В усилията си да намери брод между двата народа списание *Хемус* тъче тънки нишки (защото пътищата на единението вървят не само по големите магистрали и по скъпопоструващи бетонни мостове). Именно тези тънки нишки, сътворени с обич и грижа, ние старателно усукваме, за да се превърнат в здрави гайтани. Гайтанът е елемент в украсата на българското традиционно облекло, проста усукана нишка, черна или бяла, която с изключителната си простота очертава класическата чистота и изисканост в ежедневието на българина. Бих искала това да излъчва и нашето списание.

За отварянето на списание *Хемус* към една по-широка общественост особено значение имаха начинания като «Българският кондуктор», който привлече български и унгарски писатели да създадат текстове по едноименната новела на Дежьо Костолани, или съвместната работа с Малко театро за подбор и превод на унгарски поетеси на български език, в резултат на която се появи постановката «Вавилон 2005» (този проект бе реализиран и в България с изданието 22 български и унгарски поетеси). Така списание *Хемус* е не само клуб на пиещите и четящи хора, а и на всички онези, които се докосват до него чрез различните видове въздействие. Това разбира се отнася до всичките ни културни институции, които съществуват в симбиоза и роденото от това сътрудничество ни докосва с многообразния език на различните изкуства. Тези творчески работилници са особено важни за всяка общност.

Всеки елемент на културата е важен компонент на списанието – музиката и танцът, традицията и вярата, живото слово и духът на общността. Писаното слово регистрира тези явления и ги издига в друга дименсия. Така те стават достояние не само на момента, не само на отделния човек или група хора. Чрез писаното слово човек е съпричастен на събития, чувства, преживявания, станали далече от него във времето или пространството.

Горда съм, че българската общност, вече 15 години поддържа тази форма на общуване и на културна зрялост, която вече е неделима част не само от нейното минало и настояще, но и нейно бъдеще.

Светла Кьосева

инкább egy adott kultúrkörbe való bekerülésnek, magunk, egy nagy kultúrközösség részeként való, megélésének eredménye. Számomra fontosabb, hogy a létező, örök dolgokat saját prizmákon keresztül szemléljük és így mutassuk meg a világnak. Minden ember világa egyedi, minden közösség élete megismételhetetlen. A *Haemus* folyóirat, ahogy más kiadványok tucatja is, megpróbálja megérteni ezt a megismételhetetlenséget és átadni azt kortársainak és az utána jövő nemzedékeknek. 15 év elteltével úgy vélem, hogy sokkal értékesebb a folyóiratunk számára az, ami összekapcsolja őt a társaival és hasonlóvá teszi hozzájuk, mint az, ami elválasztja tőlük.

A folyóirat különböző szakaszokon ment keresztül, ezekben más és másféleképpen árnyaltunk a hangsúlyokat. Ma úgy érzem, hogy az az erőfeszítés a legfontosabb, hogy a kiadvány a közösségünkben, Bulgáriában, Magyarországon vagy Európában minket körülvevő események ritmusaiban lüktessen. Az az igyekezete, hogy vékony fonalakat fonva, révet találjon a két nép között, mert az egység útjai nemcsak a széles autópályákon és a sok pénzbe kerülő betonhidakon át is vezetnek. És ezeket a vékony fonalakat, amelyek szeretettel és gondoskodással készülnek, gondosan összesodorjuk, hogy erős gajtan váljon belőlük. A gajtan, a paszomány, a bolgár népviselet eleme, egy egyszerűen összesodort fonálé, fekete vagy fehér, amely tökéletes egyszerűségével a klasszikus tisztaságot és finomságot hangsúlyozza a bolgár ember mindennapjaiban. Azt szeretném, ha a *Haemus*, ha a mi folyóiratunk is ezt sugározna.

A *Haemus* folyóirat szélesebb körben való megismertetéséhez nagyban hozzájárultak olyan kezdeményezések, mint például a *Bolgár kalauz*. Ebben bolgár és magyar írók vettek részt, ők Kosztolányi Dezső azonos című novellája alapján írtak rövid műveket. De meg kell említenem a Malko Teatróval végzett közös munkát is – magyar költőnők verseinek lefordítása bolgár nyelvre, és ennek eredményeként színház *Babilon 2005* című előadása. A projekt megvalósítására Bulgáriában került sor, ott jelent meg a 22 bolgár és magyar költőnő verseit tartalmazó antológia. Így a *Haemus* folyóirat nemcsak az író vagy olvasó emberek klubja, hanem mindazoké is, akik különböző hatásokon keresztül érintkeznek vele. Ez természetesen az összes kulturális intézményünkre is vonatkozik, mert szimbiózisban léteznek, és a különböző művészetek sokszínű nyelve a belőlük születő együttműködés megérint minket. Ezek az alkotói műhelyek különleges jelentőséggel bírnak minden közösség életében.

A kultúra minden eleme fontos alkotórésze a folyóiratnak – a zene és a tánc, a hagyomány és a hit, az élő szó és a közösség szelleme. A leírt szó rögzíti ezeket a jelenségeket, és más dimenzióba helyezi őket. Így nem csak a pillanat, az egyes emberek vagy emberek egy csoportja számára lesznek hozzáférhetőek. A leírt szó által az ember a tőle időben vagy térben messze bekövetkező események, érzések, élmények részesévé válik.

Büszke vagyok arra, hogy a bolgár közösség már 15 éve fenntartja a párbeszéd és a kulturális érettség ezen formáját, amely már nemcsak a múltja és jelene, elválaszthatatlan részét képezi, hanem jövője is.

Kjoszeva Svetla

HAEMUS

Nagy László emlékszáma

1995

Bolgar-magyar társadalmi és kulturális folyóirat

HAEMUS
XEMYC

4/2002

HAEMUS
XEMYC

4/2001

Пенка Ватова

15-годишнината като зряла възраст

Адрес: Сп. »Хемус« – Будапеща, Унгария

Penka Vatoва

Tizenöt éves jubileum: az érett kor küszöbe

Cím: Haemus folyóirat – Budapest, Magyarország

От гледна точка на историята на българския периодичен печат 15-годишното съществуване на едно списание, при това с културен профил, буди респект, тъй като на пръсти се броят свободните културни издания, достигнали тази възраст. Разбира се, дълготрайността не осигурява непременно място в историята, големи скокове в българската култура са правила и издания от само няколко броя. В други случаи издания с дълъг живот са се оказвали безценно хранилище на културната памет, те сами-те са цяла културна епоха.

Би било пресилено, а и е трудно, когато си съвременник и участник в едно културно дело, да оцениш неговата стойност в перспективата на времето. Но че сп. »Хемус« е значимо явление в духовния живот на една българска общност, което заслужава респект, е безспорен факт – поне през последното десетилетие.

Вече 15 години (своето съществуване списанието започва през 1991 г. с решение на *Дружеството на българите в Унгария и с финансовата подкрепа на Фонда за националните и етнически малцинства в Унгария*) »Хемус« е един от представителните културни проекти на българите в Унгария, важна част от целенасочената и балансирана програма за етнокултурно обособяване и развитие на общността на сънародниците ни там, а и от техния духовен живот. То отдавна не е непознато и на културните среди в България – през годините не само е привлякло сътрудници из тях, но със сериозността на усилията на българската интелигенция в Унгария е успяло да спечели и внимание и привързаност в първородината. А благодарение на своята билингвалност и генеративни възможности за духовен диалог е намерило читатели и сред културни кръгове в Унгария.

Започнало своето съществуване в изключително благоприятния момент на обществени, политически и духовни промени в източноевропейските страни от началото на 90-те години на XX век, през петнадесетте си годишнини сп. »Хемус« далеч надхвърля намерението на своите създатели да продължи и развива в новите условия културните традиции на българите в Унгария. На практика списанието се стреми да възроди променената и променяща се общност в нейните етнокултурни измерения; да я »събере« отново като общност, възстановявайки и укрепвайки етническото ѝ самосъзнание и самочувствие на пълноценен субект на социалното и културното ѝ настояще сред другите общности в приемната родина; да съгради отново културните ѝ мостове с първородината, излинали през десетилетията на тоталитаризма. В този стремеж »Хемус« се превръща в поле за активен диалог на всички слоеве на общността, съумявайки да въвлече в този диалог и представители на културните среди в България и Унгария, а също и на български малцинствени общности от източноевропейския регион.

Уповавайки се на културата на миналото и културата на настоящето, в българоезичната си емисия списанието провокира колективното съзнание на общността чрез публикации, които припомнят етническите архетипи, свързани с нейния произход, с предците ѝ – родоначалници, герои и жертви, морални и духовни качества, с епизоди от историята на българското преселничество в унгарски земи. Би могло да се каже, че измежду българските периодични издания от 90-те години единствено на страниците на »Хемус« не се изкривяват или профанизират понятия като »родов корен«, »родолюбие«, »родова общност« и пр. И това е белег на обмислен стремеж за ново съграждане на етническия престиж на общността сред другите общности в приемната родина.

А болгар időszakai sajtótermékek története szempontjából egy folyóirat, ráadásul kulturális jellegű kiadvány tizenöt éves fennállása tiszteletet kelt, mivel fél kezünkön meg lehet számolni azokat a szabad kulturális kiadványokat, amelyek ilyen kort megélték. Természetesen a hosszú fennállás nem jelent feltétlenül helyet a történelemben, bár a bolgar kultúrában nagy rangot szereztek olyan kiadványok is, amelyekből csak néhány szám jelent meg. Más esetekben hosszú életű kiadványok a kulturális emlékezet értékes tárházának bizonyultak és egész kulturális korszakot jelentenek.

Erőltetett és nehéz is lenne kortársként és egy kulturális kázuзs aktív résztvevőjeként felbecsülni annak értékét az idő perspektívájában. De az, hogy a Haemus folyóirat jelentős, tekintélyt keltő tényező egy bolgar közösség szellemi életében, vitathatatlan tény – legalábbis az utóbbi egy évtizedben.

A Haemus már 15 éve (a folyóirat 1991-ben kezdi meg pályafutását a Magyarországi Bolgárok Egyesületének döntése alapján, a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány anyagi támogatásával) a magyarországi bolgárok egyik reprezentatív kulturális projektje, az ottani bolgárok közössége etnokulturális elkülönülésének és fejlődését szolgáló céltudatos és kiegyensúlyozott program, valamint szellemi életük fontos része. A folyóirat már régóta nem ismeretlen a bulgáriai kulturális körökben sem – az évek során nemcsak munkatársakat nyert meg magának, hanem a magyarországi bolgar értelmiség erőfeszítéseinek komolyságával az óhazában is felkeltette a figyelmet és híveket szerzett magának. Kétnyelvűségének és a szellemi dialógus generatív lehetőségeinek köszönhetően a magyar kulturális körökben is olvasókra lelt. A Haemus folyóirat, amely a XX. század kilencvenes éveiben a kelet-európai országok társadalmi, politikai és szellemi változásainak nagyon kedvező pillanatában kezdte meg létezését, elmúlt tizenöt éve alatt jócskán túl szárnyalta létrehozóinak azon szándékát, hogy folytassa és fejlessze a magyarországi bolgárok hagyományait az új körülmények között. A gyakorlatban a folyóirat a megváltozott és változó közösséget a maga etnokulturális dimenziójában újjáélessze; hogy ismét „összehozza” őt mint közösséget, helyreállítva és megerősítve a befogadó hazában a többi közösség között szociális és kulturális jelenének teljes értékű alanyt megillető etnikai öntudatát és önértéket; hogy ismét felépítse kulturális hídjait az óhazával, amelyek a totalitarizmus évtizedei alatt elsorvadtak. Ebben a törekvésben a Haemus a közösség minden rétege aktív dialógusának terévé válik, és képes rá, hogy ebbe a dialógusba bevonja a bulgáriai és a magyarországi kulturális körök, valamint a kelet-európai régióban élő bolgar kisebbségi közösségek képviselőit is.

A múlt és a jelen kultúrájára hagyatkozva, bolgar nyelvű részében a folyóirat olyan publikációkkal éleszti a közösség kollektív öntudatát, amelyek etnikai archetipusokat emlékeztetnek – gyökereivel, őseivel kapcsolatosak: az ősapákra, a hősökre és az áldozatokra, az erkölcsi és a lelki tulajdonságokra, a bolgárok magyar földre településének történetéből vett eseményekkel. A kilencvenes évek elejének bolgar időszakai kiadványai közül csak a Haemus oldala nem ferdítik el és nem profanizálják az olyan fogalmakat, mint a „nemzeti gyökerek”, „hazaszeretet”,

„nemzeti közösség” stb. Ez is annak az átgondolt törekvésnek a jegye, hogy a befogadó hazában a többi közösség között ismét kiépítsék az etnikai presztízst.

Az első években a szerkesztőbizottság (amelyben a közösség elismert értelmiségi tagjai kapnak helyet) a saját köreiből lévő szerzőkre (tudósokra, írókra, költőkre, képzőművészekre, pedagógusokra) támaszkodik, de fokozatosan elkezd bevonni a magyar és a bolgár tudományos élet képviselőit, az ilyen szférában tevékenykedőket – történészeket, kulturológusokat, irodalomtörténészeket, etnológusokat, valamint alkotókat – írókat, költőket, műfordítókat és képzőművészeket is. Az évek múlásával a Haemus felülkerekedik kezdeti stratégiáján, hogy népszerű történelmi és irodalmi szűzsékkal közvetlenül hasson olvasótáborára. Így az etnocentrikus alapeszme, amelynek közösségen belüli integrációs szerepet kellett betöltenie, fokozatosan felszabadítja a teret a bolgár és a magyar kultúra és irodalom közötti dialógus számára, az olvasói figyelmét egyre inkább a modern jelenségekre és alkotókra fordítja – ez a tendencia egyébként a Haemus magyar nyelvű változatában kezdettől fogva megfigyelhető. Így a folyóirat elkerüli azt a veszélyt, hogy „zárt” maradjon, csak a közösség mindennapi kollektív létére összpontosítson, és a gyakorlatban valósít meg egy irigylésre méltó kulturális missziót.

A közösség szempontjából a kiadvány a két kultúra – a bolgár és a magyar – egyenrangúságát mélyíti el a közösségekhez tartozók tudatában. Ezt a *saját szülőföldi* (nyelvi, történelmi, pszichológiai, vallási, kulturális) ismereteknek az óhazából jövővel együttes megőrzésével és kiszélesítésével, valamint a második haza (amely tulajdonképpen a bolgárok fiatalabb nemzedékének az óhazája, akik magyar környezetben naturalizálódtak) kultúrájának, a *mások idegenségének* leküzdésével éri el. Így jelennek meg a tematikus hangsúlyok a különböző számokban, amelyek a bolgár történelem és kultúra kiemelkedő eseményeivel és személyiségeivel – a bolgár írásbeliség kialakulásától, a nemzeti felszabadító és függetlenségi harcokon át a bulgáriai modern demokráciáig; az újjászületés kori új bolgár oktatás első képviselőitől a budapesti bolgár iskola mai problémáig; Cirilltől és Metódtól Botev, Petőfi Sándor, Javorov, Szirak Szkritniken át Nagy Lászlóig, Jordan Radicskovig, Mazsaroff Miklósig; a százéves szófiai Nemzeti Színházról a már tízéves budapesti Malko Teatróig; a bolgár patriarkátus ötvenéves évfordulójától a Vágóhíd utcai Szent Trifon-kápolnáig; hogy eljussunk a magyarországi bolgárok méltóságának jelenkori kulturális támaszaiig – a mindennapi és szellemi jelenükhöz, amelyek a közösség köreiből kikerülő az irodalmi, képzőművészeti, zenei, színházi alkotók – Radevski Teodor, Kjoszeva Szvetla, Sztojcsev Szvetoszlav, Ruszev Roszen, Gendova Miroľjuba, Szárencsev Károly, Doncsev Antoni, Parov Nikola, Hadzsikosztova Gabriella; valamint az alkotók fiatalabb nemzedéke: Hadzsipetkova Krisztina, Nicseva Sztefka, Bozukova Zsenia, Ullmann Katalin, Vladimirova Milena és Biljarszki Emil művein keresztül kerülnek bemutatásra.

Az óhazával való etnointegráció és a diaszpórában élő bolgárok vonatkozásában a Haemus folyóirat a bolgár etnikai család kulturális határainak megrajzolásán munkálkodik, teret adva a kelet-európai régió más országai-

V a p r v e r t e g o d i ű ű n i n i r e d k o l e g i j a t a (v k o j t o v l i z a t i z y a v e n i i n t e l e k t u a l c i o t o b ű ű n o ű ű t t a) r a z c h i t a n a a v t o r i o t s v o i t e s o b s t v e n i s r e d i (u c h e n i , p i s a t e l i , p o e t i , h u d o ű n i c i , p e d a g o z i) , n o b r o j s l e d b r o j s e p r i v l i c h a t z a s ű t r u d n i c i i p r e d s t a v i t e l i n a u n g a r s k a t a i b ű l g a r s k a t a n a u k a – i s t o r i c i , k u l t u r o l o z i , l i t e r a t u r o v e d i , e t n o l o z i , a t a k a s ű c ű o i t v o r c i – p i s a t e l i , p o e t i , p r e v o d a c h i , h u d o ű n i c i . S t e c h e n i e n a g o d i n i t e » X e m u s « n a d m o g v a p r v o n a c h a l n a t a s i s t r a t e g i j a z a d i r e k t n o v ű z d e j s t v i e v ű r ű x u c h i t a t e l s k a t a a u d i t o r i j a c h r e z p o p u l j a r n i i s t o r i c h e s k i i k u l t u r n i s o j e t i . T a k a e t n o c e n t r i s t i k i j a t z a m i s ű l , p r e d n a z n a c h e n d a i z p ű l n j a v ű t r e o b ű ű n o ű ű n i i n t e g r a c i o n n i f u n k c i j , p o s t e p e n n o o s v o b o j d a v a p r o s t r a n s t v o z a z a s v o b o d e n d i a l o g m e j d u b ű l g a r s k a t a i u n g a r s k a t a k u l t u r i i l i t e r a t u r a , k a t o n a s o c h v a v s e p o v e c h e v n i m a n i e t o n a c h i t a t e l i t e k ű m s ű v r e m e n n i j a v l e n i j a i t v o r c i – t e n d e n c i j a , z a s ű t p e n a v p r o c h e m o t s a m o t o n a c h a l o v u n g a r o e z i c h n a t a v e r s i j a n a » X e m u s « . T a k a s p i s a n i e t o i z b j g v a o p a s n o ű ű t t a d a o s t a n e » z a t v o r e n o « i s ű s r e d o t o c h e n o s a m o v ű r ű x u v s e k i d n e v n o k o l e k t i v n o b i t i e n a o b ű ű n o ű ű t t a i n a p r a k t i k a r e a l i z i r a e d n o z a v i d n o k u l t u r n o m i s i o n e r s t v o .

P o o t n o ű ű n i e n a s a m a t a o b ű ű n o ű ű t i z d a n i e t o r a b o t i z a r a v n o p o s t a v j a n e t o n a d v e t e k u l t u r i – b ű l g a r s k a t a i u n g a r s k a t a , v s ű z n a n i e t o n a p r i n a d l e j a c h a s t e k ű m o b ű ű n o ű ű t t a . I t o v a p o s t i g a c h r e z p o d d ű r j a n e t o i r a z ű i r j a v a n e t o n a z n a n i e t o z a s v o e r o d n o t o (e z i k o v o , i s t o r i c h e s k o , p s i c h o l o g i c h e s k o , k o n f e s i o n a l n o , k u l t u r n o) , i d e ű c h o o t p r v v o r o d i n a t a , i c h r e z p r e o d o l j a v a n e t o n a c h u j d o ű ű t t a n a d r u g i j a , n a k u l t u r a t a n a v t o r a t a r o d i n a (k o j t o s e j a v j a v s ű ű c h n o ű ű t p r v v o r o d i n a p r i p o - m l a d i t e p o k o l e n i j a b ű l g a r i , n a t u r a l i z i r a c h a s t e v u n g a r s k a s r e d a) . T a k a s e p o j a v j a v t e m a t i c h n i t e a k c e n t i v o t d e d l e n i b r o e v e , s ű v r z a n i s v ű r x o v i s ű b i t i j a i i l i c h n o ű ű t i i o t b ű l g a r s k a t a i s t o r i j a i k u l t u r a – o t s ű z d a v a n e t o n a b ű l g a r s k o t o p i s m o , p r e z b o r b i t e z a n a c i o n a l n o o s v o b o j d e n i e i n e z a v i s i m o ű ű t d o s ű v r e m e n n a t a d e m o k r a c i j a v B ű l g a r i j a ; o t p r v v o s t r o i t e l i t e n a n o v o b ű l g a r s k o t o o b r a z o v a n i e p r e z V ű z r a j d a n e t o d o p r o b l e m i t e n a b ű l g a r s k o t o u c h i l i c e v B u d a p e ű c h a d n e s ; o t K i r i l i M e t o d i j , p r e z B o t e v , S h a n d o r P e t ű o f i , J a v o r o v , S i r a k S k i t n i k , d o L a s l o N a g i , J o r d a n R a d i c h k o v , M i k l o ű ű M a j a r o v ; o t s t o g o d i ű ű n i j a N a r o d e n t e a t r ű r v S o f i j a d o v e c h e d e s e t i l e t n o t o M a l k o t e a t r o v B u d a p e ű c h a ; o t 5 0 - g o d i ű ű n i n a t a n a B ű l g a r s k a t a p a t r i a r ű ű ű d o n o v i j p a r a k l i s » S v . T r i f o n « n a u l . » V a g o h i d « ; z a d a s e s t i g n e d o s ű v r e m e n n i t e k u l t u r n i o p o r i n a d o ű ű n i s t v o t o n a b ű l g a r i t e v U n g a r i j a – d o s v o e t o b i t i j n o i d u h o v n o n a s t o j a c h e , p r e d s t a v e n o s p r o i z v e d e n i j a n t v o r c i n a l i t e r a t u r a t a , i z o b r a z i t e l n o t o , m u z i k a l n o t o i z k u s t v o i t e a t r ű r a o t s r e d i t e n a o b ű ű n o ű ű t t a – T e o d o r R a d e v s k i , S v e t l a K j o s e v a , S v e t o s l a v S t o j c h e v , R o s e n R u s e v , M i r o l j u b a G e n d o v a , K a r o j S e r e n c h e v , A n t o n i D o n c h e v , N i k o l a P a r o v , G a b r i e l a H a d j i k o s t o v a ; k a k t o i n o v o t o p o k o l e n i e t v o r c i – K r i s t i n a H a d j i p e t k o v a , S t e f k a N i c h e v a , J e n i B o z u k o v a , K a t a l i n U l m a n , M i l e n a V l a d i m i r o v a , E m i l B i l j a r s k i .

P o o t n o ű ű n i e n a e t n o i n t e g r i r a n e t o s p r v v o r o d i n a t a i s ű n a r o d n i c i t e v d i a s p o r a s p . » X e m u s « r a b o t i i z a m a r k i r a n e t o n a k u l t u r n i t e g r a n i c i n a b ű l g a r s k o t o e t n i c h e s k o s e m e j s t v o , z a s ű t p ű v j a k i t e m i i a v t o r i o t e t n i c h e s k i t e n i o b ű ű n o ű ű t i v d r u g i s t r a n i n a i z t o c h n o e v r o p e j s k i j a r e g i o n – M o l d o v a , U k r a j n a , Z a p a d n i t e p o k r a j n i n i .

K o l k o t o v p r v e r t e g o d i n i n a s ű c h e s t v u v a n e t o s i » X e m u s « d o p r i n a s z a s p l o t j a v a n e t o n a o b ű ű n o ű ű t t a i z a n a r a s t v a n e t o n a n e j n o t o r o d o v o s a m o c h u v s t v i e , t o l k o v a s v r e m e t o v s e p o - u s p e ű ű n o i z p ű l n j a v a k u l t u r n o p o s r e d n i c h e s k i f u n k c i j , k o j t o e s t e s t v e n o p r o i z t i c h a t o t h a r a k t e r a n a s a m a t a o b ű ű n o ű ű t , a i o t n e j -

ните интелектуални ресурси. По отношение на унгарската културна и читателска среда през петнадесетте си годишнини списанието неотстъпно поддържа и развива диалога между българската литература от миналото и днес с унгарската култура, като публикува художествени произведения, литературоведски и етнологички статии, оперативни критически отзиви за културни събития. В тази посока неопенима е помощта на унгарските българисти и преводачи, както и на български творци и учени. (В редколегията и при съставянето на отделните книжки участват българистите Ленке Чикхеи и Дьорд Сонди, които имат безспорен принос за популяризирането на българската литература и култура в Унгария.) Като преводачи в списанието сътрудничат още унгарски поети и писатели, измежду които през последните години се появяват и нови имена. »Хемус« не само отразява тематично и проблемни полета на съвременните култури в двете страни, но и генерира проекти, излизайки извън неговите страници, които на практика работят за културното взаимодействие и обогатяват взаимната рецепция на двете литератури днес. Забележителен в това отношение е проектът »Българският кондуктор«, който отдавна има свой собствен живот в други издания, творчески срещи, радиопредавания. Освен това редколегията прави все по-успешни опити в издирването и привличането на унгарски автори, които пишат на българска тема – Андраш Черна Сабо, Гюла Илийеш, Тамаш Балог, Шандор Марай, печата текстове от унгарски театрални и литературни критици.

При тематичното структуриране на броевете си (което продължава до 2003 г.) »Хемус« успява да се отнася към развиващите се културни потребности на своята аудитория сериозно и динамично, като сменя гледните точки към темите, като ѝ предлага не само съдържателни новости, но открива нови културни провокации (броеве за пътуването, за митологичното мислене, за Родопите и др.) и нови автори, като все по-високо »вдига левтата« в процеса на комуникация, изисквайки напрегнато и съзнателно участие на читателите си в него. А това едновременно и провокира, и гарантира развитието и поддържането на съвременно културно равнище на общността, способно да укрепва името и авторитета ѝ в унгарското общество, а и спрямо сънародниците от първородината.

Както посочих, »Хемус« е едно модерно списание, което динамично се развива във времето. От бр. 4/2004 г. то става магазинно, с оформени нови рубрики – (*Колело, Кафана, Страници, Сцена, Ателие, Мозайка, Гравитация*). Това ново структуриране е свързано с неговата открояваща се оперативност. »Хемус« все по-постоянно реагира на културните събития в общността, на български културни прояви в Унгария, голяма част от които се инициират и финансират от организациите на българите (гостуване на български артисти и музиканти, издаване на книги, театър и т.н.). Съдържателното и структурно обновяване е свързано и с нов графичен дизайн на списанието, неизменно дело на художника Росен Русев през всичките 15 годишнини.

Белег на развитието на списанието е и приемствеността в редакционния му екип, обновяван няколко пъти през тези петнадесет години, като в работата по издаването на »Хемус« би могло да се каже, че са израснали професионално не един и двама души, а първите редактори дават път на по-младите си колеги, което е белег и на гъвкава политика в институциите на българската общност.

През петнадесетте си години живот »Хемус« е неделима част от културния живот на българите в Унгария, много от замислите, проектите се раждат от съучастието на хора,

бан – Молдавията, Украйна и а запагаи векеи – елб болгар етникаи козббсекек серзббинек ес темайнак.

Аменийре а Haemus folyoirat megjelenesenek első éveiben hozzájárult a közösség összekovácsolásához és nemzeti öntudatának növeléséhez, az évek múlásával ugyanannyira sikeresen tölti be a kulturális közvetítő funkcióit, amelyek természetesen magának a közösségnek a jellegéből, és intellektuális tartalékaiból is fakadnak. A magyar kulturális és olvasói körök tekintetében a folyoirat a tizenöt év alatt fenntartotta és fejlesztette a dialógust a múlt és a jelen bolgár irodalma és a magyar kultúra között, irodalmi alkotásokat, irodalomtörténeti és etnológiai cikkeket, a kulturális eseményekről szóló operatív kritikai visszhangokat publikálva. Ebben felbecsülhetetlen a magyar bulgaristák és fordítók, valamint a bolgár alkotók és tudósok segítségével. (A szerkesztőbizottságban és az egyes számok összeállításában részt vesz Csíkhelyi Lenke és Szondi György bulgarista is, akik vitathatatlan érdemeket szereztek a bolgár irodalom és kultúra magyarországi népszerűsítésében.) Fordítóként dolgoznak a folyoiratnak magyar költők és írók is, akik között az utóbbi években több új név bukkant fel. A Haemus nemcsak a két ország modern kultúrájának problematikus területeit mutatja be tematikusan, hanem projekteket is generál, amelyek túlnőnek a hasábjain, és amelyek a gyakorlatban a kulturális kölcsönhatásokat erősítve gazdagítják a két irodalom kölcsönös befogadását.

Ebben a viszonylatban nagyon érdekes a Bolgár kalauz projekt, amely már régóta önálló életre kelt más kiadványokban, alkotói találkozókban, rádióadásokban. Ezenkívül a szerkesztőbizottság egyre sikeresebb kísérleteket tesz arra, hogy olyan magyar írókat kutasson fel és vonjon be a munkába, akik bolgár témákról írnak, mint például Cserna Szabó András, Illyés Gyula, Balogh Tamás, Márai Sándor, és magyar színház- és irodalomkritikusok szövegeit publikálja.

A számok tematikus strukturálásával (ami 2003-ig tart) a Haemusnak sikerül komolyan és dinamikusan hozzáállnia olvasótáborának fejlődő kulturális igényeihez: változtatja a témákra vonatkozó nézőpontokat, nemcsak tartalmi újdonságokat kínál, hanem új kulturális kihívásokat is az olvasó elé tár (például az utazás, a mitológiai gondolkodásról vagy a Rodopéről szóló számokban), és új szerzőket is bemutat, eközben egyre magasabbra teszi a mércét a kommunikáció folyamatában, gondosan és tudatosan építve az olvasók részvételére is ebben. Ez pedig egyszerre provokál és garantálja a közösség modern kulturális színvonalának fejlesztését és megőrzését, ami képes megerősíteni jó hírnevét és tekintélyét a magyar társadalomban és az óhazában élő honfitársak körében.

Mint említettem, a Haemus modern folyoirat, amely dinamikusan fejlődik. A 2004/4. számtól magazin jellegűvé vált, új rubrikák nyíltak (*Kerek, Kávéház, Oldalak, Színpad, Műhely, Mozaik, Gravitáció*). Ez az új struktúra a kirajzolódó operativitásával függ össze. A Haemus egyre gyakrabban reagál a közösségben lezajló kulturális eseményekre, a magyarországi bolgár kulturális rendezvényekre, amelyek nagy része a bolgárok kezdeményezésére és anyagi támogatásával valósul meg (bolgár színészek és zenészek vendégszerzése, könyvek megjelentetése, színház stb.). A tartalmi és a strukturális megújuláshoz új

grafikai design társul, ami az elmúlt tizenöt év alatt mindig Ruszev Roszen munkája.

A folyóirat fejlődésének jegye a szerkesztőbizottság összetételében megfigyelhető folyamatosság és felfrissülés: az elmúlt tizenöt évben többször megújult, és a Haemus kiadásán való munkálkodás alatt professzionális értelemben nem egyszerűen egy-két embert nevel ki, hanem az első szerkesztők teret engednek fiatalabb kollégáiknak, ami a bolgár intézményekben folyó rugalmas politika jele.

Tizenöt éves fennállása alatt a Haemus a magyarországi bolgárok kulturális életének elválaszthatatlan részévé vált, a kigondolt projektek közül több különböző területeken tevékenykedő emberek részvételével születik meg. Sok tanúságát láthatjuk a közösség kulturális intézményeivel (Malko Teatro, Rondó tévéadás, rádió), a bulgáriai kulturális és tudományos körökkel, a szófiai Magyar Kulturális Intézettel, irodalmi és kulturális kiadványokkal és kiadókka (az évek során – a Literaturen Forum újság, a Moszt és a Literaturen Vesztник folyóirat, a Szlovoto bolgár virtuális könyvtár, a SZONM kiadó stb.) való gyakorlati kölcsönhatásnak is. Ez a kölcsönhatás, amely túlnőtt a folyóirat hasábjain, szélesíti nyilvános működése hatóságát.

Egy jubileumi szövegben nem lehet bemutatni egy gazdag kulturális komplexum minden oldalát. Mert a Haemus éppen ilyen: egy gazdag szellemi kezdeményezés 15 éves múlttal, de jövővel is. Kíváncsi vagyok, hogy az is vitathatatlan és szintén hosszú legyen!

Fontos hangsúlyozni: a Haemus kulturális projekt sikeres megvalósítása elképzelhetetlen lenne, ha nem egyesítené a két országban élő bolgárok és magyarok erőfeszítését, és ha a magyarországi bolgár közösségnek, ahogyan a múltban, úgy ma is nem élvezne irigylésre méltó vendégszeretetet és jóindulatot második hazája államában és társadalomában. A folyóirat bebizonyítja, hogy nem lehetetlen a gyakorlatban és kulturális projekteken keresztül feltárni a *máságot* mint alternatívát az emberiség eddigi történetében az etnikai kisebbségek leggyakoribb megoldási lehetőségeire: a természetes asszimilációra és az agresszivitásra. Ebből a szempontból azt mondhatjuk, hogy a magyarországi bolgárok egy boldog és privilegizált közösséget alkotnak, és ez kétségtelenül a magyar népnek és államnak köszönhető.

A Haemus folyóirat 15 éves fennállása azt is bizonyítja, hogy ha van akaratod és képességed arra, hogy tegyél valamit magadért, akkor mindenképpen megértésre, ideológiai társakra, barátokra és támogatásra találsz. És azt is, hogy ésszel és tehetséggel sikeresen lehet egyensúlyozni a kisebbség szükségletei és a más-más kultúrához tartozók szellemi megnyerése között, ami nagyon fontos ma az emberi civilizáció jövője szempontjából.

Genát Andrea fordítása

работещи в различни области. Не са малко свидетелствата за практическото взаимодействие с културните институции на общността (Малко театро, телевизионното предаване »Рондо«, радиото), с културни и научни среди в България, с Унгарския културен институт в София, с литературни и културни издания и издателства (през годините – в. »Литературен форум«, сп. »Мост«, »Литературен вестник«, Българска виртуална библиотека »Словото«, изд. СОНМ и др.). Това взаимодействие, излизащо извън страниците на списанието, разширява границите на публичното му битие.

Не е възможно в един юбилеен текст да се обозрат всички страни от едно богато културно дело. Защото »Хемус« е точно това – богато духовно начинание с 15-годишно минало, но и с бъдеще – дано то е безспорно и също дълго.

Важно е обаче да се подчертае следното – че успешното реализиране на културния проект »Хемус« би било немислимо, ако не обединяваше усилията на българи и унгарци от двете страни и ако българската общност в Унгария, както в миналото, така и днес, нямаше шанса да намери завидно гостоприемство и благоразположеност от страна на обществото и държавата във втората си родина. Той показва, че не е невъзможна на практика и чрез културни проекти да се открива другостта като алтернатива на най-често срещаните в досегашната човешка история възможности за етническите малцинства – естествената асимилация и агресивността. От тази гледна точка може да се каже още, че българите в Унгария са една щастлива и привилегирована общност и това безспорно се дължи и на унгарския народ и държава.

15-годишното съществуване на сп. »Хемус« показва на свой ред, че когато имаш волята и умението да работиш за себе си, то непременно ще срещнеш разбиране, съмишленици, приятели и подкрепа. И още – че с ум и талант може успешно да се балансира между потребностите на малцинството и пътищата на духовно приобщаване на хората от различни култури, така важно за бъдещето на човешката цивилизация днес.

Стефка Ничева

За един гълъб

Sztefka Nicseva

Egy galambnak

Искам да ви се представя. Казвам се »За един гълъб«. Може би ви се струвам странен? Е, може, но в противен случай нямаше да правя впечатление и нямаше да ме четете. Не се усмихвайте, това не е остроумие, просто тази мисъл ме прониза.

Нека се върнем на темата, която още не съм започнал. Поводът, по който химикалът се търка по белия лист хатрия, е важен. Поне »За един гълъб«.

Трудно е да опиша чувствата си, породени от видяното преди няколко седмици. Испитах срам, възмущение, съжаление, тъга и направо ми се доплака.

Между другото, какво си представяте, като чуete думата гълъб? Аз виждам стотици бели същества да излитат наведнъж (като по филмите), виждам малки деца разперили ръце в парка, хранейки няколко гълъба, чувам влюбеното им гу-гуу.

Но нека продължим по същество, защото както може да се досетите, моят гълъб няма да е един от тези приятни спомени, нито за мен, нито за вас.

Веднъж, придвижвайки се с кола по същият този път, по който се сблъсках с гледката на един труп (но това е друга история), ми се падна честта да бъда свидетел на едно чудовищно деяние на най-висшата раса на земното кълбо – човешката.

Както ви е ясно, сутрин винаги има задръстване – ежедневието по столичните пътища – и именно в едно такова безкрайно чакане ми се случи да се срещна с човечността на определени лица.

Сантиметър по сантиметър всеки се доближава към своята съдба.

И ето, гълъбът се появява на сцената. Почти бял, с няколко сиви пера, заради които цветът му става сивкав, лети на разстояние от мен. Лети свободен, няма задължения, не бърза за никъде, изпитва удоволствие, че е жив.

Точно в момента, в който сякаш да се обърна да разгледам другата страна на пътя, колоната отсреща започна да се придвижва по-бързо и гълъбът безпомощно запърха с криле. Не можа да направи нищо против неочакваната съдба!

Какво мислите стана? Имате ли някакво смътно предчувствие? Сигурно... вероятно мислим по един и същ начин.

Колите се плъзгаха една след друга по черния асфалт и техните озлобени муцуни съвсем човечно и невъзмутимо блъскаха невинната птица. Блъскаха, блъскаха, блъскаха... След време вече нямаше какво!

А, аз... аз какво? Нашата колона не бързаше, сякаш мързелива котка, която е решила да си подремне преди да тръгне на разходка. Бях принуден да изгледам докрай гибелта на едно не дотам висше същество. И погледът ми застина там.

Исках да крепя, да беснея от възмущение, от срам, че и аз съм представител на тази раса. Никои не спря, не даде възможност на »незначителното« същество да доживее до следващия ден!

Be szeretnék mutatkozni. A nevem: „Egy galambnak”. Talán furcsának tűnök? Meglehet, de másképp nem kel tettem volna érdeklődést és most nem engem olvasnátok! Ne mosolyogjatok, ez nem szelemesség, csak így nyilallt belém a gondolat.

De térjünk vissza a témára, amit még el sem kezdtem. Az ok, ami miatt a toll súrolódik a fehér lapon, nagyon fontos. Legalábbis egy galmbnak.

Nehéz leírni a bennem született érzéseket néhány héttel ezelőtről. Szégyent, felháborodást, sajnálatot, szomorúságot éreztem, és egyenesen sírni tudtam volna.

Amúgy mire asszociáltok, amikor a galamb szót halljátok? Én sok-sok fehér teremtetést látok, ahogy egyszerre felrepül (mint a filmekben), gyerekeket, széttett karokkal néhány galambot etetve a parkban, és hallom a szerelmes turbékolásukat.

De menjünk tovább, mert, mint ahogy már rájöttetek, gondolom, az én galambom nem lesz egy azokból a kellemes emlékekből sem nekem, sem neketek.

Egyszer autóval közlekedtünk ugyanazon az úton, amelyen egy holttest látványával találkoztam (de ez egy másik történet), és az a tisztelet ért, hogy szemtanúja lehettem a földgömb legfelsőbbrendű fájának – az emberiségnek egy szörnyű tette.

Ahogy előttek is világos, reggel mindig dugó van – a fővárosi utakon ez állandó jelenség –, és épp egy ilyen végtelen várakozás közepette szembesültem némelyek emberisésségével.

Centiméterről centiméterre közeledünk reggeli úti célunkhoz. És hirtelen a galamb megjelenik a színpadon. Szinte fehér, egypár fehér tollal, ami miatt a színe szürkésfehér; repül, ő szabad, nincs kötelezettsége, nem siet semerre sem, élvezi, hogy egyáltalán él. Még csak nem is sejti, mi vár rá. Pont abban a pillanatban elfordultam volna nézegetni az út másik oldalát, amikor a szemközti sor meglódult, és a galamb tehetetlenül verdesni kezdett szárnyával. De nem tehetett semmit váratlan sorsa ellen! Mit gondoltok, mi történt? Van valami halvány előérzetetek? Biztos... talán egy és ugyanazon módon gondolkodunk.

Az autók egymás után csúsztak a fekete aszfalton, és rosszindulatú pofájukkal, teljesen ember módra, rendíthetetlenül ütötték az ártatlan madarat. Ütötték, ütötték, ütötték... Egy idő után már nem volt kit!

És én... én mit? A mi sorunk nem sietett, mintha lusta macska lett volna, amely eldöntötte, hogy szundít egyet, mielőtt elindul kirándulni. Kénytelen voltam végignézni egy nem felsőbbrendű lény halálát... Még utána is

ottmaradt a tekintetem. Sikítani, lázadni akartam felháborodva a szégyentől, hogy én is ehhez a fajhoz tartozom. Senki nem állt meg, hogy lehetőséget adjon egy „jelentéktelen” lénynek, érje meg a következő napot!

Íme a mi emberiségünk, a mi együttérzésünk, a minden-napjaink... Tetszik? Legyen egészségünk, gratuláljunk magunknak a civilizációnk fejlődéséért!

Nézzétek el a szégyenemet...

Mert az emberi jóság fontos

Hadd meséljek egy rövid, de tanulságos történetet! Volt egyszer egy fiatalember, Alehnak hívták. Családját és barátait csupán arra használta, hogy kényelmesebben rendezze be az életét.

Fiatal volt, tehetséges és jó pozícióban. Az emberek egyetértettek vele és szeszélyeivel, de nem azért, mert mindig igaza volt, inkább azért, mert nem szerettek volna fölösleges kényelmetlenséget maguknak. Nem akarták alázattal lesujtani szemüket a rideg és átható tekintete előtt.

Aleh egy volt azok közül, akik hideg pezsgővel a hűtőben várták főnökük halálát. A Remény Rt. Tulajdonosa már idős volt és sokat betegeskedett. Alig hogy kikerült az egyik kórházból a fájós lábával, bekerült másikba szívritmuszavar miatt: Isten már szólította, ő pedig próbált venni még egy-két hónapot a pénzén. De jó ember volt és talán ezért a fehérszakállú öreg elnézően mosolygott és jóságát megmutatva elhalasztotta a találkozását.

Ezekben a hónapokban Aleh volt a főnök. Eldöntötte kit kell elbocsátani, hány százalékkal kell csökkenteni a havi fizetést, mennyivel emelje a termékek árát, kit érdemes megvesztegetni a miniszterek közül és milyen stílusban legyen a leendő irodája.

És az idő telt. Aleh állt be a Remény Rt. élére, és az ott dolgozók már nem is reménykedtek, hogy valaha is visszatér az „Öreg főnök”, ahogy ők hívták. A miniszterek elégedettek maradtak, az emberek kevésért dolgoztak, a cég virágzott. Talán az olyan embereket, mint őt hívják karrieristának. Én mohó és magáról elfelejtkező személyiségnek mondanám!

Még a felesége és a kislánya sem érdekelte. Harcban a főnökségért képes volt hátat fordítani mindennek, a családjának is! Természetesen nem hagyta őket pénz nélkül, mert az volt neki bőven, és így Aleh feleségének a bank-számlája soha nem került mínuszba.

De a pénz nem minden.

Nekik nem igazgatóra volt szükségük, hanem szerető apára és férjre.

Fél év kórházi kezelés után az Öreg főnök látni kívánta Alehot. Előtte nem találkoztak ezen a helyen. Aleh tudta miért hívják és nem tudta levenni a mosolyt az arcáról. Amikor belépett az ajtón, egy pillanatra ledöbbsent. Láta az idős embert természetellenes pózban feküdni, kimerülten, mindenféle csövek és gumicsövek lógtak rajta, és az első dolog, ami eszébe jutott a következő volt: „Olyan, mint egy bábu.”

Ето нашата човечност, нашето съчувствие, нашето всекидневие...

Харесва ли ви? Нека ни е сладко, нека се поздравим за напредъка на нашата цивилизация!

Простете моя срам.

Защото човек трябва да е добър

Нека ви разкажа една кратка, но поучителна история!

Имаше едно време един младеж на име Алех. Със семейство и приятели или по-точно личности, които той използваше, за да нареди живота си по-удобно.

Той беше млад, с големи възможности и добро положение. Хората се съгласяваха с него и прищевките му не толкова, защото беше винаги прав. По-скоро не желаеха да си навличат излишни неприятности и не искаха да навеждат смирено и за-срамно очи пред неговия леден и пронизващ поглед.

Алех беше един от тези, които чакаха смъртта на своя шеф с изстудено шампанско в хладилника. Управителят на »Надежда« ООД беше вече на преклонна възраст и много болнав. Едва излязъл от една болница поради заболяване на краката, влизаше в друга с излязло извън ритъм сърце. Дядо Господ вече го викаше, а той се опитваше да откупи още месец-два със своите пари. Но беше добър човек и може би заради това белобра-дият старец се усмихваше снизходително и показвайки добродушие отлагаше срещата.

През тези месеци управляваше Алех. Решаваше кого да уволни, с колко процента да намали месечната заплата, колко да вдигне цената на стоката, кой от министрите си струва да подкупи и в какъв стил да бъде обзаведен бъдещият му офис.

Времето минаваше. Алех бе застанал начело на »Надежда«, а работещите там вече не се и надяваха, че някога ще се върне »Стария шеф« – както го наричаха. Министрите оставаха до-волни, хората се трудеха за малко, фирмата процъфтяваше. Може би на такива хора казват карьерист. Аз бих го нарекла алчна и самозабравила се личност!

Дори не се интересувахе от съпругата си и малкия им син. В борбата за началство бе способен да обърне гръб на всичко, и на семейството си! Естествено, не ги оставяше без пари, защото та-кива имаше в изобилие, та банковата сметка на Алеховата жена никога не беше в минус.

Но парите не са всичко.

Те имаха нужда не от директор, а от любящ баща и съпруг.

След половин година постоянен престой в болницата Стария шеф поиска да види Алех. Не се бяха срещали на това място преди. Той знаеше причината на повикване и не можа да смъкне усмивката от лицето си. Когато прекрачи прага, за миг се стъписа. Видя възрастния човек легнал в някаква неестествена по-за, отпуснат, по него имаше какви ли не тръбички и маркучета и първото нещо, което си помисли беше: »Като марионетка е.« – Влизай, влизай, не спя. – Чу се едва немощният глас на паци-ента. – Дядо Господ май ме вика... – и за доказателство кашли-цата го изтезва няколко минути.

Алех не знаеше какво да прави. Стоеше до леглото на Стария шеф и дори не се сещаше да му подаде малко вода. »Не мога да повярвам! И аз се боря ден след ден с един такъв човек! Той няма сили и въздух да си поеме, а аз си треперя за местенцето!

Какъв глупак съм бил!...» – мислеше той.

– Седни де, седни. Не мога да те видя добре. Далече си.

Младият директор седна.

– Как вървят нещата във фирмата? Всичко наред ли е? – Подхвана отново разговора.

– Да, всичко си е на място. Печалбата ни за седем месеца надмина с шестнадесет процента досегашните годишни доходи.

– М-м-м, това е истинско постижение. Но аз не те питам за това. Работниците, работниците как се чувстват! Удовлетворени ли са? Плащаш ли им заслуженото? Нали не ги задържаш след работно време? Всеки ли си взема отпуската?

Мълчанието натежа в бялата стая. Това бяха неочаквани въпроси. Алех се беше готвил със статистики, проценти, лихви и остроумни подкупи, с които да покаже кадърно ръководене и способност, а ето, че получаваше удар под кръста. Какво го интересуваха него работниците? Работеха повече, получаваша по-малко, никой нямаше платена отпуската и той не се интересуваше от техните чувства.

– Работниците ли? Защо питаш за тях?

– Как защо питам? Нали от тях идва всяка наша печалба, нали те са в основата на фирмата, а с нестабилна основа и най-стабилната постройка рухва!

– Та ние имаме яка основа. Ето фабриката – тя няма как да падне. А държа хората да работят повече, за по-голяма полза.

– Полза за кого? За тяхна или за твоя? Те са мнозинство и искам да си справедлив. Мисли поне за семействата им!

Какви ги приказваше този изкуфял старец? Справедливост! Алех не познаваше тази дума. Мнозинство – и какво от това? Нали той е по-силният – по всяко време би могъл да уволни когото си поиска. Семействата им – това вече беше прекалено! Та той не мислеше за собственото си. Не успя да каже нищо повече от:

– Защо?

– Защо, защо... – чу се лека въздишка – нищо не си разбрал.

Тишината стана неудобна.

– Защото човек трябва да е добър! – Това бяха думите, с които се разделяха бившият и бъдещият директор.

Седмица след разговора в клиниката Алех отвори шампанското, за да празнува. Всичко продължи така, както го беше започнал преди седем месеца. Не се вслуша в съветите и молбите на Стария шеф.

Двадесет години по-късно синът на Алех също отвори шампанско и за »Надежда« ООД дойдоха по-добри времена...

Искам

На Д. Б. с благодарност

»Искам да бъда погребан достойно...« Това бяха последните ми думи преди да умра!

Сега ще си помислите, че това е баналната реплика от филмите, която се повтаря до изтъкване, но в моя случай, както сами ще се убедите, не е точно това. И така, пригответе се да слушате внимателно. Историята ми не е всекидневна! Не преувеличавам...

Лично аз не мога да преценя що за човек съм, а и не мисля, че е моя задача. Оставям това на вас.

Gyere, gyere, nem alszom – hallatszott a páciens erőtlen hangja. – Azt hiszem Isten már szólít... – és bizonyítékul erre a köhögés kinozta egy pár percig.

Aleh nem tudta mit tegyen. Állt az Öreg főnök ágya mellett és még eszébe sem jutott vizet adni neki. „Nem hiszem el! És én egy ilyen emberrel harcolok nap, mint nap! Milyen hülye voltam!...” – gondolta.

Úlj le. Nem látlak jól. Messze vagy.

A fiatal igazgató leült.

Hogy mennek a dolgok a cégnél? Minden rendben? – kezdte el újra a beszélgetést a beteg.

Igen, minden jól áll. A nyereség hét hónap alatt túlnőtte tizenhat százalékkal az eddigi évi jövedelmünket.

Hm-m-m, ez aztán eredmény. De nem ezt kérdeztem. A dolgozók, hogy érzik magukat a dolgozók? Elégedettek? Megfizeted őket? Ugye nem tartod benn őket a munkaidejük után? Mindenki kiveszi a szabadságát?

A csend elnehezedett a fehér szobában. Váratlan kérdések voltak ezek. Aleh statisztikákkal, százalékokkal és ravasz vesztegetésekkel készült, amivel bebizonyíthatta volna a megfelelő irányítást és tehetségét, de lám, övön aluli ütést kapott. Mit érdekelték őt a dolgozók? Többet dolgoztak, kevesebbet kaptak, senkinek nem volt fizetett szabadsága, és őt nem érdekelték az ők érzelmei.

A dolgozók? Miért kérdezed őket?

Hogy-hogy miért kérdezem? Hiszen tőlük származik minden egyes bevételünk, ők a cég alapja, és instabil alappal a legstabilabb épület is összeomlik!

De nekünk erős alapunk van. Ott a gyár – nem tud összeomlani. Az embereket meg a nagyobb nyereség érdekében tartom tovább dolgozni.

Kinek az érdekében? Az övékében vagy a tiédben? Ők a többség és azt akarom, hogy igazságos légy. Legalább a családjukra gondold!

Miket beszélt ez a bolond öreg? Igazságosság! Aleh nem ismerte ezt a szót. Többség – és akkor mi van? Hiszen ő az erősebb – akármikor elbocsáthat akit csak akar. Család – ez már több volt a soknál! Ő még a sajátjára sem gondolt. Nem tudott többet mondani annál, hogy:

Miért?

Miért, miért... – hallatszott egy sóhaj – semmit nem értettél meg.

A csend kényelmetlen lett.

Mert az emberi jószág fontos! – Ezek voltak a szavak, amivel elvált a volt és a leendő igazgató.

Egy héttel a klinikán történt beszélgetés után Aleh pezsgőt bontott, hogy ünnepeljen. Mindent úgy folytatott, ahogy elkezdte hét hónappal ezelőtt. Nem hallgatott az Öreg főnök tanácsaira és kéréseire.

Húsz évvel később Aleh fia szintén pezsgőt bontott és szebb napok jöttek a Remény Rt.-re...

Azt akarom...

„Azt akarom, hogy tisztességgel temessenek el...” – ezek voltak az utolsó szavaim, mielőtt meghaltam.

Most azt fogjátok hinni, hogy ez egy banális mondas a filmekből, ami elkopott a sok ismétléstől, de az én esetemben, ahogy ti is meggyőződhattetek róla, nem pontosan így van. Nos, hallgassatok figyelmesen! A történetem nem mindennapi. Nem túlzok...

Én nem tudom eldönteni, milyen ember vagyok, de nem is hiszem azt, hogy ez az én dolgom. Rátok hagyom.

Jó családban nőttem fel, anyával és apával, akik mindig arra törekedtek, hogy mindent megadjanak, amire szükségem van. Ünnepekkor és vasárnaponként, a kötelező Nadezsdev atya-mise után, leültünk az úgyszintén kötelező ebédhez otthon, ami, hála az ismert és nem ismert rokonoknak, késő délutánig elhúzódott. Milyen idillikus, ugye? A tökéletes család példája? Talán – ti majd eldöntitek...

Az iskolában sem voltam különб a többieknél. Teljesen normálisan voltak rossz és nem annyira rossz jegyeim, lógtam órákról, mint a többiek az én koromban, ahogy teljesen normálisan lánnyal jártam és nem fiúval. Mindenem teljesen normális.

Teltek az évek, egyik a másik után, és én elkezdtem dolgozni egy cégnél, amely különféle banki ügyletekkel foglalkozott. Nem késtem a munkából, soha nem loptam a pénzből, amellyel dolgoztam, betartottam a házirendet és minden kollégámmal jó viszonyban voltam.

„Azt akarom, hogy tisztességgel temessenek el...” – ezek voltak az utolsó szavaim, mielőtt meghaltam.

Hogy kerülhetett ide ez az ember? Nem tudom felfogni. Teljesen normálisnak látszott, nem hasonlított a többiekhez a szanatóriumban, és beszélgetni is élmény volt vele. Igaz, csak egy hónappal a halála előtt ismerkedtem meg vele, de amikor beszéltem kellett vele, nem találtam benne semmi őrülséget és semmi gyógyítani valót... Miért jönnek gyógykezelésre ilyen emberek? Hiszen őt nem hívta senki. Nem tudom felfogni, de biztos, hogy sosem kapom meg a választ erre a rejtélyre!

Egyszer meséltek róla. Kishivatalnok volt egy cégnél, és minden jól ment, amíg a felesége meg nem halt valami súlyos betegségben. Akkor ő idejött, és eltemette magát az emlékei miatt az elmebetegек között.

Az volt a legérdekesebb, hogy mindig volt nála egy tizenöt éves újság. Bizonyos okokból senki sem tudta meg, hogy miért volt ennyire értékes a tulajdonosának. A temetése előkészületeinél nem találták meg a lapot, pedig az érdeklődést keltett még a legérdektelenebbekben is a szanatóriumban. És most, amikor megtudhattuk a választ minden kérdésünkre... az a bizonyos kiadvány nyomtalanul eltűnt. Miért nem vált meg tőle soha? A másik dolog, amit soha nem fogok megérteni: hogyan sikerült megnyerni a személyzet és bolondok tiszteletét. Az előbbiekkel politikáról és tranzakciókról társalgott, az utóbbiakkal kártyázott, és rész vett velük együtt a délutáni előadásokon. Pontosán ezért ő valamilyen különös helyet

Отраснал съм в добро семейство, с майка и баща, които се стремяха да ми дадат всичко, от което се нуждая. По празници и всяка неделя след задължителната проповед на отец Надеждев, сядахме на също така задължителния обяд вкъщи, който благодарение на знайни и незнайни роднини се проточваше до късно следобед. Каква идилия, нали? Пример за идеално семейство? Може би, вие ще решите...

В училище също не бях по-различен от останалите. Съвсем нормално имах слаби и средни оценки, бягах от час като всички на моята възраст, после – съвсем нормално – тръгнах с момиче, а не с момче. Всичко си ми е съвсем нормално.

Годините се нижеха една след друга и аз започнах да работя във фирма, която се занимаваше с разни банкови трансфери. Не закъснявах за работа, никога не съм крал от парите, с които съм работил, спазвах стриктно правилника и бях в добри отношения с всичките си колеги и колежки.

»Искам да бъда погребан достойно...« Това бяха последните му думи преди да умре!

Как ли е попаднал тук този човек? Не мога да си обясня. Изглеждаше съвсем нормален, не приличаше на останалите в санаториума, а и да разговарям с него беше истинско удоволствие. Вярно е, запознах се с него месец преди да умре, но когато ми се налагаше да контактувам с него, не намирах нищо налудничаво и нищо за лекуване в неговата личност... Защо ли идват да се лекуват такива хора? Никой не го беше викал. Не проумявам, но сигурно никога няма да получа отговор на тази загадка!

Веднъж ми бяха разказвали за него. Бил чиновник в някаква фирма и всичко вървяло добре, докато жена му не починала от някаква тежка болест. Тогава той дошъл тук и се погребал сред умопомрачените, заради своите спомени. Най-интересното беше, че винаги ходеше с вестник отпреди петнадесет години. По една или друга причина никой не разбра защо беше толкова ценен за него. Когато го подготвяха за погребението не намериха вестника, а той бе събудил любопитството, дори и на най-незаинтересованите в санаториума. И тъкмо сега, когато можехме да разберем отговора на всички въпроси, това проловуто издание потъна вдън земя. Защо не се разделяше никога с него? Другото, което нямаше да разбера, е как успя да извоюва уважението и на персонала, и на своите луди приятели. С едните той разговаряше за политика и парични трансакции, а с другите играеше на карти и участваше в следобедните представления. Именно заради това заемаше някакво специално място. Не бе нито истински болен, нито напълно здрав. А този вестник...

»Искам да бъда погребан достойно...« Това бяха последните ти думи преди да умреш!

Поправи ме, ако греша, но май вие хората си мислите, че ако ви погребат »достойно«, ще се намерите тутакси в рай! Това е възможно най-идиотското предположение. Ще ти прозвучи много странно, но истината е, че адът не съществува такъв, какъвто си го представяте! Надарил съм ви с много голяма фантазия! Адът, мили мой, е самата мисъл за него. Адът, са минутите, в които – застанал пред мен – се чудиш къде ще те пратя... смешно, нали? Но ако само за миг вникнете в това, което уж е Светото Писание, бихте го разбрали. Нали там пише, че сте моята слабост, че е достатъчно да се разкаете за извършеното и ще попаднете там, откъдето съм ви изгонил преди толкова години. Тези пък, които наричат безверни,

изобщо не са такива. Всеки вярва в нещо или в някого, а самата вяра съм аз!

Ти се разкайваш за смъртта на своята съпруга, защото си мислиш, че си виновен за нея. Така е! Ти беше виновен, но за теб достатъчно наказание бяха угризенията, които те тласнаха в санаториума, още по-големите угризения, които изпита там и които сам си причини, както и онзи вестник... Помниш статията, нали? »...Според казаното от съпруга на покойната професорка тя е издъхнала безболезнено по време на съня си в следствие от своята коварна болест...«

Добре го измисли! Всъщност никой освен мен не разбра истината, нали? По-големите дози лекарство, които ѝ даваше, водеха до бърза и сигурна смърт и ти го знаеше. А когато почина, се успокояваше с мисълта, че си го направил за нейно добро. Но угризенията ти се оказаха по-силни.

Е, вече знаеш, че всичко е станало така, както е било предопределено да стане... Все пак ти я обичаше! Не искаш ли да я видиш? Тя е там и те чака.

» Искам да бъда погребан достойно...« Това бяха последните ми думи преди да умра!

Но те вече нямат значение.

2005. година

foglalt el. Nem volt sem igazi beteg, sem teljesen egészséges. És az az újság...

„Azt akarom, hogy tisztességgel temessenek el...” – ezek voltak az utolsó szavaid, mielőtt meghaltál.

Javíts ki, ha tévedek, de ti emberek azt hiszitek, hogy ha „tisztességgel” temetnek el benneteket, akkor rögtön a mennyországban találjátok magatokat. Ez a legrosszabb feltevés. Az egyiknek semmi köze a másikhoz. Nagyon furcsán fog hangzani, de az igazság az, hogy a pokol nem létezik úgy, ahogy ti képzelitek el. Tudom is én, hány köre van, a bűnök megkülönböztetése... – túl nagy fantáziával áldottalak meg titeket. A pokol, kedvesem, maga a gondolat róla. A pokol azok a pillanatok, amikor itt állsz előttem, és azon tűnődsz, hová küldelek... vicces, nemde? De ha csak egy percre látnátok át azt, ami elvileg a Szentírás, megértenétek. Hiszen abban az áll, hogy ti vagytok a gyengeségem, hogy elég megbánni bűneiteket, és odakerültök, ahonnan elűldöztelek benneteket évekkel ezelőtt. Azokat pedig, akiket hitetleneknek neveztek, egyáltalán nem azok. Mindenki hisz valamilyen vagy valakiben, és én maga a hit vagyok Én!

Bánkódsz a feleséged haláláért, mert azt hiszed, hogy te tehetsz róla. Így van. Te voltál a hibás, de számodra elég volt büntetésként a lelkipurálás, ami a szanatóriumba taszított és a még nagyobb lelkipurálás bent, amit magadnak okoztál, és az újság ... emlékszel a cikkekre, ugye? „...az elhunyt professzor asszony férje szerint eltávozott tőlünk alvás közben...”

Jól kitaláltad! Valójában rajtam kívül senki sem tudta meg az igazságot, mi? A nagyobb gyógyszeradagok, amiket adtál neki, biztosabb és gyorsabb halálhoz vezettek, és ezt te is tudtad. És amikor meghalt, te azzal a tudattal nyugtattad magad, hogy az ő érdekében tetted. De a lelki ismereted erősebbnek bizonyult.

Nos, most már tudod, hogy minden úgy történt, ahogy elő volt írva... Végül is te szeretted! Nem szeretnéd látni? Ott van, és vár rád...

„Azt akarom, hogy tisztességgel temessenek el...” – ezek voltak az utolsó szavaim, mielőtt meghaltam.

De már nincs jelentősége.

Кристина Хаджипеткова

Голо хоро

Krisztina Hadzsipetkova

A pucér tangó

Azokban az időkben, mikor a férfiak még a nők bokájára is pislogva, lesütött szemekkel mertek csak nézni, amikor leszólítani egy nőt bűnnek számított, amikor az érintés csak a házasságban elfogadott létezési forma volt, azokban az években virágzott és burjánzott Poliban a pucér tangó, a ledér nők és férfiak orgiája.

A faluban mindenki tudott vagy hallott a jelenségről, mely a falu szélén, a folyónál zajlott minden este, az év minden egyes napján.

Ennek a vezetője vagy inkább szervezője Ruma, a pletykafészek volt, és néha kedves barátnéja, Penka, a sánta is besegített, aki nevét arról kapta, hogy régen, kiskorában édesanyja elutazott egy ideig, majd mikor visszatért, Penka örömeiben rohanvást indult elébe. Igen ám, de édesanyja túl fáradt volt ahhoz, hogy ő is így tegyen, egyszerűen állt, kitárt karokkal, és várta lányát, aki rohant, ahogy csak bírt, de mivel nagy volt közöttük a távolság, az utak pedig rögösek és porosak voltak, a kicsi Penka esett egy nagyot. Azóta sántít szegény, így keletkezett ragadványneve, amely azóta is segíti a falubelieket a tájékozódásban és a megkülönböztetésben, amint pletykálásra kerül a sor (egyszerűen igen sok és talán még annál is több alkalommal).

Arról viszont, hogy kik voltak a pucér tangó lányai a hosszú évtizedek alatt, mindenki csak találgatott. Sokan állítják, hogy látták már esténként Szvetlát is, Kincses mama szomszédját arra menni, mások szerint ő már túl öreg és túl fonnyadt virágszál volt ehhez, de megkérdezni még senki nem kérdezte meg tőle soha, mi is az igazság valójában.

Egyetlen nyom volt csak, amin el lehetett indulni, amikor az öreglányok nyomozásba kezdtek unalmas hétköznapiakon, hogy kissé feldobják lekókadni készülő hangulatukat vagy csak azért, hogy szóra bírják a csendet, melytől jobban rettegetek, mint magától a pestistől.

Történt ugyanis, sok-sok évvel ezelőtt, a pucér tangó legelső éveiben, hogy egy nap valamelyik nagyinál épp szeretett kis unokája is ott volt. Az asszony pedig olyan nagyon kíváncsi volt arra, mi zajlik a kocsmában, a falunak e távoli, misztikus helyén, hogy úgy döntött, elküldi az alig nyolcéves gyermeket oda, terepszemlére.

Vъв времената, когато мъжете се осмеляха да отправят към жените единствено премрежени, сведени надолу погледи, когато да се заприкаваш с жена минаваше за грях, когато телесното докосване бе приемлива форма на битие единствено в рамките на брака, в ония години в Поли цъфна и избуя голото хоро, оргията на похотливи жени и мъже.

Всеки в селото знаеше или беше чувал за явлението, което се случваше в покрайнините му, край реката, по вечерно време, всеки божи ден.

Отговорник или по-скоро организатор на цялата тая работа беше Рума Клюката, но понякога ѝ помагаше и нейната приятелка Пенка Куцата, която бе получила това име, понеже, като малка, майка ѝ заминала за известно време и когато се върнала, Пенка се втурнала от радост към нея. Майка ѝ, обаче, била прекалено уморена, за да се разтича, затова разперила ръце и зачакала щерка си, която се носела с все сила към нея. Да, ама разстоянието било голямо, а пътят неравен и прапен и малката Пенка се проснала на земята. И оттогава куца горката, така ѝ се е лепнал прякорът, който до ден днешен улеснява процеса на осведомяване и разпознаване в селото, щом работата опре до клюки, сиреч доста често, а също и в редица други случаи...

По въпроса кои са били момичетата от голото хоро от дълги години се правят единствено догадки. Мнозина твърдят, че по вечерно време са виждали и Светла, съседката на баба Кинчи, да ходи нататък, други смятат, че е прекалено стара и повяхнала за тая работа, ама пък и никой никога не я е питал, каква е истината.

Съществува една единствена следа, по която може да се тръгне, когато в скучните делници старите жени се заемат да разследват случая, за да приповдигнат спарушилото се настроение или просто, за да раздумат тишината, която ги плаши повече от шума.

Случило се, че преди много-много време, още в първите години на голото хоро, покрай една от бабите тъкмо се навъртал нейният любим внук. Жената така горяла от любопитство да узнае какво става в кръчмата, в това отдалечено и мистично място на селото, че решила да изпрати едва осем годишното дете на оглед.

Да се подмами момченцето било лесна работа, достатъчно било да му обещае, че след това ще му купи нещо вкусно, каквото

то си пожелае. Никак обаче не можело да схване и да проумее какво всъщност искат от него старите жени.

– Върви, златце мое, в кръчмичката и си купи нещичко – мило рекла бабата на внучето, надничайки иззад огромните си очила. – И всичко, дето видиш, добре да го запомниш: кои са там, какво си говорят и като как са облечени, всичко, и ако си добро дете, и оправно, но само ако си добро и оправно, тогава ще ти опека сладка ябълкова пита и какао ще ти дам. Нали така, миличко? – приключила бабата мазно-мазно. Момченцето кимнало, но не отговорило, защото вече си ближело устните с отнесена усмивка на лицето. То било вече някъде другаде...

Вървяло по пътя без нищо да подозира, щастливо и безгрижно, че ще си купи каквото си поиска и ще си напълни тумбачето до пръсване.

Било лято, хубаво време, слънцето припичало, тихо чурулика-ли птички. Гъркото момче дори и не подозирало към що за мръсно свърталище се е запътило така въодушевено. Никога дотогава не било ходило в тая част на реката, тъй като му било строго забранено, ето защо въпросният ден го заредил с външения и очаквания, а придобитото знание се оказало в Поли по-ценно от месото или от лъщящото злато.

Мястото край реката впрочем било не какво да е място. Тук се къпели селските младежи и кравите, но това не пречело нито на едните, нито на другите в задушните летни вечери да се поразхладят било заедно, било поотделно.

Та към това място било тръгнало момчето и още щом пристигнало, чуло странен шум.

– Сякаш... сякаш някой думка – помислило си, но продължило и отворило вратата на кръчмата.

– Ела, мойто момче, влез де, влез! – рекла му една беззъба бабичка, поканила вътре стреснатото момче и го сложила да седне на един стол. А то бързо огледало обстановката, както му било поръчано.

Нямало нищо особено. Мястото било тясно, с много столове и маси, полупразно и доста занемарено. В полумрака си пийвали само двама-трима посетители, вдигали сегиз-тогиз поглед, след което потъвали наново в безделието си с такова смазано изражение, сякаш тая работа ги съсипва.

– Аз, дум... дум... – пелтечел някакъв дребничък посетител.

– В другата стая е, върви де, не хапе! – просъскала бабичката и повела момчето.

Щом вратата се отворила, тъпанът изведнъж задумкал с все сила и зазвучала песен, сякаш очаквали пристигането на детето.

Пред погледа му се разкрила забавна гледка: цяла редица пияни мъже пеели въодушевено, всеки на различен глас, някакъв марш, който се състоял от думите: »szevasz Marci bácsi«. Единият, който отговарял за тъпана, на всяко »szevasz« отмерял по един удар с широка усмивка, навярно за да придаде тежест на казаното, от което цялата работа придобивала някак си официалност.

Пушекът и алкохолните пари били така гъсти, че направо да ги захапеш, и момчето всичко видяло и всичко запомнило заради своята твърде любопитна, но многообична баба.

Доста време минало така, в безгрижно надпяване, докато не забелязали, че пристигналият не е бай Марци. Чак тогава преустановили песента.

A fiút könnyű volt lépre csalni, elég volt neki annyi, hogy vehet magának valami finomat, amit a szeme megkíván. De amit kértek tőle ezután az öreglányok, azt valahogy sehogy sem volt képes megérteni és megemésztetni.

– Menj el, kincsem, abba a kricsmibe, vegyél valamit magadnak – szólt a nagymama unokájának kedvesen, hatalmas szemüvege mögül fel-felnézve. – De amit ott látsz, jól nézd meg, akik ott ülnek, jól jegyezd meg, akik ott vannak, amit mondanak, és ahogy fel vannak öltözve, mindent, és ha jó leszel és ügyes, akkor, de csak akkor, sütők neked finom, ropogós almás pitét és kapsz kakaót is hozzá. Jó lesz így, drága? – fejezte be az asszony a mézes-mázás beszédet. A fiú csak bólintott, de nem válaszolt: nem tudott, mert épp szája szélét nyaldosta, ábrándos mosollyal az arcán. Ő már valahol máshol járt...

Így indult hát neki az útnak, mit sem sejtve, boldogan, gondtalanul, hogy majd jól bevásárol, és pukkadásig tele-tömi korgó pocakját.

Nyár volt, szép idő, sütött a nap, a madarak pedig csicse-regtek halkan. A szegény fiú akkor még nem is sejtette, micsoda mocskos kis helyre igyekszik valójában olyan lelkesen. Még sosem járt előtte a folyópartnak ezen a részén, neki ez határozottan meg volt tiltva, így izgalommal és várakozással töltötte meg az a bizonyos nap, amely után a tudás, mely birtokában volt, értékesebbé vált Poliban, mint a hús vagy a csillogó arany.

A folyópart egyébként különleges hely volt. Ide jártak a fiatalok és a tehenek is fürödni, de sem az egyik, sem a másik felet ez nem zavarta meg abban, hogy fülledt nyári estéken jót pancsoljanak együtt vagy külön-külön is akár. Erre a helyre baktatott hát a fiú, és amint odaért, furcsa zajra lett figyelmes.

„Mintha... mintha valaki dobolna...” – gondolta magában, majd tovább ment, és kinyitotta a kocsmá ajtaját.

– Gyere fiacskám, gyere csak beljebb, drága! – szólt egy fogatlan anyóka, betessékelte, majd egy székre ültette a megszeppent fiút, aki gyorsan körülnézett, ahogy meghagyták neki.

Semmi különleges nem volt ebben a helyben. Kicsi volt, sok székkal és asztallal, de szinte mind üresen állt, lepukkanva. Csak egy-két vendég iszogattott a sötétben, néha felnéztek, majd folytatták a semmittevést, de azt olyan fájdalmas ábrázattal, mintha valójában megfeszültek volna a munkában.

– Én, dob... dob... – dadogta a pöttöm vendég.

– A másik teremben van, menj csak, nem harap! – sziszegte az anyóka, és odavezette a fiút.

De amint az ajtó kinyílt, hirtelen elkezdték hangosan verni a dobát a szobában, és felcsendült az ének, mintha már várták volna a gyermek érkezését.

Vicces kép tárult elé: részeg férfiak álltak egymás mellett, és mind más szólamban énekeltek egy indulót lelkesen, amely csak a „Szevasz, Marci bácsi!” kurjongatásból állt. Az egyikük pedig, aki a dobát kezelte, széles mosollyal, minden „szevasz”-ra, talán nyomatékosításként, ütött egyet a hangszeren, amittől az egésznek igen hivatalos jellege lett. A füst és alkohol szagát szinte harapni lehetett a teremben, a fiú mégis mindent látott és mindent megjegyzett kíváncsi, ámde szeretett nagyikája számára.

Сок idő telt el így, gondtalan dudorászásban, míg a kis csapat feleszmélt, hogy nem Marci bácsi érkezett. Akkor abbahagyták a dalt.

– Ez nem ő! – kiáltott az egyikük, mire a többiek is hamar szétszéledtek.

– Reggel óta ezt csinálják! – súgta az anyóka a száját tátó vendégnek, aki még mindig nem értette, mi is történik itt valójában.

Gyorsan kirohant a teremből, és kiment az udvarra, hogy friss levegőt szívjon, de az események sodra ott is elérte. Megállt ugyanis egy ablak alatt, mely az étteremhez tartozott, és ott, a szemközti fal mellett meglátta a marhás Marint meg Ganjót, a genyót, akik épp hevesen vitakoztak valamin, olyannyira, hogy mindkettőjük feje szinte lán-golt a dühtől.

A két jómadár, ahogy Poliban ismerték őket, mindig együtt művelt mindent. Barátságuk mély volt és őszinte abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy külsejük miatt mindig őket kettejüket csúfolták az eladósorban lévő lányok.

Marin a nevét azért kapta, mert olyan szaga volt, mint azoknak a teheneknek, amelyeket szülei tenyésztettek falun, míg Ganjóra nem éppen előnyös külseje alapján ragadt neve, mely, mint sok minden más Poliban, egy életre szólt.

A fiú, sok hezitálás után, de úgy döntött, odamegy hozzájuk, hogy megtudja, mit keresnek itt, ezen a tiltott, mocskos kis helyen.

– Szerenádot fogunk adni a lányoknak! – szólt Ganjo, és már el is indult, hevesen, mosolyogva barátjával, aki csak nézett jobbra, majd balra, aztán újból jobbra, de valójában azt se tudta, hová nézzen idegességében.

A lányok, ahogy a faluban hívták őket, mint utólag kiderült, más falvakból és városokból idevándorolt, munkát kereső menyecskék voltak, akik nem vetették meg az örömköket és a természetben való fizetés előnyeit sem.

A szerenád pedig, akár a lavina, megállíthatatlanul közeledett és sújtott le a szerencsétlen, mit sem sejtő nőkre, akiknek még ideje sem maradt elfutni vagy elmenekülni. Az éneklés elkerülhetetlen volt... A szerelmi vallomás kezdetét vette...

De úgy tűnt, a lányok ezt nem bánták. Sőt. Kihajoltak és mosolyogtak a két jómadárra, tolongva, és egymást vadul fellökve, érezve a friss, ropogós pénz illatát, amely csak úgy áradt a két csúnyácska fiúból, akik, noha sikerük teljes volt, lelkiismeretesen végigénekelték szerzeményüket, olyan nyugalommal, hogy azt, ha mást nagyon nem is, a profik is megirigyelhettek volna tőlük.

– Az aranyfogú az enyém! – szólt oda Marin barátjának, amint az ének abba maradt. Az aranyfog ugyanis sikk volt Poliban. Aki tehetősebb volt és tehette, annak mind volt, a szegényebbek pedig csak álmodoztak róla, hogy egy nap talán nekik is kijut majd ebből a kegyből.

A gyerekek ezt kérték karácsonyra, és ezzel lepték meg egymást a falusiak évfordulókon és születésnapokon egyaránt, erről álmodott a lány, ez kellett a nőnek, ez volt a sláger.

A kis vendég még mindig csak állt, megszeppenve, rémülten, majd, amikor az ének befejeződött, Marin és

– Ама това не е той! – извикал единият, при което останалите бързо се разпръснали.

– Цяла сутрин не са спряли! – прошепнала бабата на зяпналия от изумление гост, който никак не можел да проумее какво всъщност става.

Изхвъркнал бързо от помещението и излязъл на двора, за да си поеме чист въздух, но потокът от събития го застигнал и тук. Застанал под единия прозорец, който се оказал на гостилницата, той видял на отсрещната стена Марин Кравата и Данко Ягата разгорещено да спорят за нещо и то така, че главите и на двамата направо пламтали от гняв.

Двамината нехранимайковци, както ги знаели в Поли, правели винаги всичко заедно. Приятелството им било дълбоко и искрено, а причината за това била проста, понеже всички моми за женене им се присмивали заради външния вид.

Марин получил прякора си, понеже от него се разнасяла миризмата на кравите, които родителите му гледали в селото, а на Данко му се лепнал поради не дотам престижната му външност. И както много други неща в Поли, си останали за цял живот.

След доста колебания, момчето все пак решило да отиде при тях, за да разбере какво правят на това забранено и подозрително място.

– Ще правим серенада на момичетата! – казал Данко и тръгнал разпалено заедно с приятеля си, който се огледал надясно, после наляво, после пак надясно, ама всъщност въобще не знаел накъде да гледа от нерви.

Момичетата, както ги наричали в селото, били преселнички от други села и градове, които търсели работа и не презирали нито удоволствията, нито разплащането в натура.

Серенадата приближавала неудържимо и се стоварила като лавина върху нещастните и нищо неподозиращи жени, които нямали време да избягат и да се скрият. Пеенето било неминуемо... То било началото на любовно признание...

По всичко изглеждало обаче, че на момичетата не им е неприятно. Даже напротив. Надничали една през друга и се усмивали на двамината нехранимайковци, побутвали се и се измествали разгорещено, предчувствайки аромата на шумолящите, чисто новички банкноти, дето сипели двете грозновати момчета, които – въпреки че успехът им бил пълен – съвместно изпели докрай творбата си с такова спокойствие, на което, друг ако не, професионалистите със сигурност биха завидели.

– Тая със златния зъб е моя! – казал Марин на приятеля си, щом песента свършила. Златните зъби били много шик в Поли. Всеки, който бил по-заможен да си го позволи, имал, победните можели само да мечтаят, че някой ден и тях ще ги постигне подобно благоверие.

Това искали децата за коледен подарък, за годишнини и за рождени дни това било най-желаната изненада, за тях мечтаели и младите момичета, и невестите, били същински шлагер...

Малкият гост все още стоял стъписан и ужасен, когато песента завършила, а Марин и Данко изчезнали в прегръдките на момичетата, но тогава решил, че е видял достатъчно, даже повече отколкото е нужно и е време да си ходи.

Ала тъкмо в мига, когато в главата му се родил планът за бягство и се канел да се отпрати към изхода, някакво момиче не се затичало към него с вдигната поличка, от която изпадали няколко сливи.

– Искаш ли още? – попитало запъхтяно, като спряло пред момчето. – В градината на бабишкерата е пълно! Кво ще кажеш? – и хвърлило един поглед наоколо.

– Амии... Аз... Не знам... – заекнало горкото момче, но момиченцето не се церемонило особено, хванало новия си приятел за ръка и го извело на местопроизшествието. Виждаш ли я бабишкерата? – показало към една възрастна жена в дъното. Бабишката била дребна, беззъба и толкова прегърбена, че носът ѝ буквално опирал в земята, когато тръгнала нанякъде, но най-вече, когато се заглеждала за нещо в земята и задремела така, както си е.

През цялото време бабишката си мърморела нещо под носа, нищо чудно да се косяла за откраднатите сливи, не можело ясно да се разбере, но младите без това не ги интересувало. Планът за действие вече бил готов.

– Слушай сега, бабишката е бавна и непрекъснато се шура край сливата. Аз ще ѝ отвлека вниманието, през това време ти ще събереши, каквото е нападало по земята и беж да те няма. За мене не се грижи, аз ще се оправя! Ясно ли е? – разпоредило се момиченцето безцеремонно. Момчето само кимнало. Играта му допадала, най-вече защото му харесвало новото другарче и макар че още не се познавали, ясно почувствало, че това състояние на нещата незабавно трябва да се промени.

Проектът „слива незабавно влязъл в действие, но докато да започне и вече приключил. Всичко минало нормално, без жертви. Само дето проклятията на бабишкерата ги преследвали известно време, докато бягали, но после, както се отдалечавали по речния бряг, отдалечавал се и гласът, и принадлежащият му размит, чезнещ образ, който въздействал по-скоро като мастилено петно или като абстрактна картина, но от по-малките, тип миниатюра.

Двамата малчугани си поделили плячката безконфликтно, излегнали върху тревата на стадиона, безгрижно и с пълни със сливи уста, си припомняли случилото се, главата на бабишкерата и цялото приключение, което оставило дълбоки следи в сърцата на двамата, за цял живот.

– Трябва да си ходя – казал единият. – Утре няма ли да си видим? – Как да не... – бил отговорът, придружен с усмивки и свенливи погледи.

Момиченцето станало и се отдалечило на бегом. Русата му коса се развявала в лятната привечер и тогава, в онзи момент, момчето решило, че, щом порасне, за жена, за избраница на сърцето си, ще вземе своето ново другарче.

Когато момчето се прибрало, старите жени го наобиколили с огромен интерес, като преди това старателно затворили вратите и прозорците, за да не стигне до чужди уши ценната информация, за която се знаело, че ще има търсене на мегдана и в Стария ресторант, където всички стояли, наострили вече уши, за да чуят поне къс от случилото се. И когато били налице всички условия, старите жени наобиколили момчето и взели да го разпитват ли, разпитват за всяка подробност, като го карали наново и наново да повтаря, докато не го изтопили докрай.

И оттогава, всеки път, когато момчето разказва случая, космите по гърба (че и по лицата) на старите жени настръхват и те тихо потръпват при всяка изречена дума. С времето, разбира се, историята се е изпъстрила с нови елементи и с още по-сочни подробности.

Ganjo pedig eltűnt a lányok ölelésében, úgy döntött, elég látott, talán sokat is, és ideje már hazamenni.

De akkor, abban a pillanatban, amint megfogalmazódott fejében a szökési terve, és megindult volna a kijárat felé, egy nagyon pici kislány futott feléje, felhajtott szoknyában, amelyből szilvák potyogtak ki.

– Akarsz még ilyet? – lihegte, amint a fiúhoz ért. – A banya kertjében rengeteg van! Na, mit szólsz? – nézett gyorsan körbe.

– Háát... Én... Nem is tudom... – dadogta szegény gyerek, de a kislány nem sokat vacillált, karon fogta új barátját, és a tett helyszínére vezette. – Ott a banya, látod? – mutatott a távolba, egy öreg nőre. Az asszony apró termétyű volt, fogatlan, és olyannyira hajlott hátú, hogy orra szinte a földet érte, amikor elindult valamerre, de főleg, ha valamiért úgy döntött, a földre néz, és úgy bóbiskol el, álló helyzetében.

Az anyó ezalatt folyamatosan mormogott magában, talán ellopott szilvái kesergett, nem lehetett tisztán kivenni, de a fiatalokat ez nem is érdekelte. A haditerv már rég készen állt.

– Figyelj, az öreglány lassú, de folyton a szilvafa körül ólálkodik. Én elterelem a figyelmét, addig te felkapod a földre hullott termést, és futsz, ahogy csak bírsz. Velem ne törődj, majd megoldom valahogy! Jó? – adta parancsba a kislány a teendőket. A fiú csak bólintott. Benne volt a játékban, főleg, mert tetszett neki új pajtása, akit ugyan még nem ismert, mégis úgy érezte, ezen sürgősen változtatnia kell.

A szilvaprojekt pedig kezdetét vette, és amilyen sebbel-lobbal megkezdődött a művelet, olyan hamar le is zajlott. Minden simán ment, csont nélkül. Csak a banya szitkozódó szavai kísérték el őket egy darabig, futás közben, aztán, ahogy távolodott a folyópart, úgy távolodott el a hang, és a hanghoz tartozó, elmosódott, távoli kép is, mely inkább olyan hatást keltett, mint egy paca vagy egy absztrakt festmény, és még abból is a kisebb, mini fajta.

A két kópé hamar megosztozott a zsákmányon, vita nélkül, a stadion fűvén fekvé, gondtalanul, szilvás szájjal, felemlegetve a történeteket, a banya fejét és magát az élményt, mely mindkettejük szívébe mélyen, egy életre belevésődött.

– Haza kell mennem – szólta az egyikük. – Holnap nem találkozunk?

– Dehogynem... – volt a válasz, melyet mosolyok követtek és szemérmes pillantások.

Aztán a kislány felállt és gyorsan elfutott. Szőke haja csak úgy szállt a nyári alkonyatban, és a fiú akkor, abban a pillanatban határozta el, hogy ha felnőtt, feleségül veszi őt, szíve választottját, új kispajtását.

Amint a gyermek hazaért, az öreglányok hatalmas érdeklődéssel fogadták, de előtte persze gondosan bezárták az ajtókat és ablakokat, hogy senki más ne legyen fültanúja az értékes információnak, amelyről tudták, hogy sokat fog érni majd a központban és a Régi étteremben, ahol mindenki tűkön ült már, hogy meghallhassa legalább a történetek egy töredékét.

Majd, amikor már minden feltétel készen állt a befogadásra, a nagymamák körbeülték a gyermeket, és kérdezték szüntelenül, minden apró részletet újra és újra elmeséltettek vele, amíg az végül ki nem dőlt a sorból.

Azóta is, minden egyes alkalommal, amikor a fiú beszél az esetről, az öreglányok hátán (és még az arcán is) feláll a szőr, és megborzonganak halkán minden egyes kiejtett szónál. Idővel persze a történet kiszíneződött, új elemek kerültek bele, még szaftosabb részletek.

Biztosat viszont még mindig senki nem tudott, vagy nem akart elárulni. A mai elnevezés, a pucér tangó, ugyan más szereplőkkel, de folytatódott, több generáción keresztül, emberekkel, akik mind ezen az erkölcsi tanmesén nőttek fel, mintegy elrettentő példaként arra, mit nem szabad vagy inkább kivel nem szabad eljárni ezt az erkölcstelen, szenvedélyes táncot, a pucér tangót...

Ez a titok egy volt azok közül a rejtélyek közül, melyek összetartották ezt a közösséget, az itt élők napjait pedig színebbé és érdekesebbé varázsolták unalmas hétköznapiakon és olyan esetekben, mikor Poliban nem történt semmi és az emberek kifogytak a témákból...

A fiú pedig, akit Ivánnak hívtak, ahogy megfogadta magának nyolcévesen, elvette szíve választottját, Krisztinát, akit évekkal később, mikor már szőke haja őszbe borult, és ráncok lepték el arcát, mindenki azzal a névvel ismert meg és szeretett ebben a kis világban: Kincses mama...

Никой обаче не можел да каже или не искал да издаде нищо сигурно. Известното днес като голо хоро явление продължило своето битие, макар и с други участници; поколения наред израснали с моралната притча, като назидателен пример за това, какво не бива или по-скоро с кого не бива да се играе един такъв безнравствен, пропит със страсти танц като голото хоро.

Тази тайна бе една от загадките, които крепили общността, те обагряха и разнообразяваха дните на живеещите тук хора в скучните делници и в случаите, когато в Поли не се случваше нищо и темите за разговор се изчерпваха...

Момчето, чието име беше Иван, се ожени, както си беше обещало още осемгодишно, за избраницата на своето сърце, Кристина, която години по-късно, когато по русата ѝ коса пропъзля есента и лицето ѝ се покри с бръчки, в малкия свят, който населяваше, всички познаваха и обичаха под името баба Кинчи...

Пенка Чангова-Менхарт

Първите*

Menyhártné Csangova Penka

Az elsők*

През трийсетгодишния си трудов стаж в консулския отдел на Българското посолство в Будапеща имах възможност да споделям и радостите, и неуспехите на градинарските гурбетчии, след това заселници, като всеки ден бях сред тях – на работното си място, в градините им на празненствата, на сбирките по различни поводи.

Правеше ми впечатление тяхното голямо самочувствие. »Ние взехме нещо от унгарците, но и много им дадохме« – казваха те. Най-необясними за мен бяха причините, заради които идваха. А някои наистина страдаха, когато не можеха да дойдат и близките им. Не можех да си отговоря дълго време на тези въпроси. Имах възможност да се запозная съвсем отблизо с живота в българската градина, колибите, бордеите, с отношението към работниците, с продължителността на трудовия ден, с бързането в градината, с приготвянията за пазара, с големите платформени коли, натоварени със стока – нещо, което не бях виждала никога и никъде. Един от бившите председатели на Градинарското дружество – Стефан Георгиев – често повтаряше: »...Трябва да се опише нашата история, стари сме вече...« Разказите на градинарите за реколтата, за пазара, за печалбите ми послужиха като основа при написването на книгата. От личните си наблюдения и целенасочените си разговори със стари производители преди повече от трийсет години опознах работата им, а чрез Дружеството – тяхното отношение към обществената работа, патриотизма им и голямата им толерантност към Унгария.

Много ми помогнаха архивните материали, където намерих отговор на всички свои въпроси. Високото им самочувствие се дължеше на голямото уважение от страна на унгарските специалисти. Увеличаването на броя им е било необходимо за изхранването на унгарското население. Разбрах как са предали опита си, какво са дали на страната, как се оценява тяхната дейност, какъв е приносът им в развитието на българо-унгарското сътрудничество в областта на селското стопанство и че уважението, на което се радват, не им е дадено, а са го заслужили.

При написването на книгата, освен личните си контакти и бележки, съм използвала лични архиви, архива на Културно-просветното дружество »Георги Димитров« в Будапеща, архива на Министерството на външните работи, Централния държа-

Тöbb mint harminc évig dolgoztam a budapesti bolgár nagykövetség konzuli osztályán, s ezalatt volt alkalmam részesülni az idénymunkás, később a letelepült kertészek örömeiből és sikereiből – nap nap után közöttük voltam: munkahelyemen, kertjeikben az ünnepségeken, a különböző alkalmi összejöveteleken.

Meglepett nagy önbizalmuk. »Kaptunk valamit a magyaroktól, de mi is sokatadtunk« – mondogatták. A legfelfoghatatlanabbak számomra az okok voltak, amiért idejöttek. Pedig némelyek, akik nem tudtak családjukkal együtt jönni, valóban szenvedtek. Sokáig nem tudtam megválaszolni ezeket a kérdéseket.

Lehetőségem volt egészen közelről megismerkedni a bolgárkert életével, a vískókkal, kunyhókkal, a munkásokhoz való viszonytal, a munkanap hosszával, a sietséggel a kertben, a piacra készülődéssel, a nagy, áruval megpakott platós kocsikkal – csupa olyasmivel, amit soha sehol nem láttam. A Kertészegyesület egyik korábbi elnöke, Sztefan Georgiev gyakran mondogatta: »Meg kéne már írni a történetünket, öregek vagyunk már...« A kertészeknek a termésről, a piacról, a nyereségről szóló elbeszélései szolgáltak alapul a könyv megírásához. Személyes megfigyeléseimből és az őstermelőkkel harminc évvel ezelőtt folytatott célirányos beszélgetéseimből megismertem munkájukat, az egyesületen keresztül pedig közéleti ténykedésüket, hazafiságukat és Magyarország iránti nagyfokú toleranciájukat.

Sokat segítettek az archív anyagok, amelyekből választ kaptam minden kérdésemre. A nagy önbizalom forrása az a mély tisztelet volt, amellyel a magyar szakemberek viseltettek irántuk. Számuk növekedése azért volt szükséges, hogy ellássák a magyar lakosságot. Megtudtam, hogyan adták át tapasztalataikat, mit adtak az országnak, hogyan értékelték tevékenységüket, mivel járultak hozzá a bolgár-magyar együttműködés fejlődéséhez a mezőgazdaság területén, és hogy a tiszteletet, amelynek örvendettek, nem ajándékba kapták, hanem kiérdemelték.

A könyv megírásakor személyes kapcsolataimon és feljegyzéseimen kívül felhasználtam személyes okmány-

* Откъс от книгата на Пенка Чангова-Менхарт »Под слънцето на Унгария. Очерк за стопанската дейност на българските градинари (1720-1980).

* Рészlet Menyhártné Csangova Penka: Magyarország napfénye alatt. Vázlat a bolgárkertészek gazdasági tevékenységéről (1720-1980) című könyvéből.

гyűjteményeket, a budapesti Georgi Dimitrov Kulturális-Művelődési Egyesület archívumának, a bolgár külügyminisztérium, a szófiai Központi Állami Történeti Levéltár, a budapesti városi levéltár, a Pest Megyei Levéltár, a budapesti Központi Állami Levéltár, a Pest Megyei Levéltár váci gyűjteménye, a Békés Megyei Levéltár, a székesfehérvári Városi Levéltár ide vonatkozó anyagait is.

Külön szeretnék köszönetet mondani Dimitar Glavanovnak, Alekszandar Bundeveknak, dr. Dorita Bocskovának, Jordan Bocskovnak, Bojka Marinovának, Szalai Juliannának, Trifon Szarnovnak, Nikola Kabakcsievnek, Sztojan Gemovnak, Miho Zaekovnak, Szlavcsó Kosztadinovnak, Maria Tocsevának, Canka Marinovának, Marin Karaivanovnak, Angel Karapencsevnek, Nikola Kusevnek, Hriszto Dacsevnek, Anton Bonevnek, Todor Vladovnak, Zsivka Vladovának, Mancsi Petkovának, Marin Udvarovnek, Jonka Haralambievának, Denju Grigorovnak, Vera Bocskovának és mindenki másnak, akik drága idejüket a velem való beszélgetésnek szentelték.

A BOLGÁR BETELEPÜLTEK MAGYARORSZÁGON

A magyar források szerint közvetlenül azután, hogy Bulgária oszmán uralom alá került, a bolgár lakosság elkezdett menedéket keresni magyar földön – nemcsak az ország déli vidékein, hanem egészen a főváros, Buda magasságáig.

A bolgár menekültek mindig megtalálták azt a támogatást, amelyre számítottak. Hála annak, hogy lehetőséget kaptak a viszonylag jó életre, sokan közülük betelepültek az őket befogadó országba, és elégedettek voltak sorsukkal.

Magyarországra menekültek az 1688-ban levert csiproveci felkelés emigránsai is. Ők az úgynevezett bánági bolgárok. Más betelepültek a kereskedők és az idénymunkás kertészek. Valamennyien bolgárok, csak az ország elhagyásának okaiban különböznek. A bánági bolgároknál ezek az okok politikaiak – menekülés a rabtartó bosszúja és kegyetlenkedései elől –, a kereskedőknél és kertészeknél pedig gazdaságiak: a nagy népsűrűség, a földéhség, a kizsákmányolás, uzsora, nyomorúság, annak objektív okok miatti lehetetlensége, hogy foglalkozásukat gyakorolják: a föld, a piac hiánya stb. Az idénymunkás kertészek legelső segítői közé tartoznak az idénykereskedők. Az első bolgár idénymunkás kertészcsoporthoz (tajfa) 1720-ban hozza Brassóba (akkor a Habsburg Monarchia területén) egy tirnovói selyemkereskedő. A kereskedők „görög kereskedő”-ként voltak ismertek, vallásuk miatt. Jöttek valamennyi leigázott balkáni nép köréből – albánok, szerbek, románok, görögök és (legtöbben) bolgárok, Tirnovából, Ruszéből, Szvistovból, Sumenből, Szevlievóból, Szamokovból, Szlivenből, Vidinből, Banskóból, valamint Dél-Macedónia városaiból és falvaiból.

Az 1857. évi népszámlálás szerint Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében (Pest, Buda és Kecskemét nélkül) 2815 bolgár és 83 görög élt. 1870-ben a számuk változatlan volt. Abban az időben, amikor az első bolgár kertész-tajfa érkezett, a kereskedők már elárasztották Debrecen, Kecskemét, Szolnok, Pásztót, Tokajt, Vácot, Miskolcot, Egert. Elismerően hozzájárultak Pest arculatának kialakításához a reformkorban, valamint a magyarországi kapitalizmus

ven historически архив в София, Будапещенския градски архив, Будапещенския окръжен архив, Централния държавен архив в Будапеща, Филиала на Будапещенския окръжен архив във Вац, окръжния архив в Бекеш, градския архив в Секешфехервар.

Искам да изкажа специална благодарност на Димитър Главанов, Александър Бундев, д-р Дорита Бочкова, Йордан Бочков, Бойка Маринова, Юлиана Салаи, Трифон Сърнов, Никола Кабакчиев, Стоян Гемов, Михо Заков, Славчо Костадинов, Мария Точева, Цанка Маринова, Марин Караиванов, Ангел Карапечев, Никола Кушев, Христо Дачев, Антон Бонев, Тодор Владов, Живка Владова, Манци Петкова, Марин Удварев, Йонка Хараламбиева, Деню Григоров, Вера Бочкова и на всички други, които отделяха от скъпоценното си време да разговарят с мене.

БЪЛГАРСКИТЕ ЗАСЕЛНИЦИ В УНГАРИЯ

Според унгарските източници непосредствено след падането на България под османско владичество българското население е започнало да търси убежище на унгарска земя – не само в южните части на страната, но чак до самата столица Буда.

Българските бежанци винаги са намирали подкрепата, на която са разчитали. Благодарение на предоставените им възможности за сравнително добър живот много от тях са се заселили в приелата ги страна, доволни от съдбата си.

В Унгария емигрират бежанци след потушаването на Чипровското въстание от 1688 г. Това са така наречените банатски българи. Други заселници са търговците и градинарите гурбетчии. Всички те са българи, различни са само причините да напуснат родината. При банатските българи те са политически – бягство от отмъщението и жестокостите на поробителя, а при търговците и градинарите – икономически: голяма гъстотата на населението, недостиг на земя, експлоатация, лихварство, мизерия, невъзможност да се упражнява професията поради обективни причини – липса на земя, на пазар и пр. Едни от първите помощници на градинарските гурбетчии са търговците гурбетчии. Първата българска група (тайфа) градинари гурбетчии извежда през 1720 година в Брашов (тогава в територията на Хабсбургската монархия) един търновски търговец на коприна. Търговците са били известни като »гръцки търговци« поради религията им. Те са били от всички поробени балкански народи – албанци, сърби, румънци, гърци и най-много българи, дошли от Търново, Русе, Свищов, Шумен, Севлиево, Самоков, Сливен, Видин, Банско и други градове и села от Южна Македония.

При преброяването в околностите на областта Пещ-Пилиш-Шолт-Кишкун без Пеща, Буда и Кечкемет през 1857 година е имало 2815 българи, а гърци – 83. През 1870 година броят им е бил непроменен. По времето, когато идва първата българска градинарска тайфа, търговците вече са били залели Дебрецен, Кечкемет, Солнок, Пасто, Токай, Вац, Миклош, Егер. Признат е приносът им за изграждане облика на Пеща през унгарското възрождане, както и за развитието на капитализма в Унгария през началния период. Един от големите им стремежи е да се свържат с унгарската благородническа класа.

Изключителна кариера прави синът на Шимон (вероятно Симеон) – Шина Дьорд Шина, който пристига във Виена през последните години от управлението на Мария Терезия, отваря банка, търгува на едро с всякакви стоки; като предприемач банкер заедно с Шаламон Родшилд и Шамуел Водианер става главен кредитор на строежа на моста »Сечени-Ланц«, през 1818 година е граф, а през 1832 – барон.

Братята Христо и Кирил Нако от Нагсентмиклош пък развиват голяма търговия с памук. Довеждат от България памукопроизводители и започват да произвеждат памук за пръв път в Унгария. През 1799 година Христо Нако основава в Нагсентмиклош земеделско училище. През същата година един от работниците в имението намира съкровище от 23 златни предмети, което братята подаряват на крал Йосиф II. Съкровището се намира в Музея за история на изкуството във Виена и е известно като Българско съкровище от Нагсентмиклош. Братята получават благородническа титла »Нагсентмиклоши«. Синът на Христо Нако – Шандор (1785-1848) получава графска титла и се жени за Терезия Фештетич, графиня от благородна фамилия. Унгарският писател Мор Йокаи написва за него своя роман »Цигански барон«, станал основа на едноименната оперета на Щраус.

От Драганово, Търново и много селища в Североизточна България и за Унгария пътуват търговци на животни, с които са се придвижвали градинари гурбетчи. Такъв е случаят с Коста Марков от Драганово (информацията е от Ана Господинова), който е бил убит в Румъния на път за България. Друг търговец на животни – също от Драганово – е бащата на Митко Хубанов

(информацията е от Иван Ив. Ненов). Много търговци се заселват, но при тях не престават да идват техни роднини и близки с други професии: строители, сладкари, хлебари, дърводелци и пр. И досега в българската колония и сред българските граждани в Унгария и в други страни се срещат потомци на тези занаятчи.

Сава Спилов (роден 1831 година в Ужица при Кичево) идва на 14 години при свои роднини в Солнок. През 1903 г. пристига също синът му Спиро Спилов и внукът му Александър Спилов (роден 1897), бягайки от Кичево след Илинденското въстание. По-късно Александър се връща в Кичево, оженва се за Виктория Стефанова и заедно с нея се връща в Солнок. По професия са пекари. Имат пет деца – Младен, Милица, Константин, Стефан и Аранка. Всички живеят в Солнок и имат българско гражданство. Милица и Младен работят в пекарницата на родителите си. Константин и Аранка са служещи, а Стефан е цигулар в оперетата.

Анастас Климов (роден 1873 в Охрид) отива на 12 години при чичо си в Лайпциг, където изучава сладкарство. По-късно заминава с жена си и двете си дъщери за Будапеща. Жена му Аспазия Климова (родена 1890 в Охрид) остава сираче на 10 години и пристига в Гюла при сестра си, женена за Наум Димитриевиц. Чичо им Иван Лазаров от Струга също идва при свои роднини – търговци по пазарите на Будапеща.

fejlődéséhez annak kezdeti szakaszában. Egyik nagy törekvésük volt, hogy kapcsolatot létesítsenek a magyar nemességgel.

Rendkívüli karriert futott be Sina Simon (valószínűleg Simeon) fia, Sina György, aki Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben érkezett Bécsbe, ott bankot, nagykereskedést nyitott mindenféle áruval: mint bankár-vállalkozó Rotschild Salomonnal és Wodianer Sámuellel együtt a Széchenyi-lánchíd építésének fő hitelezője lett. 1818-ban bárói, 1832-ben grófi címet kapott.

A nagyszentmiklósi Nákó Kristóf és Cirill gyapot-nagykereskedő volt. Gyapottermesztőket hoztak Bulgáriából, és elsőként kezdtek Magyarországon gyapotot termeszteni. 1799-ben Nákó Kristóf Nagyszentmiklóson mezőgazdasági iskolát alapított. Ugyanebben az évben egyik munkása a birtokon 23 aranytárgyból álló kincset talált, amelyet a fivérek II. József császárnak ajándékoztak. A kincs a bécsi Kunsthistorisches Museumban található, és „nagyszentmiklósi bolgár kincs”-ként ismeretes. A fivérek „Nagyszentmiklósi” nemesi előnevet kaptak. Nákó Kristóf fia, Sándor (1785–1848) grófi címet kapott és az arisztokrata származású Festetich Teréziát vette feleségül. Jókai Mór magyar író róla írta *A cigánybáró* című regényét, amely Strauss azonos című operettjének alapjául szolgált.

Draganovából, Tirnovából és Északkelet-Bulgária sok településéről érkeztek Magyarországra marhakereskedők, akikkel idénymunkás kertészek is jöttek. Ez volt a helyzet a draganovói Koszta Markovval (Ana Goszpodinova közlése), akit Romániában öltek meg, útban Bulgária felé. Egy másik marhakereskedő – ugyancsak Draganovából – Mitju Hubanov édesapja (Ivan Iv. Nenov közlése). Sok kereskedő letelepült, és továbbra is érkeztek hozzájuk más foglalkozást űző rokonaik és hozzátartozóik: kőművesek, cukrászok, pékek, ácsok stb. A bolgár kolóniában és a Magyarországon és más országokban élő bolgárok között ma is találkozhatunk e mesteremberek leszármazottjaival.

Szava Szpirov (született 1831-ben a Kicsevo melletti Uzsicában) 14 éves korában jött rokonaihoz Szolnokra. 1903-ban ide jött a fia, Szpiro Szpirov és az unokája, Alekszandar Szpirov (szül. 1897) is, az Illés-napi felkelést követően menekülve el Kicsevóból. Később Alekszandar visszatért Kicsevóba, feleségül vette Viktoria Sztefanovát, és vele együtt jött vissza Szolnokra. Foglalkozásuk pék volt. Öt gyermekük született: Mladen, Milica, Konsztantin, Sztefan és Aranka. Valamennyien Szolnokon élnek és bolgár állampolgárok. Milica és Mladen a szüleik pékműhelyében dolgoznak, Konsztantin és Aranka tisztviselő, Sztefan pedig hegedűs a színházi zenekarban.

Anasztasz Klimov (született 1873-ban, Ohridban) 12 évesen került ki a nagybátyjához, Lipcsébe, ahol cukrász mesterséget tanult. Később feleségével és két leányával Budapestre települt át. Felesége, Aszpaszia Klimova (született 1890-ben Ohridban) 10 évesen jutott árvaságra, és Gyulára jött a nővéréhez, Naum Dimitrievics feleségéhez.

Nagybátyja, a sztrugai származású Ivan Lazarov ugyan-
csak rokonaihoz jött, akik Budapest piacain kereskedtek.

A XVIII. században Magyarországra betelepült idényke-
reskedők utódai túlnyomórészt iparosok, pékek, cukrá-
szok.

Szava Georgiev Szavov (született 1888-ban) és felesége,
Nacka (született 1891-ben) hagyományosan művelték a
pékmesterséget. Öt gyermekük született: Apollónia
(1920), Anton (1924), Anna (1929) György (1932) és
István (1937). Valamennyien a pékműhelyben dolgoztak.
György és István jelenleg Kanadában él, Anton pedig
Németországban.

Szava fivére, Ljubomir (szül. 1880) Ceglédén volt pék.

A kicsevói Hriszto Milosevics (szül. 1875) apjához érke-
zett Magyarországra, aki Ercsiben volt pék a XIX. század
közepe óta.

Más pékek: Mile, Kiro és David Szofroniev Nagyvára-
don, Borisz Sztojanov Óbecsén, Szofroni Sztojanov An-
gelov, Krum Sztojanov és Ivan Szofroniev Szatmárnéme-
tiben, Cvetan Petrov Rimaszombatban, a draganovói
Georgi Markov Egerben.

Az ohridi születésű Szvetozar Georgiev Nonev pékként
dolgozik Miskolcon a családjával együtt. Ugyancsak Mis-
kolcon volt pék Nikola Marinov, Ilija Naumov és Jordan
Marinov, a kicsevói Pavel és Ivan Naumov pedig, vala-
mint Ivan fiai, Jazdomir és Pavel, a macedóniai Dvorciból
származó Velkovics Mihállyal és feleségével, Pera Mic-
kovval együtt Pécsen dolgozott.

Ilija Sztojanov óbecsei malma látta el a pékeket jó minő-
ségű liszttel. Minden pék házilag készült, erős, kellemes
illatú kovászt használt. Elbeszéléseik szerint nem volt
szükségük semmiféle reklámra. A frissen sült kenyér be-
csalogatta a vevőket kellemes illatával. Miskolc idős
lakói a mai napig emlékeznek a Marinov fivérké jóízű ke-
nyerére, amely az államosítás pillanatában három pékmű-
helyben készült: átlagosan több mint kétezer kiló kenyér
sült ki naponta.

A vevőknek tetszett a bolgárok sütötte kenyér minősége,
annál kevésbé a magyar pékeknek, akiket felháborított ez
az akaratlan, csupán a bolgár mesterek technológiájára
épülő konkurencia. A bolgár pék számára természetes volt
a házi kovász használata, minthogy nem ismerte a gyári
élesztő minőségét, és nem akart kockáztatni.

1905-ben érkezett Apostol Trapcsinov Arszenov (szül.
1885-ben Kicsevóban) a nagybátyjához, aki pék volt,
ezenkívül liszttel, pékáruval és pékségi felszerelésekkel
kereskedett Kalocsán. Felesége, a dunaföldvári Bozon
Mária és Apostol nevű nagybátyja segítségével nagy
pékséget és pékáruüzletet nyitott. A konkurencia termé-
szetesen nem tetszett a többi péknek. Összeszövetkeztek,
hogy megöljék. Felbéreltek három embert, akik 1914. au-
gusztus 1-jén berontottak az üzletbe. Apostolnak sikerült
hátracsavarnia egyikük kést tartó kezét, és kimenekülnie

Потомците на гурбетчиите търговци, заселили се в Унгария
през XVIII век са предимно занаятчии, пекари, сладкари.
Потомственият пекар Сава Георгиев Савов (роден 1888) и жена
му Нацка (родена 1891 г.) имат пет деца: Аполония (1920),
Антон (1924), Анна (1929), Дьорд (1932), Ищван (1937). Всички
те са работили във фурната. Дьорд и Ищван сега живеят в
Канада, а Антон – в Германия.

Братът на Сава – Любомир (роден 1880) е бил пекар в Цеглед.
Христо Милошевич от Кичево (роден 1875) идва при баща си,
пекар в Ерчи, дошъл в средата на XIX век.

Други пекари са Миле, Киро и Давид Софрониев в Надварад,
Борис Стоянов – в Обече, Софрони Стоянов Ангелов, Крум
Стоянов и Иван Софрониев – в Сатмарнемети, Цветан Петров
– в Римасомбат, Георги Марков от село Драганово – в Егер.
Светозар Георгиев Нонев от Охрид работи като фурнаджия в
Мишколц със семейството си.

Също в Мишколц пекари са били Никола Маринов, Илия Нау-
мов и Йордан Маринов, а братята Павел и Иван Наумови от
Кичево, синовете на Иван – Яздомир и Павел – и Михай Вел-
кович от Дморци (Македония) с жена си Пера Мицков – в Печ.

Мелницата на Илия Стоянов в Обече е снабдявала пекарите с
качествено брашно. Всички пекари са употребявали домашно
приготвена мая със силен, приятен аромат. Според разказите
им те не са се нуждаели от никаква реклама. С приятната си
миризма прясно изпеченият хляб е привличал клиентите. И до-
сега възрастните жители на Мишколц си спомнят за ароматния
хляб на братя Маринови, които национализацията сварва с три
фурни: изпичали са средно над две хиляди килограма хляб.

Клиентите са харесвали качеството на произведения от
българите хляб, но не и унгарските пекари, които не са били до-
волни от тази, макар и несъзнателна конкуренция, плод не само
на технологията на българския майстор. За него е било нор-
мално да работи с домашна мая, тъй като не е познавал качест-
вата на фабричната мая и не е желал да рискува.

През 1905 г. Апостол Тръпчинов Арсенов (роден 1885 в Кичево)
идва при чичо си – пекар и търговец на брашно, тестени
изделия и хлебарски принадлежности в Калоча. С помощта и
подкрепата на жена си Мария Бозон от Дунафьолдвар и на
вуйчо си, Апостол отваря голям магазин за хлебни изделия с
пекарница. Конкуренцията му естествено не се е правела на
другите производители на хляб. Те се съюзили и решили да го
убият. Подкупили трима души, които на 1 август 1914 г. влезли в
магазина. Апостол успял да извие ръката на единия, в която
имало нож, и избягал навън, но никой не се притекъл на

виковете му за помощ. Другите двама влезли в работилницата и напъгнали печката с дърва; от силния огън всичко започнало да ври и кипи и всички помещения се изпъгнали с гъст дим и пара. Похитителите разхвърлили и изпучили всичко, останала единствено желязната каса. В суматохата жената на Апостол се измъкнала и отишла в полицията. Дошли двама полицаи и арестували тримата, които били осъдени на 8, 6 и 4 месеца затвор. Душевно сломен, Апостол не искал повече да остане там и се преместил с жена си и децата си в Ерчи. И тъй, пекарите в Дунафьолдвар постигат целта си – освобождават се от него. След време Апостол се премества в Будапеща и към фурната отваря четири магазина за готови хлебни изделия. Замогва се, а след национализацията и той, и децата му остават да работят към държавните предприятия за хлебни изделия.

Почти всички пекари са работили с многобройната си челяд, създавайки потоци начин добро състояние за себе си и за децата си.

Когато говорим за занаятчиите, трябва да споменем няколко думи и за единствения българин »фабрикант« на сладкарски изделия, прочут с правенето на локум – Жак Бохор Каталан,

родом от Казанлък. Той завършил педагогическо училище. Във фабриката си имал десет работници. След национализацията продължил да работи като неин директор.

Други по-ранни заселници са далечните потомци на банатските българи, намерили убежище в южните части на Унгария след жестокото потушаване на Чипровското въстание, както и на бежанците от Свищовско и Никополско. Българите от Северозападна България са били повече земеделци. Те основават град Бешеньов. Чипровчани пък, които създават привилегирован град Винга, са образовани занаятчи и търговци с търговски връзки в Трансилвания. Двете общини съществуват и сега. Поради политически и икономически причини – земята в околностите на Бешеньов не е била достатъчна – през втората половина на XVIII век и особено през XIX век започват миграционни процеси. По-малки и по-големи групи се преселват в областите Крашо, Торонтал и Темеш: през 1857 г. – 24100 души, през 1882 г. – 25 800 души.

Градинарите гурбетчи, движейки се към Влашко (Румъния) или към Сърбия, са можели да влизат в Банат, преди да стигнат в Северна Унгария или в столицата. Тук те са срещали свои сънародници, а може би и близки, изселили се по-рано. Според унгарските изследователи, градинарството не е било чуждо на банатските българи. »След швабите, българите са най-добрите стопани. Имат големи градинарски способности. Желанието им за земя е толкова силно, че ако не намерят там, където са, местят се в друга провинция или област.« Унгарските изследо-

а болтбъл, де сегélykiáltásaira senki sem jött elő. A másik két férfi behatolt a pékműhelybe, és megrakták a kemencét fával. Az erős tűztől minden odaégett, és a helyiségeket sűrű füst és gőz töltötte be. A garázdák szétdobáltak és összetörték mindent, csak a páncélkazetta maradt épen. A zűrzavarban Aposztol felesége kiosont, és a rendőrségre ment. Kijött két rendőr, és letartóztatta a három garázdát, akik 8, 6 és 4 hónapos börtönbüntetést kaptak. A lelkileg összetört Aposztol nem akart tovább ott maradni, feleségével és gyermekeivel Ercsibe költözött át. Így tehát a dunaföldvári pékek elérték céljukat, megszabadultak tőle. Később Aposztol Budapestre költözött, és a pékség mellett négy pékáruboltot nyitott. Vagyont szerzett, az államosítás után pedig gyermekeivel együtt saját volt üzleteiben dolgozott tovább.

Szinte minden pék népes családjával együtt dolgozott, jómódot teremtve ezzel önmagának és gyermekeinek.

Amikor az iparosokról beszélünk, kell szólnunk néhány szót az egyetlen bolgár édesipari „gyáros”-ról is, aki a

szultánkenyér készítésével vált híressé: a kasanlaci születésű Zsak Bohor Katalanról. Tanítóképzőt végzett. Gyárában tíz munkást foglalkoztatott. Az államosítás után továbbra is az üzem igazgatójaként dolgozott.

Más korábbi betelepültek azoknak a bánági bolgároknak leszármazottai voltak, akik Magyarország déli vidékein találtak menedéket a csiproveci felkelés kegyetlen leverése után, vagy akik Szvistov és Nikopol környékéről menekültek. Az Északnyugat-Bulgáriából jött bolgárok többnyire földművesek voltak. Ők alapították Óbesenyő falut. A csiproveciek viszont, akik Vinga városát alapították, képzett iparosok és kereskedők voltak, erdélyi kereskedelmi kapcsolatokkal. Mindkét település ma is létezik. Politikai és gazdasági okokból – az Óbesenyő környéki földek nem bizonyultak elegendőnek – a XVIII. század második felében és különösen a XIX. században migrációs folyamatok indultak el. Kisebb-nagyobb csoportok települtek át Krassó, Torontál és Temes megyébe: 1857-ben 24 100, 1882-ben 25 800 fő. Az idénymunkás kertészek Havasalföld (Románia) vagy Szerbia felé tartva juthattak el a Bánágba, mielőtt eljutottak volna Észak-Magyarországra vagy a fővárosba. Itt találkoztak nemzetársaikkal, talán korábban betelepült rokonaikkal is. Magyar kutatók szerint a kertészet nem volt idegen a bánági bolgároktól. „A svábok után a bolgárok a leg-

jobb gazdák. Nagy tehetségük van a kertészethez. Földéségük olyan erős, hogy ha nem találják ott, ahol vannak, tovább mennek, más megyébe vagy vidékre.” A magyar kutatók nem választják külön az idénymunkás kertészeket a bántási bolgároktól. Feltételezhető, hogy bántási bolgároknak és azoknak az idénymunkás kertészeknek a keveredéséről van szó, akik a XVIII. század elején kezdtek betelepülni az országba. Hogy a bántási bolgárok között voltak-e eleve kertészek, vagy csak később – az idénymunkás kertészekkel találkoзва – lettek kertészek, arról nincs adatunk. Egyes adatok szerint azonban Vingán és Óbesenyőn voltak olyan kertészek, akiknek a kertje később idénymunkás kertészek kezére került vagy azokkal együtt művelték meg. Ezek a „bántási bolgárok” magyar neveket viselnek, de a mai napig is bolgáruł beszélnek és bolgár öntudatúak.

A Szvistov környékére való Jozo jól ápolt kertet tartott fenn Zichy Sándor gróf adonyi birtokán. Hozzá jött dolgozni társnak a draganovói Sztojan Karaivanov. Jozo meglehetősen idős volt, és abba akarta hagyni a kertész-

kedést, ezért részletre eladta minden ingóságát Sztojan-nak. Sztojan később vagyont gyűjtött, és egyike lett kora legnagyobb kertészeinek. Volt kertje Adonyban, Debrecenben, Szegeden, Csongrádon, Nyíregyházán, Léván, Udvarban és másutt.

Vingán fejlett kertészet volt, hiszen Aradot és környékét innen és Makóról látták el zöldséggel.

Dr. K. Telbizov és M. Vekova-Telbizova kutatásaiból megtudhatjuk, hogy a helyi lakosság „szervián”-oknak nevezte a kertészeket, hogy kertjeik a szántóföldön voltak, és ugyanúgy voltak beosztva, mint Bulgáriában. Lóval hajtott bolgárkerékkel öntöztek. Azokon a helyeken, ahol nem volt a közelben folyó, az öntözővizet külön árokban, „kofijá”-ban gyűjtötték össze. A Telbizov család kutatásai alátámasztják, hogy a kertészet nem volt idegen a bántási bolgároktól, akik nemcsak a piacra termeltek, ha egyszer bolgárkerékkel öntöztek, hanem a szomszédos városokban, Temesváron és Aradon is árultak.

Érdekes a következő tény: az első fogyasztási zöldpaprikát magyarországon azok a fajták jelentették, amelyeket Bulgáriából hoztak be: a Kalinkov, a Kosszarvú és a Szervián. A Szervián talán bántási fajta, ha a Bántágban a szervián kertészt jelent.

ватели не отделят градинарите гурбетчии от банатските българи. Може да се предполага, че това е смесица между банатски българи и тези градинари гурбетчии, които започват да идват, които започват да идват в началото на XVIII век. Дали сред банатските българи е имало градинари или те са станали градинари след това – като са се срещнали с идващите гурбетчии градинари – няма данни. Според някои сведения обаче във Винга и Бешеньов е имало градинари, чиито градини по-късно минали в ръцете на градинари гурбетчии или са били работени съвместно. Тези »банатски българи« носят унгарски имена, но и досега говорят български и имат българско народностно съзнание.

Йозо от Свищовско е имал наземята на граф Шандор Зичи в Адони добре уредена градина. При него отива да работи като съдружник Стоян Караиванов от Драганово. Йозо бил доста възрастен и искал да напусне градинарството, затова продал целия инвентар на Стоян на изплащане. По-късно Стоян се замогнал и става един от най-големите градинари на времето си. Имал е градини в Адон, Дебрецен, Сегед, Чонград, Ниредхаза, Лева, Удвар и другаде.

Във Винга е имало добре развито градинарство, щом Арад и областта му са се снабдявали със зеленчуци оттам и от Мако. От проучванията на д-р К. Телбизов и М. Векова-Телбизова научаваме, че местното население е наричало градинарите »сервиане«, че градините им са били на полето и са били устроени както в България. Поливали са с колело, движено от кондолап. В местата, където не е имало наблизо река, вода за напояване се е събирала в специален трап – кофия. Изследванията на семейство Телбизови потвърждават, че градинарството не е било чуждо на банатските българи, които не само произвеждали за пазара, щом са поливали с долап, но и са продавали в съседните градове Тимишоара и Арад.

Интересен е следният факт: в началото пипер за консумация в Унгария се е произвеждал от сортове, донесени от българите – Калинков, Кошсарву и Сервиан. Сервиан може би е банатски сорт, щом на банатски сервиан е градинар.

За това добро сътрудничество старите градинари разказваха с изключително хубаво чувство и обич към банатските българи.

Иван Бонев и Никола Бонев, и двамата родени в началото на XIX век, били сътрудници в Бездан и Бачбокод. Заедно с Никола работел и неговия син Йордан Бочков (1893), който разказва следното: »С българите от Бешеньов работехме като съдружници много добре, независимо от това, че те бяха католици, а ние бяхме православни. Те почитаха своите празници, а ние – нашите. В Бачбокод и Бездан имаше много от тях. Мария

Терезия им беше дала привилегии. Те работеха в нашите градини. Това беше преди Балканската война. Ние бяхме млади и често пеехме:

Купи ми, бабо, волове,
Да орем ниви бащини,
Да лъжа цури богати,
Купи ми, бабо, менджуши,
Да варам цури богати.

Милица е вечерала,
У сокак изгърчала,
Да чуе кой та лумпуе –
Отец псуе матицу кара:
Хайде у нитре цура мала.

Не съм бил бекрия,
Док не видях тия очи грави,
Ти то я очи гарава,
Извади чуя с ножом обадва.

От него научихме думита краца (тенджер), кукуруз – мисир, те хортуват почти кат нас, добри хора са банатчаните, наши хора са.»

През 1914 г. българските градинари в Будапеща основават Дружество на българите в Унгария. Между учредителите е Владимир Евтимов от Лугош. Банатските българи са редовни посетители на българския клуб в Будапеща на улица Лоняи 11. По време на революционните събития в Унгария през 1919 г. те са на събранията и митингите заедно с всички работници от българските градини, с дребните търговци и зарзаватчиите. През 1941 г. българските градинари в Будапеща основават потребителна кооперация. На 12 октомври 1957 г. в Будапеща, IV район, се създава зеленчукопроизводително ТКЗС »Димитър Благоев«. Един от членовете му е Янош Смок – банатски българин, който говори добре български, посещава родината, поддържа връзки с потомци на банатчани в България. Сега е пенсионер, поддържа връзки с колонията, заедно със своите близки взема участие в мероприятията на Българското културно-просветно дружество.

Очевидно, който има българско самосъзнание, намира своите сънародници. За съжаление, с времето тези, които живеят извън родината си, се асимилират и след известно време остават единици, които днес свидетелстват, че тук е имало и други изселници като тях. Вероятно преди 200 години банатските българи са имали много по-силни връзки с градинарите гурбетчии – едни от най-късните заселници. Градинарите идват в Унгария в началото на XVIII век, а към средата на XIX век са вече край големите градове и столицата. Те заварват в изобилие пло-

А jó együttműködésről az idős kertészek rendkívül jó érzéssel, a bántási bolgárok iránti szeretettel beszéltek. Ivan Bonev és Nikola Bonev, akik mindketten a múlt század elején születtek, társak voltak Bezdánban és Bácsbokodon. Nikolával együtt dolgozott annak fia, Jordan Bocskov (1898) is, aki a következőket mesélte: „Az őbese nyői bolgárokkal társként dolgoztunk együtt, nagyon jól, függetlenül attól, hogy ők katolikusok voltak, mi meg görögkeletiek. Ők is megülték a maguk ünnepét, mi is a mieinket. Sokan voltak Bácsbokodon és Bezdánban. Mária Terézia adott nekik kiváltságokat. A mi kertjeinkben dolgoztak. Ez még a Balkán-háború előtt volt. Fiatalok voltunk, és gyakran énekeltük:

Vegyél, öreganyám, ökröket,
szántsuk fel az apai földet,
becsapjam a gazdag lányokat
vegyél, öreganyám mentét
hogy gazdag lányokra lessek.

Milica vacsorázott
az utcára kiszaladt
hogy hallja, ki lumpol ott
apja káromkodik, anyja szidja:
gyerünk befelé, kislány!

Nem voltam betyár
amíg nem láttam ezeket az égő szemeket
ezeket az égő szemeket
késsel kivájom mind a kettőt.

Tőlük tanultuk meg a kraca (lábás), kukuruz (kukorica) szót, majdnem úgy beszéltek, mint mi, jó emberek a bántásiak, a mieink.

1914-ben a bolgárkertészek Budapesten megalapították a Magyarországi Bolgárok Egyesületét. Az alapítók között volt Vladimir Evtimov Lugosról. A bántási bolgárok rendszeresen látogatták a bolgár klubot Budapesten, a Lónyay utca 11. szám alatt. Az 1919-es magyarországi forradalmi események alatt a gyűléseken és nagygyűléseken ott voltak a bolgárkertek összes munkásaival, a kiskereskedőkkel és zöldségárusokkal együtt. 1941-ben a budapesti bolgárkertészek fogyasztási szövetkezetet alapítottak. 1957. október 12-én Budapest IV. kerületében megalakult a Dimitar Blagoev zöldségtermelő szövetkezet. Ennek egyik tagja Szmok János bántási bolgár volt, aki jól beszél bolgárul, gyakran hazalátogat, kapcsolatot tart a bántásiak leszármazottaival Bulgáriában. Most nyugdíjas, a kolóniával is kapcsolatban áll, családjával együtt részt vesz a Bolgár Kulturális-Művelődési Egyesület rendezvényein.

Nyilvánvaló, hogy akinek bolgár öntudata van, az megtalálja honfitársait. Sajnos idővel azok, akik a hazán kívül élnek, asszimilálódnak, és bizonyos idő után csak néhányan maradnak, akik ma arról tanúskodnak, hogy éltek itt más olyan betelepültek is, mint ők. Kétszáz évvel ezelőtt a bántási bolgárok valószínűleg sokkal erősebb kapcsolatban álltak az idénymunkás kertészekkel, akik a legkésőbbi betelepültek közé tartoznak. A kertészek a XVIII. század elején jöttek Magyarországra, a XIX. század köze-

пѣн pedig мѣр ott voltak a nagy városok ѣs a fѣvѣros kѣrnyѣkѣn. Bѣsѣgesen talѣltak termѣfѣlѣdet, szabad munka-ѣrѣt ѣs hѣnyѣnt az ѣrutermlѣfѣ kertѣszet piacѣn. A magyar kertѣszet nem volt ѣsszhangban a városok fejlfѣdѣsѣvel, nem is volt kѣpes kѣlѣgѣteni a нѣvekvѣfѣ zѣlѣdsѣgszѣksѣg-leteket. A bolgѣrok intenzѣv kертмѣvelѣse тѣmogѣтѣsra talѣlt a fѣlѣdmѣvelѣsѣgy hivatalos szerveinѣl ѣs a szakem-berек kѣrѣben.

A kertѣszек a magyarorszѣgi тѣvrѣnyessѣg keretein belül fejtfѣk ki gazdasѣgi тѣveкѣnyсѣgѣket, szerveзетѣk, a bolgѣrok egyesѣletѣre тѣmaszкѣdѣva. A kezdet kezdetѣn meg-alakult a бѣкѣltѣтѣбѣizottsѣg, аз a szokѣsjogi intѣzmѣny, amely a тѣmeges тѣесзѣsѣтѣsѣg, 1961-ig tartѣfѣ gazdasѣgi перѣiodusban mindвѣгѣг мѣкѣdѣtt. Feladata a felmerѣlt vitѣs кѣрдѣсек ѣs фѣлѣrѣтѣсек rendezѣse volt a termѣlѣfѣ ѣs munkѣsѣk kѣzѣtt. Az egyesѣlet nemcsak ѣrѣkeik вѣdel-meзѣfѣje, hanem a magyar ѣs a болгѣr termѣlѣfѣ kѣzѣtti kѣzeledѣs ѣs егѣтѣтѣкѣdѣs ѣrѣnyѣтѣfѣje ѣs ѣsztѣnzѣfѣje is. 1920-ban аз egyesѣlet ѣrodѣjѣban alakult meg аз елсѣ magyar-bolgѣr зѣvѣtкѣзет Bolgѣr ѣs Magyar Kertѣszек Szѣvѣtкѣзете нѣven. A тѣvѣbbiѣkban ѣz ѣrѣnyѣтѣтѣa зѣvѣtкѣзетѣgi тѣveкѣnyсѣgѣket.

1932-ben adomѣnyѣkbѣl ѣпѣлт fel a Szent Cirill ѣs Metѣd болгѣr templom, amelynek udvarѣn 1936-ban кѣlѣn ѣrodaѣпѣuletet ѣs kis клубот еmlѣtek a колѣния зѣмѣmѣra. 1936-ban alakult meg a Szent Trifon Kertѣszегѣyesѣlet, amely ѣgen кемѣnyen вѣdelmeзѣte елсѣsorban a nagyтер-мѣlѣfѣ, мѣsѣdsorban a munkѣsѣk ѣrѣkeѣt, ѣs аз орсзѣgба ѣркезѣs, hazautѣзѣs, пѣnzвѣлтѣs stb. кѣрдѣseivel foglѣlкѣ-зѣtt.

A szocialista Magyarorszѣgon аз egyesѣlet rendezѣte a кѣlѣcsѣnѣk, termѣkfѣlvѣsѣrlѣsi szerзѣdѣсек vitѣs кѣрдѣ-сек, аз export stb. ѣgyeѣt. Ez a болгѣrkertѣszек legna-gyobb gazdasѣgi sikereѣnek ѣdeje егѣsz gazdasѣgtѣrtѣne-tѣkben Magyarorszѣgon. A мѣsѣdik vilѣghѣborѣ ѣтѣn le-хѣтѣсѣgѣк ѣыѣlt megvalѣsѣтѣni a sѣjѣt културхѣз фѣлѣпѣтѣsѣ-neк ѣлмѣт, amely аз egyesѣlet културѣlis тѣveкѣnyсѣgѣnek зѣнтѣre lett. A болгѣroкѣnak, кѣzѣmondѣsѣs szorgѣlmuk-кал, vitѣthѣtѣtѣn ѣзлетѣ ѣрѣзѣкѣkkel ѣs амбѣciѣkкал, si-керѣlt termѣlѣfѣ, nagy- ѣs кѣskerескѣdѣfѣ, mozgѣѣrѣsi ѣs еladѣfѣ hѣrѣvet зѣрезнѣѣk. Magyar termѣlѣfѣkkel егѣтѣтѣ szѣvѣtкѣзетeket, рѣszвѣnyѣтѣrsѣsѣgѣkat аlѣkѣтѣttѣk. Кѣsz-сѣggel вѣллѣttѣk mindѣnt, аhol зѣѣksѣg volt рѣjuk. Ipari мѣретѣѣ ѣrutermlѣfѣ kertѣszетѣkkel оlѣysmit honѣsѣтѣttѣk meg, ami addig ѣsmerѣtѣn volt аз орсзѣг kertѣszетѣgi културѣ-рѣjѣban, ѣs сѣгѣтсѣget ѣуѣѣтѣttѣk, ѣппѣgy, мѣnt a вѣлсѣg ѣdejѣn, а lakossѣg зѣlѣdsѣgѣllѣтѣsѣban, valamennyi politi-каѣ вѣлсѣg ѣdejѣn is.

Csikhelyi Lenke fordѣтѣsѣ

дородна зѣмѣя, свободна работѣна рѣка ѣ липса на стоково гра-динарство. Унгарскѣто градинарство не ѣ било в унисон с раз-вѣтѣиѣто на градовете, не ѣ можѣло да задовоѣли растѣщиѣте ѣм потребѣности от зеленчуѣи. Интензивнѣто градинарство на бѣлгѣрите намира подкѣрепѣта на официѣлните сѣлскѣстѣпанс-ки ѣргѣни ѣ специалисѣти.

Стопанскѣта сѣ дейѣност градинарите ѣзвѣршѣват в рамкѣте на законѣността в Унгарѣя, кѣто сѣ ѣпѣрат на своѣта ѣргѣнизѣция Дружѣството на бѣлгѣрите. В самѣто начѣло сѣ ѣсноваѣа ѣ Помирѣтелѣният зѣвет – ѣбѣчѣйноправѣна ѣнституѣия през ѣелия стопански перѣиѣд до масѣvѣто влизѣне в текезѣсетѣта през 1961 г. Негоѣта зѣдѣка ѣ урежѣданѣто на пояѣвилѣте сѣ спѣровѣ ѣ недѣразѣумѣния междѣ производитѣлите ѣ работѣни-ѣите. Дружѣството не само ѣ защитѣник на ѣнтерѣсите ѣм, но ѣ ѣ рѣководѣтел ѣ радѣтел за сближѣване ѣ сѣтѣрудѣничество междѣ унгарските ѣ бѣлгѣрските производители. През 1920 в негоѣта канѣлѣрия сѣ ѣсноваѣа пѣрѣвата Унгарѣ-бѣлгѣрска коѣопера-ѣия, нарѣчена Коѣопераѣия на бѣлгѣрските ѣ унгарските гради-нари. По-натѣтѣгѣк то рѣководѣ коѣѣперѣтивѣната ѣм дейѣност.

През 1932 г. с дарѣния ѣ пострѣен бѣлгѣрскиѣт храм »Сѣ. Сѣ Кирил ѣ Мѣтодѣй«, в ѣийѣто двѣр през 1936 г. ѣ пострѣена ѣтѣлѣна сѣрада за канѣлѣрия ѣ за малѣгѣ клуб на колѣнията.

През 1936 г. сѣ ѣсноваѣа градинарскѣто дружѣство »Сѣ. Трифон«, кѣто зѣвсѣм тѣрѣдо защѣщаѣа ѣнтерѣсите най-напѣрд на голѣмите производитѣли ѣ след тѣва на работѣниците ѣ сѣ занимаѣа с вѣпросѣте, свѣрзѣни с пристѣганѣто, заминаѣанѣто, преѣжеданѣто на пари ѣ т.н.

В социѣлистѣческа Унгарѣя Дружѣството урежѣа заемѣте, до-говорѣте за ѣзкупѣване на продукѣцията, спѣровѣте, ѣзноса ѣ др. Тѣва ѣ времѣто на най-голѣмите стопански успѣхи на бѣлгѣрс-ките градинари за ѣялѣта ѣм стопанска ѣсторѣя в Унгарѣя. След Вторѣта светѣвна вѣйна ѣмѣт вѣзможѣност да ѣсѣществѣят голѣ-мѣта сѣ мечѣта за пострѣяѣване на собствѣн културѣн дом, кѣйѣто ѣ сѣредище на културѣната дейѣност на Дружѣството. С посѣлович-нѣто сѣ трудоѣлюбѣе, с неѣспѣримѣя сѣ тѣрѣговски нѣух ѣ амбѣ-ѣии, тѣ успѣѣват да сѣ наложѣт кѣто производитѣли, тѣрѣговѣи на едрѣ ѣ на дѣбно, кѣто амбулатѣни тѣрѣговѣи ѣ продаѣвачѣи. Сдружѣѣват сѣ с унгарските производители, ѣбразѣѣват коѣѣпераѣии, зѣздаѣват ѣкѣиѣнерѣни дружѣства. Отзѣѣѣват сѣ с гѣтовѣност, кѣдетѣ ги тѣрѣсят. С промишѣленѣто сѣ стоково градинарство вѣнасят нѣѣѣа, непѣзнѣната дѣтогѣѣа в странѣта градинарска култура ѣ ѣказѣѣт помѣощ, кѣкѣто по време на кризѣта в снабѣѣѣѣанѣто на населѣниѣто сѣс зеленчуѣи, тѣка ѣ при всѣкѣи политѣчески кризѣи.

Сава Сивриев

Szava Szivriev

Това е улицата

по която
всяка вечер
идваш към дома ни.

Какво останало е тук
от твоето минаване?
Тез заледени стъпки?

Сред стъпките в снега
опитвам се да различа и твоите.
Но само аз го знам това,
което е останало от твоето минаване.
И че това е улица,
която
твое то присъствие изпълва всяка вечер.
И само ти минаваш тук.
И само аз това го знам.

Сега спокойно е.
Отвън е улицата
по която
всяка вечер
идваш към дома ни.

Във стаята е тихо.

Вятър блъсна замръзналите дрехи във стъклото на прозореца.
А януари беше. Вечер. Аз се сепнах.
Във стаята сред тежки рафтове със книги.
И мисълта за теб отнесе вятърът
През януари. Вечер.

Ez az az utca

amelyen
minden este
hazajössz otthonunkba.

Mi maradt itt
lépteid nyomán?
Ezek a fagyos lábnyomok?

A sok lábnyom közt a hóban
a tieid keresem.
De azt csak én tudom,
mi maradt lépteid nyomán.
És hogy ez az az utca,
amelyet
a jelenléted betölt minden este.
És csak te hagyod itt lépteid nyomát.
És ezt csak én tudom.

Most minden nyugodt.
Kint az utca
amelyen
minden este
hazajössz otthonunkba.

Csend van a szobában.

A szél az ablak üvegéhez csapta a csonttá fagyott ruhákat.
Január volt talán. Este. Összerezementem.
A szobában a nehéz könyvespolcok között.
És elvitt a szél gondolataimból
Januárban. Este.

A moszkvai egyetem udvara alkonyatkor

Hó borítja.
Három fekete úton
emberek sietnek.
És sárgán világítanak a nehéz lámpák.

Vendégségben a költőnél szövegben

Otthonában várt rám.
Tudtam, hogy vár, de...
Nem siettem. Mert nyár volt.
A tenger felől
Hűvös szellő fújdogált,
a nap pedig
forróban sütött
mint bármikor.
Ógyelegtem hát az utcákon
és örültem
a szellőnek meg a napnak.

De déltájban eszembe jutott a költő.
Várt rám otthonában.

Amikor bevezettek a szobájába
megláttam Őt
a fotelben ülve.
Megláttam
Jobb kezében pipát tartott,
de nem szállt fel füst belőle.
És hallottam
Egy ismeretlen zenét
Megfordultam –
A lemezzátszón – lemez
Beethoven vonósnégyese
(de ezt csak később tudtam meg).
Megláttam
Súlyos, sötét lábfejét is –
mezítláb volt.

És a teraszajtó nyitva volt
és a szél dagasztotta a függönyöket.

Дворът на Московския университет привечер

Със сняг покрит е.
По три пътеки черни
бързат хора.
И жълто светят тежки лампи.

Посрещането от поета като текст

Той чакаше ме във дома си.
Аз знаех, че ме чака, но
не бързах. Защото беше лято.
От морето
подухваше прохладен вятър,
а слънцето
най-топло пък
препичаше.
Та шляех се по улиците
и се радвах
на вятъра и слънцето.

Но към обяд се сетих за поета.
Той чакаше ме във дома си.

Когато в стаята му ме въведеха
видях Го
седнал във фотьойл.
Видях.
Държеше в дясната ръка лула,
но дим от отвора ѝ не излизаше.
И чух
аз непозната музика.
Обърнах се –
върху грамфона – плоча
на Бетовен квартет
(но после го разбрах това).
Видях
и тежките му тъмни ходила –
те бяха боси.

И бе отворена вратата на терасата
и вятърът издухваше пердето.

Juhász Anna fordítása

Иван Русков

Везирски кеф или европейски пикник

*Орбити на Н. Ц. В., киселото зеле, космическия прах и други тела
в прокълнатия почерк на Захарий Стоянов*

Ivan Ruszkov

Úri passzió vagy európai piknik

*Ő Cári Felsége büvköre, a savanyúkáposzta, a kozmikus por és más testek
Zaharij Sztjanov elátkozott írásában*

Крилатата фраза, с която у нас се ражда авторството, освободено от попечителството на авторитета, е по чичовски самопожертвувателна: »Кешки аз да изгорех, та не списанията ми... За народа загуба велика.« Депресиран, изпаднал в горест и безутешност, бащата на тази фраза – Иванчо Йотата от Чичовци на Вазов – кара дъщеря си Андроникия, което значи Мужепобедителка, да пее известната някога патриотическа песен: »Де са нашите славни списания? И наште славни списатели?«

– Тук са! – решително отговаря българската литературна история, действаща понякога като »мъже/победителка« и »с/кастрителка« на удоволствието от и без текста. Без текста, защото не приема за свои определени текстове. Текстове, за които само европейската й тактичност удържа желание като »Кешки списанието да бе изгорено, па и списателят му!«

В други случаи обаче историята е заплениена от морала, демократизма и дарбата на твореца Х, защото неговото писание задълбочено извайва, укрепва и до/разгръща нашето биване в бездните на духовността..., въпреки че този ваятел нерядко е плебей не само по произход (де по нашенско списатели от сой), но и по чепатост. В тези случаи »победителката« категорично определя: »Само ТОВА да беше написал Х, пак щеше да бъде...«; да бъде примерно класик. Понякога тя казва същото като съдбовна предопределеност: »Х не можеше да не бъде (в обятията ми?), сиреч не можеше да не напише ТОВА«. Да пробваме »казването« (възпяване, андроникия) за Захарий Стоянов.

Само »Записките...« да беше написал, пак щеше... (да бъде велик, да бъде класик). Не че е без значение, но ще оставя без дълбаене тъгата по недонаписването, по липсващата финална точка на »Записките...« (успоредявана понякога с липса на същинска, окончателна, »смыслена« финална точка и в живота на З. Стоянов). Риторическата формула Само »Записките...« да беше написал, пак щеше да е..., макар и неафиширано, а като

А közhely, amellyel nálunk a tekintély gyámsága alól felszabadult szerzőség születik, urambátyámosan önfeláldozó: „Bárcsak égtem volna el én, ne az írásaim... Nagy veszteség a népek.” E frázis atyja, Ivancso Jotata Vazov *Bácsikák*-jában mélabúsan, keserűségbe és vigasztalanságba süppedve veszi rá leányát, Andronikiját – ami Férfihódítót jelent –, hogy élénekelje a hajdani hazafias dalt: „Hol vannak dicső írásaink? Hát dicső íróink?”

– Itt vannak! – feleli határozottan a bolgár irodalomtörténet, amely olykor a szöveg *-ból* és *nélkül* gyönyörének „férfi/hódítójaként” és „meg/csonkítójaként” működik. A szöveg nélkül, mert bizonyos szövegeket nem fogad el sajátjaként. Olyan szövegeket, amelyekkel kapcsolatban csak európai jólneveltsége tartja vissza a „Bárcsak égtem volna el az írás, a szerzőjével együtt!” kívánságtól.

Más esetekben azonban a történelmet fogva tartja az erkölcs, a demokratizmus és Х. szerző tehetsége, mert írása mélyenszántóan mintázza meg, állítja a helyére és bont/akoztat/ja ki létünket a szellemiség szakadékaiban..., jöllehet ez a mintázó nem ritkán nemcsak származását tekintve plebejus (hol vannak mifelénk felsőbb osztálybeli írók), hanem göcsörtösség tekintetében is. Az ilyen esetekben a „hódító” kategorikusan meghatározza: „Ha csupán EZT írta volna Х., akkor is lenne...” lenne például klasszikus. Olykor sorsszerű predestinációként jelenti ki ugyanezt: „Х. nem lehetett volna (a karjaimban?), ha nem tudta volna megírni EZT.”

Próbáljuk ki ezt a „kinyilatkoztatást” („dicshimnusz”, „andronikiját”) Zaharij Sztjanovon.

Sztjanov, Z. Ő CÁRI FELSÉGE I. FERDINÁND UTAZÁSA A RILAI KOLOSTORBA, A RILA ÉS A RODOPE HEGYSÉGBEN. Szófia, Bolgár Nemzeti Nyomda. 1889, 37 oldal. E broszúra kinyomtatása előtt az útleírást a *Szovboda* c. lap publikálta, III. évf. 1889. 287, 288, 289 és 292. számaiban.

Ha csak a Feljegyzéseket írta volna, akkor is... (nagy lenne, klasszikus lenne). Nem lényegtelen, de boncolgató nélkül hagyom a befejezetlenség szomorúságát, a *Feljegyzések* végpontjának hiányát... (amelyet olykor Z. Sztojanov élete valódi, végleges, „értelmes” végpontjának hiányával állítanak párhuzamba). A *Ha csak a Feljegyzéseket írta volna, akkor is...* szónoki fordulat, bár nem harsányan, csak a sorok között, de működik, és ez nagyon is kényelmes. Olyannyira, hogy ugyanígy ki nem mondva azt sugallja Bárcsak ne írt volna semmi más, mint a *Feljegyzéseket*. De balszerencséjére plebejus sokáig írta a *Feljegyzéseket*: párhuzamosan különböző más szövegekkel, abbahagyta, azután megint nekilátott. Éppen ezért, ha a „hódító” kíváncsainak tekintélyes részét számon kérjük rajta, a következő megfogalmazás teljesen kielégítő volna: *Bárcsak megírta volna a Feljegyzéseket 1885 előtt és...* (Valóban létezhet és és jelentheti azt, hogy *elégette volna?* Milyen matematika és etika szerint lehet ilyen zárójelet nyitni?)

Írtad volna meg a Feljegyzéseket és... aztán hallgattál volna el – így elfogadhatóbb (és jelentőségtejes is!) És mivel sem a megírás, sem az elhallgatás nem teljesült be, a történelem nem zokoghat fel pátosszal, hogy a szerző túl fiatalon ment el, *anélkül, hogy...* Ezért abban a szituációban, amelyben meghalt, *anélkül, hogy befejezte volna a Feljegyzéseket*, miközben megírta a *Nem volt itt az idejét*, a *Koronás nihilisták Bulgáriában*, a *Csardafon Velikij-t*, a *Hriszto Botjovot* és vagy száz más hasonló szöveget, miután befejezte és kiadta az *Ő Cári Felsége I. Ferdinánd utazása a Rilai kolostorba és a Rila és Rodope hegységben* című broszúrá, azt a szöveget, amely az életében nyomtatásban megjelent utolsó művének bizonyult, a „hódító”-nak nem sikerült kialakítania azt a formulát, amely szerint a plebejus (*a történelmi birkapásztor*) bölcs és a miénk maradt volna...

Más szóval, a helyzet az, hogy ha felsorakozunk a *Ha Zaharij Sztojanov csak a Feljegyzéseket írta volna meg, akkor is „törvényes klasszikus” lenne*, mögé, az olyan könyvek, mint a *Botev- és Csardafon-életrajz* és egy sor más szöveg együtt kerülhetne az archívumba a Ferdinánd utazásáról szóló, kiátkozó *jobb lett volna, ha meg sem írja* művel. Ezért kerülhet sor a szövegek meghúzására, a kihagyásokra, az el nem olvasásra, vagy arra, hogy egy sor fenntartással fogadják őket „a kor szellemében”, amelyben a „hódító” virraszt a nemzet szelleme fölött, alkalmas szövegekkel okítva azt a jóra. És mi történik a nem alkalmasakkal? Miután Zaharij Sztojanov soha nem hallgatott el, hanem csak írt tovább, jobb, ha „most” a „hódító” hallgat. És javarészt hallgat is. de hallgatásában is, intézkedéseiben is az értékek lényeges átminősítését figyelhetjük meg: nagy veszteség a népnek, hogy EZT megírtad, s ha már megírtad, NEM ÉGETT EL.

Az elátkozott írás, a plebejus Zaharij Sztojanov kódja az autodafé rejtett/nyílt szomját idézte elő... (Természetesen nem mindenkinél és nem mindig.) Ez a szomj aprólékosan feltárható, nyomon követhető, kiemelezhető. Az elátkozott írás szomorúságot kelt a letűnt „helyénvalóság” és „tisztesség” iránt, színpadias gyászt kelt az elveszett bárány fölött.

A kritikus szövegek – hangsúlyozom, nem mindegyik és nem egyforma kimódoltsággal, az érvelés és technika

podrazbiране, работи, и то прекалено удобно. Дотолкова, че все така неафиширано клони към: Анджако само *»Записките...« да беше написал – и нищо друго*. Но за зла участ плебеят пише *»Записките...«* дълго време: писани са и успоредно с различни други текстове, изоставяни са, после пак са подхващани. Ето защо, ако отчетем доста солидна част от претенциите й, *»победителката«* би била сякаш напълно задоволена от формулата: *Кешки да бе написал »Записките...« до 1885 г. и...* (Дали наистина има и дали то би могло да значи и *да изгориш*? Според коя математика и етика може да се развие такава скоба?). *Да напишеш »Записките« до ... и да замълчиш* – така е по-приемливо (а и многозначно!). И тъй като и написването, и замълчаването не се е сбъднало, историята не може патетично да простене, че авторът си е отишъл твърде млад, без да... Затова в ситуация, при която той умира, без да завърши *»Записките...«*, но след като е завършил *»Не му беше времето«, »Коронованите нихилисти в България«, »Чардафон Великий«, »Христо Ботйов«* и стотина други още текстове от този род, след като е завършил и публикувал брошурата *„Пътуването на Негово Ц. Височество Фердинанд I до Рилския манастир и по планините Рила и Родопите“*, текст, оказал се последен от отпечатаните приживе, *»победителката«* не успява да построи формулата, според която плебеят (*историческият овчар*) да остане целомъдрен и наш...

С други думи, ситуацията е такава, че ако се застане зад формулата Само *»Записките...« да беше написал Захарий Стоянов, той пак щеше да е »законен класик«*, книги като *биографията на Ботев*, на *Чардафон* и ред други текстове биха се оказали вкупом архивирани с анатемосващото *по-добре беше да не е писал* за пътуването с Фердинанд. Ето защо започва зачеркването, пропускането, нечетенето на текстове или приемането им с ред уговорки според *»духа на времето«*, в което *»победителката«* бди за духа на нацията, като благовъзпитава с подходящи текстове. А неподходящите? След като Захарий Стоянов не е замълчал някога, а е продължил да пише, по-добре е *»сега«* *»победителката«* да замълчи. И тя предимно мълчи. Но и в мълчанието й, и в разпоредбите й забелязваме съществена преоценка на ценностите: за народа загуба велика е, че си написал ТОВА, че написаното НЕ Е ИЗГОРЕЛО.

Прокълнатият почерк, кодът на плебея Захарий Стоянов предизвиква не/скрита жажда по аутодафе... (Разбира се, не у всички и не винаги.) Тази жажда може детайлно да бъде изяснявана, проследявана, обуславяна. Прокълнатият почерк предизвиква тъга по отминалата *»правилност«* и *»праведност«*, предизвиква постановъчен траур по загубената овца.

Критическите текстове – подчертавам, не всички и не с еднаква тенденциозност, сила и техника на аргументация – селектират определени данни за *»неприсъщното«*, раздиплят възникването и метастазата на онова, което смятат за порочно. Привеждат се причинни връзки за *»кривването«* от пътя. За целта се бори с морализми, с представи за литературни и исторически уместности, за политическа и идеологическа благонадеждност. Така се заключава, че някогашиното апостолско (бунтовническо) пътуване *»по-късно«*, под въздействието на монархизма, е изродено в еретическа безпътност, в разпътност. И въпреки че тъкмо Фердинанд обявява суверенитета на България, че еманципира фигурата на особата от външни опекуни, попадането в неговата орбита е равносилно на провала. Впрочем Фердинанд е така неотлъчен от националната агиография, че за мнозина формула от типа: *Кешки Фердинанд да бе изгорел, а не България да погине*, изглежда

хрисима, поради което го осмислят с благопристойното андроникиене: *По-добре би било изобищо да не се е раждал, камо ли да ни става княз*. В по-различна гравитация спрямо Фердинанд се вмести Захарий Стоянов: *Кешки Фердинанд да го беше убил, а не приютил*. Величаво би било, за хатъра на народно-демократическата правилност и праведност, медвенецът да бе повел българските босяци към »българския зимен дворец« и да погине, но не би. Ето защо реквиемната формула се явява в действителност написана като Фердинанд (според други Стамболов) го е убил, защото не го е преклонил. Така в част от писалите за причините за смъртта на Захарий Стоянов е налице опит да се удържи образа на »истинския« и нашия си »исторически овчар« в контраст с Фердинанд – фалшивия, низвергнатия, чуждия, »антиисторическия« пастир...

Решението

Н. Ц. Височество, който е решил да посети всичките високи върхове на своето отечество, от които би могла да се види България в по-голям размер и които са почти неизвестни биле досега не само на българските господари, но и на обикновените учени и любители, с изключение на няколко чуждестранни туристи, овчари и хайдути, се приготи на 22 того да излезе на най-високия връх от Рилската планина, наричаем Еленин връх (с. 4).

С това изречение Захарий Стоянов мотивира пътуването на Фердинанд. Коментар на изречението тук няма да правя.

На Еленин връх – невиджаната картина

След изкачването на Еленин връх се открива невероятно красива гледка: »една такава картина, която не може да се види ни от една друга точка на всичките планини в България; присъстващите са така очаровани, че говорят едновременно, чувстват се »за равни на тая чудна и божествена точка«. Риториката вещо владее ситуацията: затова не е нужно да питаме как са възможни едни или други обобщения, след като по-рано бе споменато, че върховете на България не се познават. Ала въздействието на красотата е отвъд всяка логика, тя е смутителка на реда и провокира към сентенциозни умозаключения: пред красотата на природата, *пред божественото в нея всички са равни*.

Но прокълнатият почерк разкрива също, че изразът »всички се чувстваха за равни на тая чудна и божествена точка« би могъл да значи и друго: да значи, че всички се чувстват *равни на божественото*. Погледнат в историческа перспектива, този тип височинно световъртене и суфория ще се окаже *шифърът на Захарий*, ще се окаже предчувствие, ранна диагноза за *височинната болест на Господаря и свитата му*, ако с метафората за болестта назовем височайшия пакт за пътуване подир сенки-те на великобългарското биване »на три морета«. Още повече, че според записаното от Захарий Стоянов тази »чудна и божествена точка« е несравнима с никоя точка в България. И не само в България: »Господарят говореше, че той е обиколил цяла Европа и други части от света, бил е на Алпите, в Бразилия и Азия, но досега не е виждал подобна картина, такава природа« (с. 5). Фердинанд говори напълно в духа на възрожденската риторика за припознаване на родната хубост и дори тегли към приравняване с орбитата на стиха »и друга няма с тебе равна«, с който Вазов възхвалява Русия. И така, *равните помежду си пред божествената точка и на божествената точка* са неравни на никого другото, доколкото никъде не може да се срещне такава гледка. Освен това магията на стиха »и друга

nem egyforma erejével – kiválogatnak bizonyos adatokat, mint „nem jellemzőeket”, kibontják a metasztázis megjelenését is annál, amit elítélendőnek tartanak. Oksági kapcsolatokat idéznek az útról való *letérésre*. E célból moralizmusokkal, irodalmi és történelmi helyénvalóságokról, politikai és ideológiai megbízhatóságról alkotott képzetekkel élnek. Így jutnak arra a következtetésre, hogy az egykori apostoli (lázadói) utazás „később”, a monarchizmus hatása alatt eretnek úttalansággá, szétszórtságga fajul. És bár éppen Ferdinánd kiáltja ki Bulgária szuverenitását, emancipálja az egyén figuráját a külső gyámság alól, a bűvkörébe kerülés a a bukással egyenlő. Egyébként Ferdinánd olyannyira elválaszthatatlan a nemzeti hagiográfiától, hogy sokak számára az ilyen típusú megfogalmazás: *Bárcsak Ferdinánd pusztult volna el, nem Bulgária* túlságosan szelidnek látszik, ezért aztán a következő nemes andronikizálással helyettesítik: *Jobb lett volna, ha meg sem születik, nem hogy a fejedelmünk legyen*. Ferdinándhoz képest másfajta gravitációba helyeződik bele Zaharij Sztojanov: *Bárcsak Ferdinánd megölte volna, mint hogy a keblére ölelte*. Nagyszerű lett volna, a népi demokratikus helyénvalóság és tisztesség dicsőségére, ha Medven szülötte a „bolgár téli palota” ellen vezeti a bolgár mezítlásosokat és ott elesik, de nem így történt. Ezért jelenik meg a búcsúztató valójában olyan megfogalmazásban, mintha Ferdinánd (mások szerint Sztambolov) ölette volna meg, mert nem hódolt be. Így azoknak egy részénél, akik Zaharij Sztojanov halálának okairól írtak, megfigyelhető, hogy próbálják megőrizni az „igazi” „történelmi birkapásztor” képét, aki a miénk, Ferdinánddal, a hamis, elfajzott, idegen, „anti-történelmi” pásztorral szemben...

A döntés

Ő Cári Felsége, úgy döntvén, hogy meglátogatja hazájának minden magas csúcsát, ahonnan nagyobb méretekben láthatja Bulgáriát, és amely csúcsok eddig csaknem ismeretlenek voltak nemcsak a bolgár uralkodók, hanem a közönséges tudósok és műkedvelők előtt is, kivéve néhány külföldi túristát, pásztort és szegénylegényt, felkészült, hogy e hó 22-én felmenjen a Rila hegy-ség legmagasabb csúcsára, az Elena-csúcsra. Ezzel a mondattal indokolja Zaharij Sztojanov Ferdinánd utazását. A mondatot itt most nem kommentálom.

Az Elena-csúcs

Az Elena csúcsra felkapaszkodva hihetetlenül szép látvány tárul a szemük elé: »egy olyan kép, amelyet Bulgária összes hegységének egyetlen más pontjáról sem lehet látni»; a jelenlevőket a látvány úgy rabul ejti, hogy mind egyszerre beszélnek, úgy érzik „egyenlők e csodás és isteni ponton”. A retorika ügyesen uralja a szituációt: ezért nem kell megkérdeznünk, hogyan lehetséges egyik vagy másik megállapítás, miután korábban említette, hogy Bulgária hegycsúcsait nem ismerik. De a szépség hatása túl van minden logikán, megzavarja a rendet, és szentencia-szerű kinyilatkoztatásokra ragadtat: *a természet szépsége előtt, a benne rejlő isteni előtt mindnyújan egyenlők vagyunk*.

De az elétkozott írás azt is föltárja, hogy az „egyenlők e csodás és isteni ponton” megfogalmazás mást is jelenthet: jelentheti azt, hogy mindenki az isteni egyenlőséget

тапасталja meg. Търтнелми перспективában tekintve, аз ilyen típusú magassági szédülés és eufória bizonyul *Zaharij kulcsának*, előérzetnek bizonyul, az *Uralkodó és udvaroncai* magassági betegsége előérzetének, ha a betegség metaforájával nevezzük meg a „három tenger” nagybolgár eszméjének délibábját kergető utazás magas-ságos paktumát. És nemcsak Bulgáriában. „Az Uralkodó azt mondta, hogy bejárta egész Európát és a világ más részeit, volt az Alpokban, Braziliában és Ázsiában, de eddig még nem látott hasonló képet, ilyen természetet” (5. o.) Ferdinánd egészen az Újjászületés-kori retorika szellemében beszél a honi szépség félreismeréséről, mi több, szinte a „nincs más tehozzád hasonló” röppályáig emelkedik, amellyel Vazov dicsőíti Oroszországot. Így tehát *akik egyenlők egymás között az isteni pont előtt és az isteni ponton* nem egyenlők senki mással, amennyiben sehol másutt nem leheto fel ilyen látvány. Ezen kívül a „nincs más tehozzád hasonló” verssor mágiáját áthatja az Uralkodó esztétikai érdeklődése és történelmi-földrajzi felismerésbe megy át mind Bulgária területét illetően, mind tovább lépve: a miénk újjászületés-kori álomkiterjesztésén túlra és mögé. Csoda-e hát, hogy évekkel később a Balkán szűknek bizonyul az ilyen nagyralátó pillantás számára, hogy újra zaj kél a Boszporusz felől? De fordítsuk figyelmünket Zaharij Sztójanov szövegére: „*Mi minden nem látszik az Elena-csúcsról, hol nem fáradsz el a szem, amerre pillant?*” (5.o.) Éppen ez a kérdés, amelyre éppen most kell, hogy szemünk legyen, és amelyre választ kell adnunk! Hogy ne fárasszam túlságosan a szemet, mellőzők minden más irányt, és csak azt idézem, ami az Elena-csúctól délkeletre látszik:

De minden fent említett hegyi fenség elhalványul egy másik nővériük és szomszédjuk mellett. A Pirin hegységről beszélünk, a Rila délkeleti oldalán, Makedóniában (...) Nagyszerűsége lenyűgöző. Csúcsai, amelyek láthatók és felismerhetők a Rilából, kopár, hófödte sziklák, növényzet sehol. Mögötte más, kisebb hegyek kéklenek, egészen Szalonikiig, látszik az Olümposz is, mert, mint már fentebb említettük, az idő kedvező ehhez. (6. o. – kiemelés tőlem, I.R.)

Megköszönve a szép időt és a lehetőséget, hogy lássuk az Olümposzt, kihagyom egy sor tó csábító színeit és formáit, mert immár itt a piknik ideje:

Egy-két óra nézelődés és gyönyörködés után az olyannyira változatos hegyek és tájak között, amelyek három államban találhatóak, s amelyeket Nikolov igazgató úr a térképek alapján a legnagyobb pontossággal megnevezett, Ő CáriFelsége megparancsolta, hogy asztalt terítsünk fenn a csúcson, ahol az Uralkodó és kísérete elkölti a délebedet. Fa nem lévén, az ételeket és a teát spirítuszfőzőn készítették el. (7. o.)

Mindössze azt hangsúlyozom, hogy I. Amikor Zaharij Sztójanov Ferdinándról ír, az utóbbinak surlódásai vannak Oroszországgal, mégsem ül fel a fehér lóra”, hogy Sztambulba vágasson.. Ennek ellenére, retrospektívan és totálisan tevékenykedve, az irodalomkritika nemritkán a nemzeti katasztrófák prizmáján keresztül látáttja Ferdinándot és mindent, ami vele kapcsolatos, egyszersmind a bukás genealógiájának prizmáján keresztül. 2. Az Utazás... azok közé a szövegek közé tartozik, amelyeket ideológiai okokból eldugtak: még a tudományos körök egy része előtt is ismeretlen és hozzáférhetetlen az útleírás. A legtöbb könyvtárból hiányzik.

Az Elena-csúcsot tekint a legmagasabbnak a Rilában, a Muszálát pedig (lásd 12. o.) a legmagasabb csúcsnak a Rodopében.

няма с тебе равна» прониква в естетическото любознание на Господаря и мутира в историко-географско припознаване както на териториите на България, така и по-нататък: подир и отвъд възрожденското възделено разпростиране на своето. Чудно ли е тогава, че след години Балканите се оказват тесни за ширинето на такъв поглед, че отново се чува шум край Босфора? Но да внимаваме в текста на Захарий Стоянов: *»Какво се не вижда от Еленин връх, где не се уморява окоето, накъдето се обърне?»* (с. 5). Анджак това е питане, за което анджак сега ни трябва очите и на което трябва да бъде даден отговор! За да не уморя прекалено окоето, ще прескоча всички други посоки и ще приведа видяното на югоизток от Еленин връх:

Но всичките горепоменати планински царьове тъмнеят пред друга една тяхна сестра и съседка. Думата ни е за Пирин планина, на югоизточна страна от Рила, в Мakedония [...]. Нейната грандиозност е поразителна. Върховете ѝ, които можеха да се виждат от Рила и се разпознават, са от голи камани и от сняг, а растителност никаква. Зад нея се синелят други по-малки планини чак до Солун, вижда се и Олимп, защото, както споменахме по-горе, времето благоприятствуваше на това (с. 6 - подч. мое, И. Р.).

Като благодаря на хубавото време за възможността да видим и Олимп, ще пропусна мамещите цветове и форми на ред езера, защото вече е време за пикник:

Подир един два часа разглеждане и любование на толкова разнообразни планини и местности, находящи се в три държави, които г. директор Николов определяше и наименуваха по картите с най-голяма точност, Н. Ц. Височество заповяда да се тури софра на самия връх, гдето Господарят да пладнува заедно със своята свита. По нямание на дърва, ястетата и чая се приготвиха на спирт (с. 7).

Ако не греша, това е първият щрих към пикник в литературата ни, пикник на такава божествена точка, во главе с господаря, сред разкриващи се местности на три държави, сред такива главозамайващи картини, при които обожествяването на излезлите на открито е хем пладнуване, по везирски прицелено в софрата, хем митопоеетично и трансисторично бленуване-боледуване, прицелено в Олимп.

Наздравицата.

За приготвянето на божествената напитка - чая, разтопяват лед. Но както изглежда, сърцата е трябвало да бъдат съгрени и сплотени с друго божествено питие и с акт, при който чаят не е препоръчван в протокола още от времето на Крума Страшний. Свидетели сме на първата държавническа наздравица, произнесена на пикник, и можем само да съжаляваме, че почеркът е пропуснал да я представи в пълнота:

Тук председателят на Н. Събрание напи наздравица за Н. Ц. Височество, като Му пожела, щото той да царува и владее на всичките тие местности, които се виждат от Еленин връх (с. 8).

Думите от тоста са последните държавнически думи на З. Стоянов, публикувани в негово произведение. Те са неговият завет. Няма съмнение, че тази наздравица е акумулирала последвалите двайсетина години по-късно събития на Балканите, че тя е проектирала орбитата на движение на Фердинанд от пикник на пикник към пик и заник. Без да се разпростирам в тази личностна и национална орисия, ще спомена още, че и до ден днешен сбъдващият потенци-ал на наздравицата проехтява ту в пресата, ту в парламента; ту на коктейл, ту на софра, раз-

палвайки апетита и на пеещите »Хубава си, моя горо«, и на онези, които про/дадоха гласа си ведно с гората: еПИКурейци!

А казва ли нещо Фердинанд? Уви, в пътеписа не е споменато дали тронът е отговорил на поздравителната, нито как я е приел. Но можем да проследим в общи линии за какво все пак понякога е говорел князът; доколкото и както Захарий Стоянов е решил да представи »казването« му.

Какво казва Фердинанд

Как и за какво говори тронът? Как тронните слова събдват свят? Привеждам само два случая:

а) *Казването на трона и белегът на фигурата.* »Господарят говореше, че той е обиколил цяла Европа и други части от света, бил е на Алпите, в Бразилия и Азия, но досега не е виждал подобна картина, такава природа« (с. 5). Както вече бе изтъкнато, мнението се изразява в момент, когато всички говорят и изразяват възхитата си от природната картина, разкриваща се от Еленин връх. В казаното няма конкретни елементи на доказателственост, поради което прибегването до похватта »видено и чуто« всъщност доуплътнява риторическата екстазност. Авторитетното мнение на Фердинанд служи за още едно съизмерване макар с по-скромни мащаби: в коритото на Илиня река се намират най-високите и буйни бели ели, каквито, според думите на Негово Царско Височество, рядко имало по Европа. То не са дървета от природата, но сякаш че мраморни стълбове (с. 11). Както се вижда от цитата, князът, бидейки познавач на флората, вижда и разпознава в елите редкостта на географски определимото, докато Захарий вижда и разпознава в редкостта фигура от областта на естетическото (»мраморни стълбове«).

Но дали е само от областта на естетическото? Да започнем с това, че сравнението (*дървета – мраморни колонии*) е тъкмо на Захарий Стоянов. Преди познавачите на Бодлер евентуално да се посепнат (помним »живите колонии« на природата храм в *Съответствия*) бързам да се откажа от търсенето на каквато и да било връзка в тази насока (или пък с появилата се след години »Гора« на Дебелянов). Приведеното сравнение е и форма на автоцитат на Захарий Стоянов. Да разгледаме два откъса:

1. »...тук имаше дебели букове с бяла кора, като че да бяха мраморни колонии«;

2. »...бели ели... То не са дървета от природата, но сякаш че мраморни стълбове«.

Бели ели – мраморни колонии (»Пътуванието...«) – тук т. 2. *Дебели букове с бяла кора - мраморни колонии* – т. 1. Тези дебели букове са образ от »Записките«, от том първи, от прочутата глава за още по-прочутото събрание: Великото народно събрание в *Оборище*.

Пътуванието на Захарий Стоянов с Фердинанд според мнозина било пътуване с монархизма, било измяна на..., било сделка с... Странно опростителство. Пътуването е пътуване на среща с българското: уникална среща в писмото. Среща, която откриваме в следата на писмото, в *белега и властта на фигурата*, *откръмила, загърнала, прегърнала, разгърнала* другостта си на... Дали »сегашният« председател на Народното събрание подсъзнателно е възпроизвел-спомнил сублимното Велико народно събрание? Дали това сравнение не е мостът на срещата, отново срещане с любимото време и герои, с мястото, което иначе не успява отново да посети? Дали асоциацията чертае траектории на копнежа? Дали автореминисценцията не раз(с)крива понякога неутолимостта? Дали едно-единствено сравнение не се оказва не само белегът на естетичното, но и на

Ha nem tévedek, ez az első piknikvázlat irodalmunkban, piknik egy ilyen isteni ponton, élén az uralkodóval, három állam feltárló tájai, e szédítő díszletek közt, amelynek során a természetimádók istenítő pillantásai részint a délebed, az úriasan terített asztal, részint a mítikus-költői és történelmen átívelő álmodozás-nosztalgizálás, az Olümposz felé irányulnak.

A pohárköszöntő

Az isteni ital, a tea elkészítéséhez jeget olvasztanak. De úgy látszik, a szíveket másféle isteni itallal kellett felmelegíteni és eggyé forrasztani, és egy olyan aktussal, amelyhez a teát már Rettentő Krum korában sem javasolta a protokoll. Tanúi vagyunk az első, pikniken elmondott államférfiúi pohárköszöntőnek, és csak sajnálhatjuk, hogy az írás elmulasztotta teljes terjedelmében rögzíteni: *Itt a Nemzetgyűlés elnöke pohárköszöntőt mondott Ő Cári Felségére, azt kívánva neki, hogy mindazon vidékek fölött uralkodjék, amelyek az Elena-csúcsról látszanak.* (8. o.)

A pohárköszöntő szavai Z. Sztojanov utolsó államférfiúi szavai, amelyeket művében publikált. Ez az ő végrendelete. Kétségtelen, hogy ez a pohárköszöntő akkumulálja azokat a balkáni eseményeket, amelyek húsz évvel később következtek be, előre vetíti Ferdinánd mozgásának hatókörét piknikről piknikre, a csúcsra és a szakadékbá. Anélkül, hogy kitérnék erre a személyes és nemzeti sorsszerűségre, megemlítem még, hogy a mai napig is visszhangzik a pohárköszöntő önbeteljesítő potenciálja, hol a sajtóban, hol a parlamentben; hol egy koktélpartin, hol egy lakomán, felszítva a »Szép vagy, erdőm«-et éneklők étvágát, és azokét, akik az erdő mellett adták le/el voksukat: az ePIKureusokét!

Hát Ferdinánd mond-e valamit? Sajnos, az útleírás nem említi, hogy a trón részéről volt-e válasz a pohárköszöntőre, azt sem, hogyan fogadta. De nagy vonalakban nyomon követhetjük, miről beszélt mégis olykor a fejedelem, amennyire és ahogyan Zaharij Sztojanov bemutatni szánja »mondásait«.

Mit mond Ferdinánd

Hogyan és mit beszél a trón? Hogyan teljesítik be a trónszavak a világot? Csak két esetet idézek:

a) *A trón megnyilatkozása és a művészi kép bélyege.*

»Az Uralkodó azt mondta, hogy bejárta egész Európát és a világ más részeit, volt az Alpokban, Brazíliában és Ázsiában, de eddig még nem látott hasonló képet, ilyen természetet« (5. o.) Mint már hangsúlyoztuk, a vélemény egy olyan pillanatban jut kifejezésre, amikor mindenki egyszerre beszél, és elragadtatását fejezi ki az Elena-csúcsról eléjük táruló természeti kép fölött. Az idézett szavakból hiányoznak a bizonyíthatóság elemei, emiatt a »látottak és hallottak« fogásának alkalmazása a szónoki révület kibélelésére szolgál. Ferdinánd tekintélyes véleménye még egy, bár szerényebb léptékű összehasonlítási alapul szolgál: az Ilina patak völgyében *találhatók a legmagasabb és legbujább fehér fenyők, Ő Cári Felsége szavai szerint, amilyenek ritkán fordulnak elő Európában. Mintha nem is természetes fák lennének, hanem márvány oszlopok.* (11. o.) Amint az idézetből kiviláglik, a fejedelem, a növényvilág jó ismerője, a fenyőkben a földrajzilag meghatározhatót látja meg és ismeri fel, míg Zaharij a

риткасабаан аз есзтётика терётлетере тартозо мётвеси кепет (мартвань осллопок) лат мег ес ismer fel.

De vajon csak az esztétika területére tartozik? Kezdjük azzal, hogy a hasonlat (*fák – márvány oszlopok*) éppen Zaharij Sztobjanové. Még mielőtt Baudelaire ismerősi felszisszennének (emlékszünk a természet-templom „eleven oszlopai”-ra a *Megfelelésekben*), gyorsan lemondok arról, hogy bármilyen összefüggést keressek ilyen irányban (vagy akár Debeljanov évekkel később megjelenő *Erdőjével*). Az idézett hasonlat Zaharij Sztobjanov önidézetének formája is. Nézzünk két szemelvényt:

1. „...vastag, fehér törzsű bükkfák voltak itt, mintha márvány oszlopok lettek volna”.

2. „...fehér fenyők... Mintha nem is természetes fák lennének, hanem márvány oszlopok”.

Fehér fenyők – márvány oszlopok („Utazás...” – itt II. kötet. *Vastag, fehér törzsű bükkfák – márvány oszlopok* – I. kötet. Ezek a vastag bükkfák a *Feljegyzésekben* bukkannak fel, az első kötetben, a híres fejezetben a még hiresebb gyűlésről: az *oboristei Nagy Nemzetgyűlésről*.

Zaharij Sztobjanov *Utazása* Ferdinánddal sokak szerint a monarchizmussal való utazás volt, elárulása a..., egyfajta megalkuvás a... Furcsa leegyszerűsítés. Az utazás találkozás a bolgár természettel: különleges találkozás írásbeliségünkben. Olyan találkozás, amelyet az írás nyomában, **a művészi kép bélyegében és hatalmában** fedezünk fel, amely *táplálta, megőlelte, átölelte, kibontotta* a... Vajon a Nemzetgyűlés „mostani” elnöke tudat alatt idézte-említette a fennkölt Nagy Nemzetgyűlést? Vajon ez a hasonlat nem a találkozás hídja-e, újabb találkozás a szeretett koral és hősökkel, a hellyel, ahová másképp nem sikerül újra ellátogatnia? Vajon az asszociáció a sóvárgott irány felé mutat? Vajon az ön-reminiscencia nem az elfojthatatlant tárja fel/rejti el olykor? Vajon egyetlen egy hasonlat nem bizonyul nemcsak az esztétikum bélyegének, hanem az etikáénak, a heroizmusának is, amennyiben felidézi egy előző élet emlékét, a bolyongását, a nélkülözését, az idealizmusát, és ily módon kategorikusan szembeszáll minden ideológiai hátsó szándékkal, amely Zaharij Sztobjanov írását és/vagy személyét Prokrusztész ágyába helyezi?

b) *A kozmikus por*. Miközben a Muszala déli lejtői füvesek, a többi oldalán még mindig hóbuckák vannak. Bámulatukra a buckákat beborítja „egy vörös por, de csak a csúcson, és csak a hó tetején, egy ujjnyi vastagon. Alatta fehér a hó. Ez felkeltette az Uralkodó érdeklődését, aki azt mondta, hogy ez a vörösség vagy kozmikus por, vagy pedig egy meteor áthaladásának nyoma ezeken a csúcson. Ő Cári Felsége egy kendőbe gyűjtötte össze ezt a port” (24. o.) Sajnos Zaharij Sztobjanov nem tudósít bennünket arról, hogy mi történt később ezzel a kozmikus port tartalmazó batyúval, ezért nem tudjuk biztosan állítani, hogy nem a mi szemünkbe való porhintésről volt-e szó. Arra gondolok, hogy a következő mondatban az író már arról tájékoztat bennünket, hogy – míg a csúcson voltak – „percről percre” szélrohamok söpörtek át, „tompajjal kísérve”, a fű pedig csapkodott a földön... A magasságos kozmikus kinyilatkoztatás után, megőrizve ámulatunkat („nagy homlok, sok van mögötte”), térjünk vissza a földre. Először a Muszalára, majd onnan mind lejjebb-lejjebb, a savanyúkáposztás hordók szent hajlékáig.

етичното, и на героичното, доколкото извиква спомена за предишен живот, за скиталчество, лишения, идеализъм и по този начин катего-рично възражава на всяка идеологическа преднамереност, полагаща почерка и/или личността на Захари Стоянов в прокрустово ложе?

б) *Космическият прах*. Докато по южните части на Мусала има трева, по други все още има снежни преспи. За учудване преспите са покрити »с един червен прах, но само на върха и само отгоре на снега на един пръст дебелина. Отдолу снегът си е пак бял. Това обърна внимание на Господаря, който каза, че тая червенина е или козмически прах, или пък следи от преминуването на някой метеор по тия височини. Н. Ц. Височество събра от този прах една кърпа» (с. 24). За жалост З. Стоянов не ни уведомява какво е станало по-късно с кърпата, пълна с космически прах, поради което не можем строго да се произнесем дали не става дума за прах в очите. Имам предвид това, че в следващото изречение пишещият вече ни информира как – докато са били на върха – »от минута на минута« се явяват вихрушки, »придружени с глух шум«, а тревата плющи по земята... След тронното произнасяне за космическото е време да съхраним почудата (»много чело, много знай!«) и да се върнем към земното. Първо към Мусала, а оттам все по-надолу и по-надолу, та чак до свещената обител на качетата с кисело зеле.

Сватбата и краят на историята. Фигури за Мусала

Като не познава правилата на доброто повествование, Захари Стоянов прави нарушения, неотбелязани от бдителните му критици: историята свършва, а разказването – не; сватбата е факт, а приказването продължава; Мусала е покорена, а удовлетвеността – не. Как се случва подобна концептуална анархия? Ще оставим фигурите да говорят, а каквото не успеят да ни внушат те, ще ни каже зелето. Но засега прицелната точка е *Мусала*, която дори граматически е представена навсякъде в женски род. Пътят за Мусала минава край река Бистрица. От двете страни на реката има »високи каменни ртове, ребра и крака на Мусала» (с. 17). По-нататък, на два часа разстояние до върха, пътят пак се състои »изключително от камаци»: »А Мусалата, назъбена, като гребен, със същите камаци, подава се зад рътлини и скали като *млада булка*, около която се въртят по два-три орли, заклетите врагове на малките яренца» (с. 19). »Но ето ни вече на най-горното езеро, най-горното между всички, в което се *оглежда балканската царица Мусала и кичи своите гърди*» (с. 21). А щом има булка, па макар и балканска царица, ще има ядене и пиене. Въпрос на преценка е дали пиенето направо от бутилките, »като на *селска сватба*» (с. 25; всички курсиви с. 17-25 мои – И. Р.), е вид профанизация на царственото или вид негова демократизация. Така или иначе, никой не може да бъде вече същият, щом е изминал пътя от *краката и ребрата, та чак до гърдите и гребена на оглеждащата се Мусала*. Първоначално, от умора или глад, има дрямка и униние: дори Н. Ц. В. е »седал между две скали на самия гребен, с обесени крака» – и там е заспал. Но щом идва храната, присядат на зелената морава, пречистват се през сватбения хаос (нашенски вариант на закуска на тревата...) и вече са готови да вървят даже и ако Мусала би била още толкова висока: вероятно защото любовта и на Господаря минава през стомаха. А любовта на народа? *Княз – свита – Мусала – селска сватба* е линия, която разкрива симптоматиката на »човека от народа». Фердинанд е положен в перспектива, припомяща Вазовия »колко харен цар«, »наш татко« и пр., тоест припомяща образа на руския цар в поезията на народния

Ezen kívül, amint azt Zaharij Sztojanov szó szerint hangsúlyozza „egyetlen igazi, nemzeti ízlésű bolgár sem utasítja vissza, hogy elolvassa róla (a káposztáról) ezt a két-három sorocskát”. Az igazi, nemzeti ízlésű bolgár ember illetően leleplezéséből, valamint az I. és II. kötetről mondottakból következik az alábbiak: 3. A káposzta dícsérete nem Ő Cári Felsége épülésére rendeltetett. 4. Ő Cári Felsége sem nem igazi bolgár, sem nem bolgár nemzeti ízlésű. 5. Én itt befejezem. Kérem az igazi bolgárokat, hogy olvassák el a „két-három sorocskát” és vigyázzanak a pálinkával:

A legalsó szint (a Rilai kolostorban) borpincéből, sajt-és vajpincéből, hal, olaj és kaviár, káposzta, paprika és más tartalekok tárolására alkalmas pincéből áll, amelyeket a szerzetes testvérek a legnagyobb tisztaságban tartanak. Különösen a káposztát! Apróság ez, nem a legfontosabb cikkek közé tartozik, de érdemes megemlíteni: egyetlen igazi, nemzeti érzésű bolgár sem utasítja vissza, hogy elolvassa róla ezt a két-három sorocskát. Július vége volt, ez a káposzta pedig minden tekintetben tartotta még magát. Mézsárga, savanyú és gyöngye volt, finom illatú, cikkekre vágva, leöntve olajjal, megszórva pirospaprikával, tálalva mély árnyékban, csörgő patak partján, fél cseber kolostori pálinkával – ez aztán az úri passzió, vagy európai piknik. De csak az érti meg és az tud örülni neki, aki törökülésben gyékényre tud ülni, aki kiskorától paprikát evett fakanállal tejeskávé helyett, leves helyett pedig zöltséges csorbát aprított hagymával. Amíg az Uralkodó kolostori látogatása tartott, kíséretéből egy-kétlegény két-három alkalommal nemjelent meg az étkezéseknél. Nekiünk azt mondták, hogy betegek. De amikor részletesen utána jártunk, kiderült, hogy ő kegyelmeik bezárkóztak egy cellába, nekigyürkőztek, körülültek egy nagy fej káposztát, amely akkora volt, mint egy török turbán, és derekasán megküzdöttek vele: cikkekre vágva és szerzetesi módon megöntözve, egy tál savanyú paprikával, egy nagy korsó kétszer főzött pálinkával, és más, a szerzetes testvérek konyhájából származó étkekkel. A testvérekben nincs semmi bezárkózó önsanyargatás. Annak, hogy ezt a nemzeti étket július hónapig teljes fenségében meg tudják őrizni, okai a következők: először, a víz és a klíma; másodsor a pincék tisztasága és tágassága; harmadszor az elkészítés módja, amelyet csak bizonyos testvérek végeznek, 40 éves gyakorlattal. A hordók igen nagyok. Legalulra a legnagyobb fejeket teszik egészben. Azután jönnek sorok szerint a többi fejek, csak felül behasítva, a legtetején pedig négybe vágva, hogy az erjedés fokozatosan menjen végbe (30-31. o.)

Lemondok annak boncolgatásáról, hogyan illik bele ízlés és történelem a plebejus kódjába. Csak valamely Andronikija leány, akit elkap a mi vidékünkön ismeretlen olthatatlan szenvedély a férfiak iránt (andrománia), egy leány, aki elbitangolt apja éber pillantása elől, azt rendítené meg egy pillanatra nemzeti jóllakottságunk a káposzta áldásaitól, és dalolná ármányosan: „Bárcsak a káposzta savanyodott volna be, ne Ferdinánd – nagy veszteség az európai-zációnak...” És tenné fel gyanúsán nemzetegyesítő alapon a kérdést, hol kezdődik-végződik az úri passzió, és azonos-e vajon az európai piknikkel.

Csikhelyi Lenke fordítása

колебала моментно народностната ни удоволственост от благините на зелето и би припяла кощунствено: »Кешки зелето да беше се вкиснало, а не Фердинанд – за европеизацията загуба велика...« И ще постави на съмнителна обединителна основа питането, къде започва-свършва везирският кеф и е ли той европейски пикник.

Стоянов, З. ПЪТУВАНЕТО НА НЕГОВО Ц. ВИСОЧЕСТВО ФЕРДИНАНД I до РИЛСКИЯ МАНАСТИР и по планините РИЛА и РОДОПИТЕ. София, Българска народна печатница. 1889, 37 с. Преди отпечатването на тази брошура пътеписът се публикува във в. "Свобода", г. III, 1889, бр. 287, 288, 289 и 292.

Подчертавам единствено, че: I. Когато Захарий Стоянов пише за Фердинанд, последният има търкания с Русия, но не е обзавел "белия кон" за Цариград. Въпреки това, действайки ретроспективно и тотално, литературната критика нерядко възприема Фердинанд и всичко свързано с него през призмата на националните катастрофи и съответно, през призмата на една генеалогия на провала. 2. "Пътуването..." е сред текстовете, които по идеологически причини са били афоресани: дори за част от научните среди пътеписът е непознат и недостъпен. В повечето библиотеки той липсва.

Еленин връх е смятан за най-висок в Рила, а Мусала (вж. с. 12) за най-висок връх на Родопите.

XEMYC HAEMUS

Списание за обществен живот и култура
Основано от
Дружеството на българите
в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското
републиканско самоуправление
Отговорен издател: Данчо Мусев

Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор

Редакционна колегия:
Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,
Габриела Хаджикостова,
Дьорд Сонди, Кристина Менхарт,
Райна Симеонова,
Светослав Стойчев, Тошо Дончев

Печатница: Globe Print
Адрес на редакцията:
1097 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41.
Тел.: 216-0197

Цена на броя: 500 форинта.
Годишен абонамент: 2000 форинта
ISSN 1216-2590

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította
1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Muszev Dancso

Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő

Szerkesztőbizottság:
Doncsev Toso, Genát Andrea,
Hadzsikosztova Gabriella,
Juricskayné Szabeva Aszja,
Menyhárt Krisztina, Szimeonova Rajna,
Szondi György, Sztojcszev Szvetoszlav

Nyomda: Globe Print
A szerkesztőség címe:
1097 Budapest, Lónyay u. 41
tel.: 216-4210

Egy szám ára: 500 Ft
Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590

VENUS
HEMUS